

הכנס השנתי החמישי של קהילת מחקרי עירוניות בישראל

מתודולוגיות לחקר עירוניות בעידן הנתונים והבינה המלאכותית

תוכנית הכנס • ספר התקצירים

יום חמישי • 8 באוקטובר 2026

הטכניון • הפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים, בניינים סגו ואמאדו, קומה 2

תוכן עניינים

תוכנית הכנס

תוכנית כנס מפורטת, מבט על

מבנה מסלולי הכנס

מפה סכמתית של קומת הכנס (קומה 2 בבניינים אמאדו וסגו)

מפת הגעה מהרכבית

פירוט ההרצאות על פי מסלולים ומושבים

תקצירי הרצאות על פי מסלולים ומושבים

מסלול 1 (תמטי א') – בינה מלאכותית, חישוב ומידול מתקדם של המרחב

- מושב תמטי 1 – מהדרום הגלובלי לישראל: מחקר עירוני בעידן ה-AI והנתונים
מושב תמטי 2 – ניתוח צורות עירוניות בעידן הבינה המלאכותית
מושב תמטי 3 – מושב בוטל
מושב תמטי 4 – נשימת העיר: אקלים, צומח ומדידה

מסלול 2 (תמטי ב') – אזרחות דיגיטלית, ביקורת אלגוריתמית ונתוני עתק

- מושב תמטי 5 – התנגדות והימנעות מעירוניות דיגיטלית
מושב תמטי 6 – העיר המקודדת: דפוסי ניידות, נגישות ואלגוריתמיקה מרחבית
מושב תמטי 7 – רטוריקה ומציאות: משטר ידע, שיח ונורמות במערכת התכנון
מושב תמטי 8 – מפות ידע: זיכרון, שפה וארכיון

מסלול 3 – קיימות, משבר האקלים, טבע ומים בעיר

- מושב 1 – עיר ברוח הזמן: משילות אקלימית ודיפלומטיה ירוקה
מושב 2 – הנחל והעיר, הילכו שניים יחדיו?
מושב 3 – טבע בתוך הבטון: תבניות ירוקות ונוף בנוי
מושב 4 – מהכוונה לאימוץ: תיאוריית ההתנהגות המתוכננת ככלי לקידום מעברים סביבתיים במרחב העירוני

מסלול 4 – מדיניות תכנון, מקרקעין והתחדשות עירונית

- מושב 1 – נוכחות וזהות: חיי אזרחים פלסטינים במרחב הישראלי
מושב 2 – מעבר להריסה ובנייה: איכות, קיימות וקהילה בהתחדשות העירונית
מושב 3 – השתרעות השטח המפותח: כלים לבקרה וצמצום התופעה
מושב 4 – צפיפות, עירוב שימושים והקצאת שטחים בעיר

מסלול 5 – מרחבים שסועים, קהילות וזהויות: כוח, תרבות ופוליטיקה מקומית

- מושב 1 – בין קרבה להיבדלות: קהילה, זהות ומשילות במרחב הישראלי
מושב 2 – כאוס, דיסטופיה, מרכז ושוליים: העיר המזרח תיכונית בראי הספרות הערבית
מושב 3 – חיים על קווי השסע: פרקטיקות יומיום, ג'נטריפיקציה ותכנון במרחב הערבי והמעורב
מושב 4 – בין קיטוב לזהות: השלטון המקומי במרחב הישראלי

מסלול 6 – מורפולוגיה, מרחב ציבורי ותרבות עירונית

- מושב 1 – שולחן עגול לרגל השקת הספר 'העיר הישראלית: מבנה, מורפולוגיה, קיימות'
מושב 2 – תרבות במרחב: בין תקצוב ממשלתי לבין אמנות רחוב ומחאה
מושב 3 – בין צורה לתודעה: מורפולוגיה, אסתטיקה והחוויה העירונית
מושב 4 – ממחקר לפעולה: ידע משותף, מרחב ציבורי ושינוי בחברה הערבית בישראל

מסלול 7 – גאוגרפיות של פגיעות, דאגה ותקווה: רווחה, ביטחון וקהילה במרחב

- מושב 1 – דאגה עירונית: היבטים תאורטיים ופרקטיים
מושב 2 – שוק, בית וקניין: פרדוקסים תכנוניים ואסטרטגיות מגורים בישראל
מושב 3א – נפש, מקום וקהילה: גאוגרפיות של רווחה ובריאות
מושב 3ב – סדקים במרחב המוגן: ביטחון, תחושת פגיעות ומדיניות
מושב 4 – קולות, זיכרונות ותקוות: תשתיות לחשיבה תכנונית חדשה

מפתח משתתפים.ות

תוכנית הכנס

08:30	התכנסות ורישום
09:30	מליאת פתיחה (אולם בנג'מין, בניין סגו קומה 2)
דברי ברכה ■ ניר מועלם, ראש המרכז לחקר העיר והאזור, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל ■ אמיל ישראל, ראש התוכנית לתכנון ערים ואזורים, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל ■ הילה צבן, יו"ר קהילת מחקרי עירוניות ישראל והמכללה האקדמית כנרת כשהסוציולוגיה מופיעה: המעבדה כזירה לסוציולוגיה עירונית בת זמננו ■ מירב אהרון גוטמן, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל ■ יונתן דורטהיימר, אוניברסיטת אריאל	
10:30	הפסקה
10:50	מושבים מקבילים 1
12:10	הפסקת צהריים
13:00	מושבים מקבילים 2
14:20	הפסקה
14:40	מושבים מקבילים 3
16:00	הפסקה
16:20	מושבים מקבילים 4
17:40	הפסקה
18:00	אירוע סיום (גלריית PeKA, בניין אמאדו קומה 2)
המחקר העירוני מול הקיטוב הפוליטי - שאלות לאור הבחירות שבפתח ■ נגה קידר, אוניברסיטת תל אביב ■ מריק שטרן, המכללה האקדמית להנדסה ע"ש סמי שמעון ומכון ון ליר בירושלים	

במהלך הכנס תוצג בגלריית PeKA תערוכת הצילום של נילי שחורי: **בסוף... כך גרים או כך חיים?** בהפסקות הכנס, בין השעות 10:30-14:40 תתקיים בגלריה שיחה פתוחה עם נילי שחורי על התערוכה, הצילומים ותהליך היצירה

***עמוד זה מהווה אישור כניסה לטכניון ברגל, בתחבורה ציבורית וברכב**

תוכנית כנס מפורטת, מבט על

שעה/מסלול	1	2	3	4	5	6	7
כיתת לימוד	אמאדו 232	סגו 240 (מועצת פקולטה)	אמאדו 200	אמאדו 201	אמאדו 202	אמאדו 203	אמאדו 204
כותרת המסלול	מסלול תמטי א: בינה מלאכותית, חישוב ומידול מתקדם של המרחב	מסלול תמטי ב: אזרחות דיגיטלית, ביקורת אלגוריתמית ונתוני עתק	קיימות, משבר האקלים, טבע ומים בעיר	מדיניות תכנון, מקרקעין והתחדשות עירונית	מרחבים שסועים, קהילות וזהויות: כוח, תרבות ופוליטיקה מקומית	מורפולוגיה, מרחב ציבורי ותרבות עירונית	גאוגרפיות של פגיעות, דאגה ותקווה: חוחה, ביטחון וקהילה במרחב
09:30 - 08:30	התכנסות והרשמה						
10:30 - 09:30	מושב מליאה (אולם בנג'מין)						
10:50 - 10:30	הפסקה						
12:10 - 10:50	מהדרום הגלובלי לישראל: מחקר עירוני בעידן ה-AI והנתונים	התנגדות והימנעות מעירוניות דיגיטלית	עיר ברוח הזמן: משילות אקלימית ודיפלומטיה ירוקה	נוכחות וזהות: חיי אזרחים פלסטינים במרחב הישראלי	בין קרבה להיבדלות: קהילה, זהות ומשילות במרחב הישראלי	שולחן עגול לרגל השקת הספר 'העיר הישראלית: מבנה, מורפולוגיה, קיימות'	דאגה עירונית: היבטים תאורטיים ופרקטיים
13:00 - 12:10	הפסקת צהריים						
14:20 - 13:00	ניתוח צורות עירוניות בעידן הבינה המלאכותית	העיר המקודדת: דפוסי ניידות, נגישות ואלגוריתמיקה מרחבית	הנחל והעיר, הילכו שניים יחדיו?	מעבר להריסה ובנייה: איכות, קיימות וקהילה בהתחדשות העירונית	כאוס, דיסטופיה, מרכז ושוליים: העיר המזרח תיכונית בראי הספרות הערבית	תרבות במרחב: בין תקצוב ממשלתי לבין אמנות רחוב ומחאה	שוק, בית וקניין: פרדוקסים טכנוניים ואסטרטגיות מגורים בישראל
14:40 - 14:20	הפסקה						
16:00 - 14:40	---	רטוריקה ומציאות: משטר ידע, שיח ונורמות במערכת התכנון	טבע בתוך הבטון: תבניות ירוקות ונוף בנוי	השתרעות השטח המפותח: כלים לבקרה וצמצום התופעה	חיים על קווי השסע: פרקטיקות יומיום, ג'נטריפיקציה ותכנון במרחב הערבי והמעורב	בין צורה לתודעה: מורפולוגיה, אסתטיקה והחוויה העירונית	נפש, מקום וקהילה: גאוגרפיות של רווחה ובריאות
16:20 - 16:00	הפסקה						
17:40 - 16:20	נשימת העיר: אקלים, צומח ומדידה	מפות ידע: זיכרון, שפה וארכיון	מהכונה לאימוץ: תיאוריית ההתנהגות המתוכננת ככלי לקידום מעברים סביבתיים במרחב העירוני	צפיפות, עירוב שימושים והקצאת שטחים בעיר	בין קיטוב לזהות: השלטון המקומי במרחב הישראלי	ממחקר לפעולה: ידע משותף, מרחב ציבורי ושינוי בחברה הערבית בישראל	קולות, זיכרונות ותקוות: תשתיות לחשיבה טכנונית חדשה
18:00 - 17:40	הפסקה						
19:30 - 18:00	אירוע סיום (גלריית PeKA)						

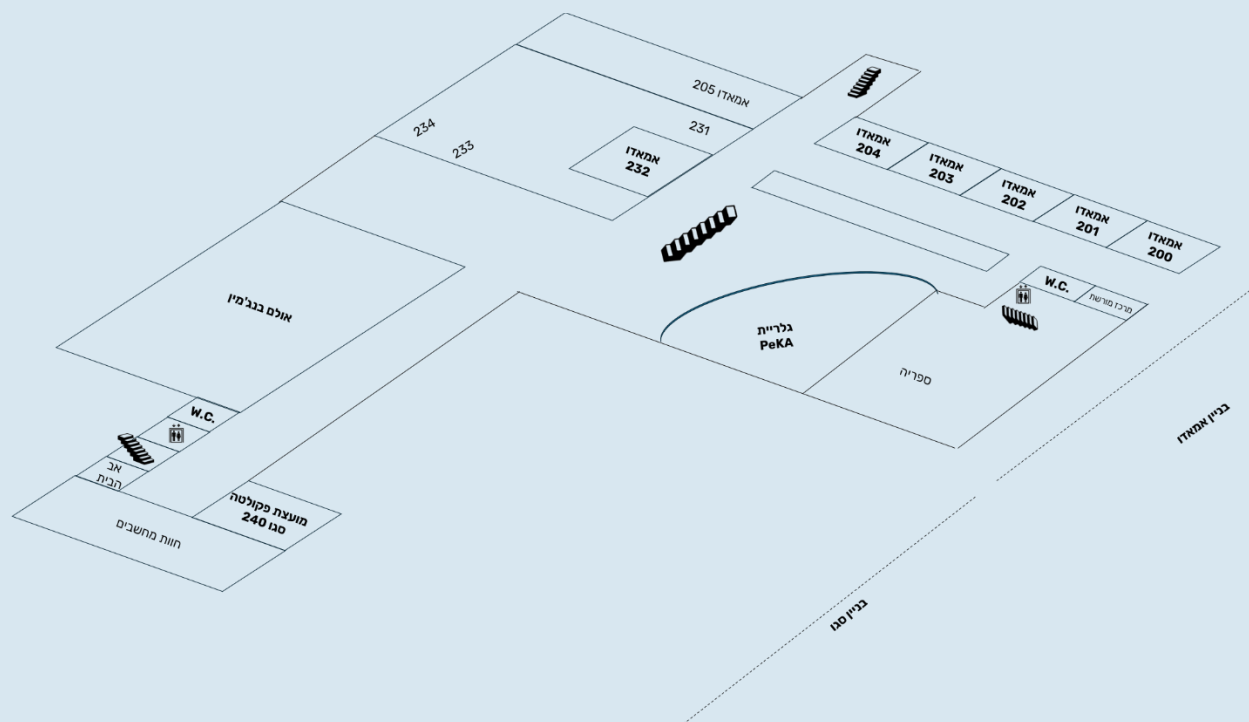
הוועדה המארגנת של הכנס:

יו"ר, **מירב אהרון גוטמן**, הטכניון • **אורי אנזברג**, האוניברסיטה הפתוחה • **תמר אריאלי**, תל-חי אוניברסיטת קריית שמונה בגליל • **אמיל ישראל**, הטכניון • **מרב כהן**, הטכניון • **עפר לרנר**, הטכניון • **ניר מועלם**, הטכניון • **נדב פן**, הטכניון • **הילה צבן**, המכללה האקדמית כנרת • **ארז צפדיה**, האוניברסיטה הפתוחה • **מריק שטרן**, המכללה האקדמית להנדסה ע"ש סמי שמעון ומכון ון ליר בירושלים

מבנה מסלולי הכנס

מסלול 1 (תמטי א') – בינה מלאכותית, חישוב ומידול מתקדם של המרחב		אמאדו 232
1.	12:10-10:50 – מושב תמטי 1: מהדרום הגלובלי לישראל: מחקר עירוני בעידן ה-AI והנתונים (מושב מאורגן)	
2.	14:20-13:00 – מושב תמטי 2: ניתוח צורות עירוניות בעידן הבינה המלאכותית (מושב הרצאות)	
3.	16:00-14:40 – מושב תמטי 3: מושב בוטל	
4.	17:40-16:20 – מושב תמטי 4: נשימת העיר: אקלים, צומח ומדידה (מושב הרצאות)	
מסלול 2 (תמטי ב') – אזרחות דיגיטלית, ביקורת אלגוריתמית ונתוני עתק		סגו 240 (מועצת פקולטה)
1.	12:10-10:50 – מושב תמטי 5: התנגדות והימנעות מעירוניות דיגיטלית (מושב מאורגן)	
2.	14:20-13:00 – מושב תמטי 6: העיר המקודדת: דפוסי נידות, נגישות ואלגוריתמיקה מרחבית (מושב הרצאות)	
3.	16:00-14:40 – מושב תמטי 7: רטוריקה ומציאות: משטר ידע, שיח ונורמות במערכת התכנון (מושב הרצאות)	
4.	17:40-16:20 – מושב תמטי 8: מפות ידע: זיכרון, שפה וארכיון (מושב הרצאות)	
מסלול 3 – קיימות, משבר האקלים, טבע ומים בעיר		אמאדו 200
1.	12:10-10:50 – עיר ברוח הזמן: משילות אקלימית ודיפלומטיה ירוקה (מושב הרצאות)	
2.	14:20-13:00 – הנחל והעיר, הילכו שניים יחדיו? (מושב מאורגן)	
3.	16:00-14:40 – טבע בתוך הבטון: תבניות ירוקות ונוף בנוי (מושב הרצאות)	
4.	17:40-16:20 – מהכוונה לאימוץ: תיאוריית ההתנהגות המתוכננת ככלי לקידום מעברים סביבתיים במרחב העירוני (שולחן עגול)	
מסלול 4 – מדיניות תכנון, מקרקעין והתחדשות עירונית		אמאדו 201
1.	12:10-10:50 – נוכחות וזהות: חיי אזרחים פלסטינים במרחב הישראלי (שולחן עגול)	
2.	14:20-13:00 – מעבר להריסה ובנייה: איכות, קיימות וקהילה בהתחדשות העירונית (מושב הרצאות)	
3.	16:00-14:40 – השתרעות השטח המפותח: כלים לבקרה וצמצום התופעה (מושב מאורגן)	
4.	17:40-16:20 – צפיפות, עירוב שימושים והקצאת שטחים בעיר (מושב הרצאות)	
מסלול 5 – מרחבים שסועים, קהילות וזהויות: כוח, תרבות ופוליטיקה מקומית		אמאדו 202
1.	12:10-10:50 – בין קרבה להיבדלות: קהילה, זהות ומשילות במרחב הישראלי (מושב הרצאות)	
2.	14:20-13:00 – כאוס, דיסטופיה, מרכז ושוליים: העיר המזרח תיכונית בראי הספרות הערבית (מושב מאורגן)	
3.	16:00-14:40 – חיים על קווי השסע: פרקטיקות יומיום, ג'נטריפיקציה ותכנון במרחב הערבי והמעורב (מושב הרצאות)	
4.	17:40-16:20 – בין קיטוב לזהות: השלטון המקומי במרחב הישראלי (מושב הרצאות)	
מסלול 6 – מורפולוגיה, מרחב ציבורי ותרבות עירונית		אמאדו 203
1.	12:10-10:50 – שולחן עגול לרגל השקת הספר 'העיר הישראלית: מבנה, מורפולוגיה, קיימות' (שולחן עגול)	
2.	14:20-13:00 – תרבות במרחב: בין תקצוב ממשלתי לבין אמנות רחוב ומחאה (מושב הרצאות)	
3.	16:00-14:40 – בין צורה לתודעה: מורפולוגיה, אסתטיקה והחוויה העירונית (מושב הרצאות)	
4.	17:40-16:20 – ממחקר לפעולה: ידע משותף, מרחב ציבורי ושינוי בחברה הערבית בישראל (מושב מאורגן)	
מסלול 7 – גאוגרפיות של פגיעות, דאגה ותקווה: רווחה, ביטחון וקהילה במרחב		אמאדו 204
1.	12:10-10:50 – דאגה עירונית: היבטים תאורטיים ופרקטיים (מושב מאורגן)	
2.	14:20-13:00 – שוק, בית וקניין: פרדוקסים תכנוניים ואסטרטגיות מגורים בישראל (מושב הרצאות)	
3.	16:00-14:40 – נפש, מקום וקהילה: גאוגרפיות של רווחה ובריאות (מושב הרצאות)	
3ב.	16:00-14:40 – סדקים במרחב המוגן: ביטחון, תחושת פגיעות ומדיניות (מושב הרצאות, יתקיים באמאדו 232)	
4.	17:40-16:20 – קולות, זיכרונות ותקוות: תשתיות לחשיבה תכנונית חדשה (שולחן עגול)	

מפה סכמתית של קומת הכנס - קומה 2 בבניינים אמאדו וסגו

מפת הגעה מהרכבלית

פירוט ההרצאות על פי מסלולים ומושבים

הערה: הרצאות המופיעות בתוכנית הכנס באנגלית יינתנו באנגלית

אמאדו 232

מסלול 1 (תמטי א') – בינה מלאכותית, חישוב ומידול מתקדם של המרחב

12:10-10:50 מושב תמטי 1 – מהדרום הגלובלי לישראל: מחקר עירוני בעידן ה-AI והנתונים

מושב מאורגן

יו"ר: בת-אל יוסף רביד, המכללה האקדמית להנדסה ע"ש סמי שמעון

- להביט, על הדרום הגלובלי מישראל
מריק שטרן, המכללה האקדמית להנדסה ע"ש סמי שמעון ומכון ון ליר בירושלים
- לפתח, כלי AI למחקר של ערי הדרום הגלובלי
אריאל פרמן, המכללה האקדמית להנדסה ע"ש סמי שמעון
- ליזום, מבט יזמי על פיבוט תכנוני במחקר עירוני
אברהם דרזין, המכללה האקדמית להנדסה ע"ש סמי שמעון
- לחקור, קהיר כמקרה בוחן – עבודת סטודנטים
תמר מנור וענבל יהודה, המכללה האקדמית להנדסה ע"ש סמי שמעון
- ליישם, מהדרום הגלובלי למרחב הישראלי
מגיבה: שירה לוי-בנימיני, המכללה האקדמית להנדסה ע"ש סמי שמעון ובית ליבלינג

14:20-13:00 מושב תמטי 2 – ניתוח צורות עירוניות בעידן הבינה המלאכותית

יו"ר: מירב אהרון גוטמן, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

- כיצד אנו מנתחים ערים בעידן הבינה המלאכותית? השוואה בין שתי גישות ללמידת מורפולוגיה עירונית
קורל חמו גורן, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל
- קומת המגורים הישראלית הטיפוסית כטיפולוגיה יציבה, והבינה המלאכותית כמנוע לחידוש טיפולוגי
אריה חיון ויעל אלואיל, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל
- Reprogramming לעיר: טקטיקות עירוניות בעידן הבינה המלאכותית
דור נצר, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל ו-DNA אדריכלות
- פרויקט מטרופוליס: פלטפורמת תאומים דיגיטליים מודולרית ופתוחה
יונתן דורטהיימר, אוניברסיטת אריאל

16:00-14:40 מושב תמטי 3 – מושב בוטל

17:40-16:20 מושב תמטי 4 – נשימת העיר: אקלים, צומח ומדידה

יו"ר: גילת לוינגר, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

- עצים עירוניים, תיאום ציפיות: כיצד מודל חיזוי של מספר גזעי תומך בניתוח העיר העירוני ב-40 ערים בישראל
אור אלכסנדרוביץ', דניאל רוזנברג וסיון שרעבי, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל
- Setting tree planting targets for urban cooling: a multi-variable evidence-based approach
Evgeniya Bobkova, Or Aleksandrowicz, and Sivan Sharabi, Technion – Israel Institute of Technology
- מתודולוגיות לחקר עירוניות מקומית (1858-2026) בעידן הפוסילי הגלוקלי: עירוניות עכשווית פרו-פוסילית, ייצור מרחבים אנתרופוגניים, ומחקר 'לא אנושי', במרחב המקומי, שלאחר מהפכת גז המאובנים (2010-2026)
קרן בן הלל ויעל אלואיל, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל
- השטחים הירוקים שאינם נספרים: גינות קהילתיות, מיפוי ומדיניות עירונית
גליה אורייה צוקרמן ואלון שפון, אוניברסיטת תל אביב

12:10-10:50 מושב תמטי 5 – התנגדות והימנעות מעירוניות דיגיטלית

מושב מאורגן

יו"ר: רונן אידלמן, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

- **היעלמות (dis/appearance) ונסיגה דיגיטלית**
רונן אידלמן, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
- **דמוקרטיה בצל האלגוריתם - התנגדות, הימנעות וניכוס טכנולוגי בהתחדשות עירונית**
אביעד מוסרי-רובינשטיין, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
- **מי לא בדיגיטל? אי-נראות, ממשל עירוני ודמוקרטיה מקומית בתל אביב-יפו**
דורית גרפונקל, האוניברסיטה הפתוחה

14:20-13:00 מושב תמטי 6 – העיר המקודדת: דפוסי נייכות, נגישות ואלגוריתמיקה מרחבית

יו"ר: פנינה פלאוט, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

- **מכאוס לזרימה: גישה מבוצרת ומבוססת-נתונים למערכת בקרת רמזורים אדפטיבית**
אפרת בלומנפלד ליברטל, אוניברסיטת תל אביב ושלמה הבלין, אוניברסיטת בר-אילן
- **From Mobility to Proximity: Mapping Multimodal Access to Everyday Urban Amenities**
Gabriel Cotlier, Omer Nakar, Nurit Alfasi, and Eran Ben-Elia, Ben-Gurion University of the Negev
- **Decoding New Residential Behavior: GPS-Based Detection of Working from Home and Third Places**
Inessa Tregubova, The Hebrew University of Jerusalem

- **תפיסות של חיים עירוניים בעידן של טכנולוגיות חכמות**

יערית שלם, אוניברסיטת בר-אילן

16:00-14:40 מושב תמטי 7 – רטוריקה ומציאות: משטר ידע, שיח ונורמות במערכת התכנון

יו"ר: טליה מרגלית, אוניברסיטת תל אביב

- **חברתי, אבל לא באמת: ניתוח השיח החברתי במסודות התכנון המחוזיים בשנת 2025**
עפר לרנר וניר מועלם, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל, בשיתוף עם שרון בגד, עמותת מרחב
- **הבניית האזרח-הטכנוקרט: דיור בשיח התכנון הישראלי**
ג'סי פוקס וטליה מרגלית, אוניברסיטת תל אביב
- **בין דיור מספק למרחב מגורים עודף: הגדרות נורמטיביות לפי הרכב משק הבית**
טל מודעי-שניר, אוניברסיטת בר-אילן
- **איפה והאם יש חזון בתוכניות מתאר עירוניות?**
עינת מנדלסון-שורץ וטליה מרגלית, אוניברסיטת תל אביב

17:40-16:20 מושב תמטי 8 – מפות ידע: זיכרון, שפה וארכיון

יו"ר: מריק שטרן, המכללה האקדמית להנדסה ע"ש סמי שמעון ומכון ון ליר בירושלים

- **הארכיון, החוקר והמודל: מתודולוגיה פרשנית פתוחה לביקורת – מורשת המסגדים הפלסטיניים המרוקנים כמקרה בוחן**
אורי בלטרברט, אוניברסיטת תל אביב
- **ארכיוני ירושלים במאה העשרים ואחת: דיגיטציה ו-ויזואליזציה של מחקרי ההתפתחות המודרנית של העיר**
נועה היילר רובין, בצלאל אקדמיה לאמנות ועיצוב ירושלים
- **מן הגלובלי אל המקומי: מחקר אוצרותי יישובי כמתודולוגיה לחקר עירוניות**
שירה לוי-בנימיני וענת לוי, בית ליבלינג

12:10-10:50 [מושב 1 – עיר ברוח הזמן: משילות אקלימית ודיפלומטיה ירוקה](#)

יו"ר: מרב כהן, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

- **כיצד דיפלומטיה עירונית סביבתית מעוצבת על ידי יחסי עיר-מדינה ומעצבת אותם מחדש בדרגות שונות: פיתוח טיפוסים אידיאליים על בסיס שלוש ערים ברשת C40**
קים נח בלומנטל, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
- **ארכיטקטורה פוליטית של מעברי אנרגיה: המתחים שבין אוטונומיה מקומית לממשל רב-שכבתי בממשל אקלימי**
מירב שגיא, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
- **כתום וירוק: אי-שוויון תשתיתי כמעצב אזרחות סביבתית מובחנת**
יונת רייז-ספיר ושירה וילקוף, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל
- **הסתגלות לשינויי אקלים בסביבות מגורים חמות-צחיחות: סקירה מבוססת-ראיות והערכת יעילות של שילובי פתרונות**
שירן נדלר ריאלפה, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

14:20-13:00 [מושב 2 – הנחל והעיר, הילכו שניים יחדיו?](#)

 מושב מאורגן

יו"ר: מוטי קפלן, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

- **פארק אריאל שרון כמחולל התחדשות עירונית: מניהול נגר למנוע מטרופוליני**
אילת מורל, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל
- **מודל כלכלי ליישום פארק נחל עירוני – נחל אלכסנדר במעברו בקלנסואה**
מג'ד ראס, דני ברויטמן ומוטי קפלן, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל
- **הארת נחל עמיק – מודל התחדשות עירונית**
ליאת עדי-רובינס, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל
- **נחלים עירוניים במזרח ירושלים**
יערה רוזנר-מנור, האוניברסיטה העברית ירושלים ואראלה גנן, אגמא

16:00-14:40 [מושב 3 – טבע בתוך הבטון: תכניות ירוקות ונוף בנוי](#)

יו"ר: שחר צור, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל ועירוניות יער

- **תכנון השלד הירוק של תל אביב בין שנות החמישים לשבעים של המאה העשרים כרקמה עירונית מחברת**
טל אלון מוזס ויעל סופר, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל
- **טבע בחצרות פרטיות: תפיסות, פעולות ומדיניות עירונית בתל אביב-יפו**
דנה מור, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל
- **מעבר לגודל ולקרבה: השפעת ההקשר העירוני של שצ"פ ירוקים שכונתיים על שימוש חברתי מגוון**
רינה מגן, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
- **מדיניות גגות ציבוריים: ניתוח השוואתי של מסגרות תכנון עירוניות בעולם ובישראל**
גילת לזוינגר וניר מועלם, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

17:40-16:20 [מושב 4 – מהכוונה לאימוץ: תיאוריית ההתנהגות המתוכננת ככלי לקידום מעברים סביבתיים במרחב העירוני](#)

 שולחן עגול

מנחה: חן כהן, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

- **חסמים ומניעים לאימוץ כלי רכב חשמליים ותורמתם של גורמים התנהגותיים להבנת תהליכי מעבר לתחבורה עירונית מקיימת**
איתי דאבוש, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
- **הפחתת השימוש בכלי פלסטיק חד-פעמיים והאופן שבו עמדות, נורמות חברתיות ותחושת שליטה משפיעות על נכונות הציבור לשנות הרגלי צריכה**
לילך רינות לבבי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
- **גורמים המשפיעים על הצטרפות לתוכניות וולונטריות של אנרגיה ירוקה, והפער שבין מודעות סביבתית לבין השתתפות פעילה**
מירב תורג'מן, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
- **הטמעת פתרונות של אנרגיה ירוקה בקהילה החרדית, תוך התייחסות להשפעתן של נורמות קהילתיות, אמון ומאפיינים חברתיים ותרבותיים על תהליכי אימוץ**
מתן שטרית, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

12:10-10:50 מושב 1 – נוכחות וזהות: חיי אזרחים פלסטינים במרחב הישראלי

שולחן עגול

מנחה: מתן פלום, עמותת סיכוי-אופוק

- **שוויון, מדיניות תכנונית והנוכחות הפלסטינית במרחב:** עיון במאבק הכפרים הלא מוכרים בנגב ג'ינאן אבו שתייה, עמותת סיכוי-אופוק
- **שטחים פתוחים כזירות של נוכחות וזהות:** יצירת מרחב קהילתי ביישובים ערביים סחר אמון, עמותת אלביאדר
- **תכנון חברתי ביישובים הערביים: דיור, קהילה וזהות פלסטינית במרחב** הייא זעאתרה, המרכז הערבי לתכנון אלטרנטיבי
- **מרחבים עירוניים משותפים בערים "מעורבות": על הנכחה, הפקרה וייצוג הולם של החברה הערבית** מתן פלום, עמותת סיכוי-אופוק

14:20-13:00 מושב 2 – מעבר להריסה ובנייה: איכות, קיימות וקהילה בהתחדשות העירונית

יו"ר: עידן פורת, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

- **בין הבית הלאומי לאישי** דלית שך-פינסלי והדס שדר, אוניברסיטת חיפה
- **התחדשות עירונית בת קיימא: החסמים להתחדשות ללא הריסה בישראל** יעל רונן, רחל קטושבסקי ונורית אלפסי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
- **לעצב ודאות: מדיניות עיצוב להתחדשות במרקם ההיסטורי של שכונת פלורנטין** חנן פרץ, אוניברסיטת אריאל
- **שיפור התכנון באמצעות מדד מקל"ע: מדד סביבתי להתחדשות עירונית** בני פירסט, האוניברסיטה העברית בירושלים
- **התחדשות עירונית דרך הפריזמה של היקשרות דינמית למקום: עדות מחמש שנות מחקר רב-אורך בשכונת הדיור הציבורי הצפוף בסינגפור** נירית רבקה אלנבוגן, NUS - National University of Singapore

16:00-14:40 מושב 3 – השתרעות השטח המפותח: כלים לבקרה וצמצום התופעה

מושב מאורגן

יו"ר: צביקה קורן, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

- **צפוף אבל זוחל: הזחילה העירונית החדשה בישראל** אמנון פרנקל, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל
- **עירוניות במעלה סולם העדיפויות** נורית אלפסי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
- **תופעת ההשתרעות בישראל: נתונים ממעקב ובקרה תמ"א 35** עידן פורת, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל ובת-אל יוסף רביד, המכללה האקדמית להנדסה ע"ש סמי שמעון
- **מעקב ובקרה בעידן הדיגיטלי: כלי למעקב אחר השתרעות מרחבית** בת-אל יוסף רביד, המכללה האקדמית להנדסה ע"ש סמי שמעון

17:40-16:20 מושב 4 – צפיפות, עירוב שימושים והקצאת שטחים בעיר

יו"ר: נורית אלפסי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

- **מודל תכנוני דינמי לחישוב שטחי ציבור וצפיפויות** יצחק מולדבסקי, משרד הבינוי והשיכון
- **עמדות הציבור כלפי מבני מגורים בעירוב שימושים** לילה לוי קיי, אביגועם מאיר, נורית אלפסי ורחל קטושבסקי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
- **כשאסטרטגיה וטקטיקה עירונית נפגשות – המאבק על פינוי המשרדים מדירות מגורים באזור "לב העיר" תל אביב בשנות ה-70** משה וילי וילק, אוניברסיטת בר-אילן
- **הקצאות ורטיקליות / קומה מבונה: מסע השוואתי בינלאומי אל גבכי המדיניות בערים נבחרות** ניר מועלם, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

12:10-10:50 מושב 1 – בין קרבה להיבדלות: קהילה, זהות ומשילות במרחב הישראלי

יו"ר: גיא שני, המכללה למינהל

- **המתחים החברתיים בין קהילות פנים-מעמדיות והשפעתם על תהליכי בידול מרחבי:** מקרה הבוחן של החברה הקיבוצית
נעה חגי גרוס ואמיל ישראל, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל
- **תהליכי התחדדות ומשילות בבני ברק**
גאיה ביטמן, אוניברסיטת אריאל
- **יוזמה קהילתית דתית תרבותית במטרופולין חילוני**
רינה רוטלינגר-ריינר, מכללת תלפיות
- **מצבר קהילות לאשכול קהילות: מסגרת חברתית מרחבת חדשה לעיצוב העירוניות?**
ענת ברקאי נבו, נורית אלפסי ואבינועם מאיר, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

14:20-13:00 מושב 2 – כאוס, דיסטופיה, מרכז ושוליים: העיר המזרח תיכונית בראי הספרות הערבית

 מושב מאורגן

יו"ר: הילה פלד-שפירא, אוניברסיטת אריאל ואוניברסיטת בר-אילן

- **סמטאות כזרועות תמנון: העיר הרודפת בכתביהם של יוצרים עיראקיים גולים**
הילה פלד-שפירא, אוניברסיטת אריאל ואוניברסיטת בר-אילן
- **מְנִית אֵבָן אֶל-חִ'צִיב: עיר מושבו ומקום קבורתו של פרשן הקוראן אל-קרטבי**
אימאן אבו קישק, אוניברסיטת אריאל
- **השתקפותם של תמורות ושינויים בקהיר ביצירותיהם של סופרים מצריים**
שרון שטרית ששון, אוניברסיטת בר-אילן
- **כשהעיר הופכת לאויב: מרחב, אדם ואלימות ברומן הדיסטופי האלג'יראי**
פרידה אלקרינאוי, המכללה האקדמית אחוה

16:00-14:40 מושב 3 – חיים על קווי השסע: פרקטיקות יומיום, ג'נטריפיקציה ותכנון במרחב הערבי והמעורב

יו"ר: נעם ברנר, מכון ירושלים למחקרי מדיניות

- **שיח ביטחון פרפורמטיבי: ג'נטריפיקציה, (היעדר) ביטחון, ושיטור בעיר השסועה**
יעל שמריהו-ישרון, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
- **שלום יומימי בתקופות של אלימות: יחסי קרבה בין-קבוצתיים כמנגנון חסינות במצבי משבר**
נעם ברנר, עדן יצחקי וחגית סבו-בראנץ, מכון ירושלים למחקרי מדיניות
- **קפה, מאפה ו"דודים": מרחב הצריכה הפלסטיני והסתירות של הג'נטריפיקציה בִּפּו**
גיא שני, המכללה למינהל; מאי מנטל ושדא דראושה, אוניברסיטת תל אביב ודניאל מונטרסקו, המכללה האקדמית תל אביב-יפו
- **עמדות של בעלי תפקיד ברשויות המקומיות בהקשר לתמורות ולצרכי התכנון ביישוב הערבי: אזור המשולש כחקר מקרה**
איאד סנונו, המרכז האקדמי פרס

17:40-16:20 מושב 4 – בין קיטוב לזהות: השלטון המקומי במרחב הישראלי

יו"ר: תמר אריאלי, תל-חי אוניברסיטת קריית שמונה בגליל

- **מינהל מקצועי ופוליטיקה ברשויות המקומיות בישראל: הדרג המקצועי הבכיר וראש.ת הרשות המקומית**
אסף הימן, ערן רזין ואנה חזן, האוניברסיטה העברית
- **שני ממדים של קיטוב: המתח העירוני-לאומי והשפעתו על המסלול הליברלי של ערים**
נופר אבני, הראל נחמני וטל אלסטר, האוניברסיטה העברית בירושלים
- **התקבצות פוליטית-מרחבית ביישובי מגורים בישראל 2003-2022**
בארי לבנת, אנסטסיה גורודזיסקי ונגה קידר, אוניברסיטת תל אביב
- **מיתוג עירוני ושינוי שם: השפעת שינוי שמה של עיר על תחושת המקום של תושביה**
אורלי גנני-דגן, תל-חי אוניברסיטת קריית שמונה בגליל ואלי גימון, מכון שנקר להנדסה, עיצוב ואמנות

12:10-10:50 מושב 1 – שולחן עגול לרגל השקת הספר 'העיר הישראלית: מבנה, מורפולוגיה, קיימות'

שולחן עגול

מנחים: יצחק אומר, אוניברסיטת תל אביב וניר מועלם, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

השקת הספר "העיר הישראלית" פרי עטם של יצחק אומר, אורנה צפריר-ראובן וניר קפלן, אוניברסיטת תל אביב, אשר ראה אור בשנת 2026 בהוצאת המרכז לחקר העיר והאזור, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל. הספר "העיר הישראלית" הוא אטלס ייחודי וראשון מסוגו העוסק בשאלות אלה תוך מסע מרתק אל תוך הדנ"א המרחבי של העיר הישראלית. זהו מחקר ראשון מסוגו הבוחן באופן שיטתי את כל הערים בישראל באמצעות כלי ניתוח מתקדמים וברזולוציה מרחבית גבוהה.

משתתפים: יצחק אומר, אוניברסיטת תל אביב
אורנה צפריר-ראובן, אוניברסיטת תל אביב
ניר קפלן, אוניברסיטת תל אביב
מגיבים: ניר מועלם, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל
נורית אלפסי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
יודן רופא, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

14:20-13:00 מושב 2 – תרבות במרחב: בין תקצוב ממשלתי לבין אמנות רחוב ומחאה

יו"ר: אמיל ישראל, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

- **מדיניות תרבות וצדק אמנותי: כיצד מימון ממשלתי מעצב דפוסים מרחביים של זמינות תרבותית**
טל פדר ואמיל ישראל, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל
- **"דיבידנד הנאמנות בתרבות": אי-שוויון במימון תרבות בין רשויות מקומיות בישראל וצמצומו ככלי פוליטי**
מתן חכים, אוניברסיטת תל אביב
- **כיצד העיר מייצרת אמנות אורבנית? לקראת מושג של גרפיטיקציה**
יעל שפירא, אור שרף ודנה מרגלית, אוניברסיטת חיפה
- **מרחבת מוזיאון תל אביב לכיכר החטופים ובחזרה: קריאה מולטי-מודלית של כיכר החטופים כנוף סמיוטי**
אונה שגב, אוניברסיטת חיפה

16:00-14:40 מושב 3 – בין צורה לתודעה: מורפולוגיה, אסתטיקה והחוויה העירונית

יו"ר: יודן רופא, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

- **למדוד את הבלתי נתפס: החזרת היופי והאנושיות למרחב העירוני באמצעות כלי מחקר חדשניים**
אולריך יעקב בקר, עצמאי
- **גנטיקה עירונית ומיפוי מנטלי: מתודולוגיה משולבת לחקר מורפולוגיה וחוויה מרחבית בתל אביב**
ענת גולדמן, אוניברסיטת תל אביב
- **המבנה המורפולוגי של החצר הקדמית והשפעתו על החוויה הרגשית בסביבה עירונית**
דינה פינקלשטיין ויינגרגר, אוניברסיטת תל אביב
- **שכונת-השוק: ארגון עצמי בלתי פורמלי כמנוע למעגליות – תרבות, חומר ומקום בשוק התקווה**
בועז טורפשוטין, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

17:40-16:20 מושב 4 – ממחקר לפעולה: ידע משותף, מרחב ציבורי ושינוי בחברה הערבית בישראל

מושב מאורגן

יו"ר: מיכל בלייכר, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

- **ממחקר לידע משותף: הקהילה המקצועית כשותפה לעיצוב העשייה הסביבתית בחברה הערבית**
אחלאם סויטאת, יד הנדיב
- **מי מייצר את העיר? מעורבות קהילתית, שטחים ציבוריים פתוחים ועירוניות ביישובים ערביים בישראל**
רגא עבאס, פורום סביבה בחברה הערבית
- **בין ערבות להתערבות: הלגיטימציה של פעולה אקדמית במרחב הציבורי**
מיכל בלייכר, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

12:10-10:50 מושב 1 – דאגה עירונית: היבטים תאורטיים ופרקטיים

מושב מאורגן

יו"ר: ניר כהן והדס צור, אוניברסיטת בר-אילן

- **אנשים כסביבה: בין משאב לאיום בשולי מטרופולין תל אביב**
טל שמור, אוניברסיטת תל אביב ונתי מרום, חוקר עצמאי
- **דאגה וחתולי.ות רחוב בירושלים המערבית: תובנות פרקטיות מאתגורפיה רב-מינית**
חיים נוי, אוניברסיטת בר-אילן
- **תשתיות עירוניות של דאגה: המקרה של מוסדות אמנות ותרבות בזמן מלחמה**
נגה קידר, אוניברסיטת תל אביב
- **בין דאגה לפיקוח: אחאות, רווקות והפרטת הדאגה מנקודת מבטן של נשים ערביות-פלסטיניות בישראל**
טל מלר, אקדמית צפת ורג'ידה אלנבולסי, המרכז האקדמי רופין

14:20-13:00 מושב 2 – שוק, בית וקניין: פרדוקסים טכנוניים ואסטרטגיות מגורים בישראל

יו"ר: הילה צבן, המכללה האקדמית כנרת

- **"ערים עם ג'יפים" – רוח הרפאים הפרברית של המעמד הבינוני החדש**
רמי אדוט, המכללה האקדמית נתניה והאוניברסיטה הפתוחה
- **קונים במקום שאי-אפשר לגור בו: ניתוק מרחבי והגאוגרפיה של אסטרטגיית דיור של מעמד הביניים**
נדב פן, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל
- **אנומליה אורבנית בתקופת ההמתנה של מיזמי התחדשות עירונית כתוצאה מחיובי היטל השבחה**
לימור עמית לביא, נטיעה קאופמן וויקטוריה לשברג, מנהלת התחדשות עירונית באר יעקב
- **דיור בר-השגה בניהול עצמי וללא כוחות שוק – המקרה של הקיבוצים השיתופיים-מסורתיים בישראל**
מיכל ארבל ורחל אלתרמן, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

16:00-14:40 מושב 3 – נפש, מקום וקהילה: גאוגרפיות של רווחה ובריאות

יו"ר: נדב פן, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

- **האם ציוד להנחיות בריאותיות הוא עניין של בחירה אישית? מבט חברתי-מרחבי על התנהגויות בריאות במטרופולין חיפה**
מרינה לובנוב ואמיל ישראל, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל
- **כאשר מימדי המרחב מצטמצמים ומימדי הזמן מתרחבים: בדידות עירונית בזקנה**
רועי ביגר, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל
- **סביבת מגורים ירוקה ורווחה נפשית בקרב מתמודדי נפש צעירים**
אנסטסיה גינזבורג ומיקה רוחמה מורן, אוניברסיטת חיפה
- **מה קורה כאשר תכנון וניהול של גינות קהילתיות פוגשים הקשר חברתי-תרבותי? השלכות לבריאות עירונית**
מיקה רוחמה מורן, אוניברסיטת חיפה

16:00-14:40 מושב 3 – סדקים במרחב המוגן: ביטחון, תחושת פגיעות ומדיניות (המושב יתקיים בחדר אמאדו 232)

יו"ר: טל שמור, אוניברסיטת תל אביב

- **רצות על בטוח? ראיונות בריצה עם נשים לבחינת חוויית הביטחון במרחב העירוני בעיר תל אביב**
הגר בן זקן, אוניברסיטת בר-אילן
- **"אני אוהבת תחבורה ציבורית – אבל פוחדת מדי להשתמש בה": הפסקת שימוש בתחבורה ציבורית בקרב מבוגרים**
עומר דיליאן, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל
- **ממוגנות קולקטיבית לסחורה נדל"נית: הפרטת הביטחון העירוני וייצורן של "מובלעות מיגון"**
אראלה המילטון, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
- **פריפריה בחזית: בין ביטחון לשגשוג בקהילות הגבול של ישראל**
תמר אריאלי, תל-חי אוניברסיטת קריית שמונה בגליל

17:40-16:20 מושב 4 – קולות, זיכרונות ותקוות: תשתיות לחשיבה טכנונית חדשה

שולחן עגול

מנחה: אפרת איזנברג, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

- **קידום חיים משותפים בעיר**
אולפית חיידר, המרכזים לצדק חברתי
- **ידע מקומי, קבלת החלטות ויצירת אמון: תהליך ההתנגדויות לתוכנית המתאר הכוללנית של מג'דל שמס**
אומיה אבו ג'בל, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל
- **פליסימייקינג (placemaking) ביישובים ערביים: בין פוטנציאל לשינוי להזדמנויות מוחמצות**
סירין חסן, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל
- **מושג התקווה המרחבית והפוטנציאל שלו לעצב עתידים טכנוניים בחיפה**
ימית שמעון, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל
- **אתיקה מרחבית**
חגית לשם, אוניברסיטת תל אביב והטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

תקצירי הרצאות

על פי מסלולים ומושבים

יו"ר: בת-אל יוסף רביד, המכללה האקדמית להנדסה ע"ש סמי שמעון

כיצד חוקרים עיר בעידן של ריבוי נתונים, כאשר הידע העירוני נותר חלקי, מבזר ולא שוויוני? המושב מציג את הסטודיו "עיצוב עירוני בעידן הדיגיטלי" בבית הספר לאדריכלות נגב, SCE, כמעבדה לפיתוח ובחינה של מתודולוגיות מחקר עירוני דרך ערי הדרום הגלובלי. במהלך הסטודיו נחקרו עמאן, קהיר, סאו פאולו, מדיון והו צ' מין סיטי, תוך שילוב בין תיאוריות של הדרום הגלובלי לבין GIS, תצלומי לוויין, נתונים פתוחים, תיעוד חזותי וכלי AI. ערים אלה משמשות לא רק כמקרי בוחן, אלא כזירה לבחינת האופן שבו אנו מייצרים ידע עירוני כאשר מקורות המידע חלקיים והמודלים הקיימים אינם מספקים.

המושב בנוי כמהלך של חמישה מבטים: להביט – על העיר דרך תיאוריות הדרום הגלובלי; לפתח – כלי AI ומתודולוגיות מחקר חדשות; לחקור – באמצעות עבודות הסטודיו; ליזום – מתוך כשל ופער כהזדמנות לפיבוס תכנוני; וליישם – בחזרה במרחב הישראלי.

להביט, על הדרום הגלובלי מישראל

מריק שטרן, המכללה האקדמית להנדסה ע"ש סמי שמעון ומכון ון ליר בירושלים

המונח "הדרום הגלובלי" הפך למסגרת מרכזית בחקר העירוניות, אך משמעותו חורגת מחלוקה גיאוגרפית בין צפון לדרום. ההרצאה תציג אותו כעדשה תיאורטית להבנת תהליכי עיור המאופיינים באי-שוויון, פורמליות ואי-פורמליות, פיתוח מואץ, יחסי כוח ומורשות קולוניאליות.

מתוך מסגרת זו תעלה ההרצאה את השאלה מה משמעותו של מבט על הדרום הגלובלי דווקא מישראל: האם ניתן לזהות במרחב הישראלי תהליכים ומאפיינים המוכרים מהספרות על ערי הדרום? ומה ניתן ללמוד מהשוואה שאינה מניחה מראש מודל עירוני אוניברסלי? ההרצאה תציע את המסגרת התיאורטית למושב ותציג את ערי הדרום הגלובלי לא רק כמושא למחקר, אלא כמקור לידע המאפשר לבחון מחדש את הקטגוריות שבאמצעותן אנו חוקרים ומתכננים ערים.

לפתח, כלי AI למחקר של ערי הדרום הגלובלי

אריאל פרמן, המכללה האקדמית להנדסה ע"ש סמי שמעון

כיצד חוקרים עיר כאשר המידע עליה חלקי, מבזר ונמצא במקורות ובפורמטים שונים? ההרצאה תציג מתודולוגיית מחקר שפותחה בסטודיו, המשלבת GIS, תצלומי לוויין, מאגרי מידע פתוחים, מסמכי מדיניות, תיעוד חזותי וכלי בינה מלאכותית. במסגרת זו, AI אינו משמש ליצירת "תשובה" על העיר, אלא ככלי המסייע לאתר ולהצליב מקורות, לזהות דפוסים, לבחון קשרים ולפתח שאלות והשערות חדשות.

באמצעות מחקרי הסטודיו בערי הדרום הגלובלי תציג ההרצאה כיצד ניתן לחבר יכולות חישוביות עם קריאה ביקורתית של ההקשר החברתי והמרחבי, ולבנות מתודולוגיית מחקר היברידית המאפשרת לעבוד גם בתנאים של מידע חלקי ומבזר. תפיסה זו ממשיכה את ההצעה המקורית של הסטודיו להשתמש ב-AI לא כאמצעי לאוטומציה בלבד, אלא כחלק ממתודולוגיה ביקורתית למחקר עירוני.

ליזום, מבט יזמי על פיבוס תכנוני במחקר עירוני

אברהם דרזין, המכללה האקדמית להנדסה ע"ש סמי שמעון

ההרצאה תציע עדשה יזמית לבחינת מושג ה"חדשנות" במחקר ובתכנון עירוני, במיוחד במציאות של מידע חלקי, מבזר ולעיתים חסר, המאפיינת רבות מערי הדרום הגלובלי. במקום לראות בקריסת מודלים תכנוניים כישלון בלבד, תיבחן האפשרות לקרוא את רגע הכשל כ-Moat: תנאי ייחודי המחייב פיתוח של ידע מקומי, פתרונות מותאמים והבנות שאינן ניתנות להעתקה גברית. מתוך התייחסות לעיר כאל "מוצר" חי, מערכת מרובת משתמשים, צרכים, חיכוכים ואילוצים, תיבחן שבירת המודל כהזדמנות לפיבוס תכנוני: ניסוח מחדש של הבעיה וזיהוי המשתמשים האמיתיים. דרך מקרי הבוחן שהוצגו, יוצע לראות בחדשנות תכנונית לא פתרון נוצץ, אלא יכולת לזהות מתי הנחות היסוד נשברות ומה ניתן ללמוד מהשבר.

לחקור, קהיר כמקרה בוחן - עבודת סטודנטים

תמר מנור וענבל יהודה, המכללה האקדמית להנדסה ע"ש סמי שמעון

עבודת הסטודנטיות על קהיר תוצג כדוגמה לאופן שבו המתודולוגיה של הסטודיו הופכת למחקר ולפעולה תכנונית. המחקר מתמקד בקהיר ההיסטורית ובשכונת בולאק, ובוחן באמצעות מיפוי רב-קני-מידה את מבנה הרחובות, המרחבים הפתוחים והשימושים המתקיימים בהם. מתוך הקריאה המרחבית זוהו דפוסים והיררכיות מקומיות, ששימשו בסיס לבחירת אזורי התערבות ולפיתוח הצעה תכנונית הצומחת מתוך ההיגיון של המרקם הקיים. המקרה של קהיר מדגים מהלך רחב יותר שנעשה בסטודיו בערים שונות בדרום הגלובלי: מתיאוריה ונתונים, דרך קריאה עירונית, אל התערבות תכנונית.

ליישם, מהדרום הגלובלי למרחב הישראלי

מגיבה: שירה לוי-בנימיני, המכללה האקדמית להנדסה ע"ש סמי שמעון ובית ליבלינג

המושג מסתכם בדיון מערי הדרום הגלובלי אל המרחב הישראלי וישאל כיצד ניתן לתרגם את התובנות והמתודולוגיות שהוצגו במושג לפרקטיקה המקומית. הלמידה מן הדרום הגלובלי אינה מוצעת כהעתקה של פתרונות, אלא כאימוץ של דרכי הסתכלות: כיצד חוקרים ומתכננים מרחבים המאופיינים במורכבות, שונות, מידע חלקי ומפגש בין תכנון פורמלי לבין תהליכים עירוניים שאינם מתיישבים תמיד עם המודל התכנוני? מתוך מחקרי הסטודיו תבחן ההרצאה כיצד ניתן להעביר ידע בין מחקר, הוראה ופרקטיקה, וכיצד מתודולוגיות וכלים דיגיטליים יכולים לסייע בקריאה מחודשת של המרחב הקיים. בכך הופכת הלמידה מערי הדרום הגלובלי להזדמנות לבחון מחדש גם את האופן שבו אנו חוקרים ומתכננים את העיר הישראלית.

כיצד אנו מנתחים ערים בעידן הבינה המלאכותית? השוואה בין שתי גישות ללמידת מורפולוגיה עירונית

קורל חמו גורן, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

הבינה המלאכותית משנה לא רק את הכלים העומדים לרשות חוקרי הערים, אלא גם את האופן שבו מיוצר ידע על המרחב העירוני. התפתחותם של נתונים מרחביים פתוחים, תצלומי לוויין ומאגרי מידע רחבי היקף יוצרת הזדמנות לניתוח והשוואה של ערים בקנה מידה שלא התאפשר בעבר. יכולת זו עשויה לתמוך בזיהוי דפוסים מרחביים חוזרים, בהבנת תהליכים עירוניים ובהרחבת בסיס הידע לקבלת החלטות אסטרטגיות ברמה העירונית, הלאומית ואף הגלובלית. עם זאת, מימוש פוטנציאל זה מחייב פיתוח ייצוגים אחידים וברי-השוואה של המרחב העירוני.

האופן שבו מיוצג המרחב העירוני משפיע על סוג הידע שניתן להפיק ממנו. מחקר זה בוחן שתי גישות ליצירת ייצוגים של המרחב העירוני לצורך ניתוח מורפולוגי של בלוקים עירוניים בקנה מידה רחב. הראשונה עושה שימוש במאפיינים מורפולוגיים מוגדרים מראש, שעל בסיסם מיושמת למידה לא-מפוקחת (Unsupervised Learning) לצורך זיהוי מורפולוגי של בלוקים עירוניים והשוואה בין ערים. השנייה עושה שימוש בלמידה עצמית (Self-Supervised Learning), שבה ייצוגי הבלוקים נלמדים ישירות מתצלומי לוויין, ללא הגדרה מוקדמת של מאפיינים מורפולוגיים.

המעבר מגישות המבוססות על הנדסת מאפיינים ללמידת ייצוגים מעלה שאלה מתודולוגיות רחבה: כיצד משתנה הידע העירוני כאשר המודל לומד את המאפיינים בעצמו, במקום להסתמך על הגדרות מוקדמות של החוקר? המחקר מציע לראות בלמידה ישירות מן הנתונים לא רק התקדמות טכנולוגית, אלא שינוי מתודולוגי באופן שבו ניתן לייצר, לייצג ולפרש ידע על העיר. גישה זו עשויה לצמצם את התלות בהנחות מוקדמות של החוקר, לאפשר בחינה עקבית יותר של ערים בעלות הקשרים שונים, ולהניח תשתית למחקר עירוני השוואתי.

קומת המגורים הישראלית הטיפוסית כטיפולוגיה יציבה, והבינה המלאכותית כמנוע לחידוש טיפולוגי

אריה חיון ויעל אלואיל, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

בהתבסס על מחקר גישוש שבחן את הקומה הטיפוסית הישראלית, ההרצאה מרחיבה את הדיון אל הפער בין תנופת הבנייה של מגדלי המגורים בישראל לבין הקיפאון היחסי של הטיפולוגיה עצמה. אף שהמגדלים מתרבים בקצב מואץ ומשנים את קו הרקיע העירוני, קומת המגורים נותרת לרוב מבוססת על דגם מוכר, הנשען על תקנים, רגולציה, אילוצי שוק, תרבות דיור נהוגה ופרקטיקות תכנון חוזרות. במובן זה, המבנה העירוני אינו נובע רק מגובה הבינוי או מצפיפות, אלא גם מן האופן שבו המבנה הפנימי של הדירה והקומה מייצר או מגביל את החוויה העירונית היומיומית, את המפגש החברתי ואת גיוון האוכלוסייה במרחב הורטיקלי.

ההרצאה מציעה לקרוא את קומת המגורים הטיפוסית הישראלית לא כטיפוס אדריכלי סגור, אלא כזירה ניסיונית לחקר העירוניות העכשווית. מתוך נקודת מוצא זו, בוחנת ההרצאה את הפוטנציאל של בינה מלאכותית גנרטיבית וכלים חישוביים לא רק ליעול התכנון, אלא גם להפקת וריאציות טיפולוגיות חדשות, המסוגלות לשמר צפיפות, אינטנסיביות עירונית ומרקם חברתי, ובו בעת להתאים להרגלי המגורים הישראליים, לרגולציה הנוקשה, להעדפות התרבותיות ולציפיות הרוכש המקומי. כלים אלה אינם מוצגים כתכלית טכנולוגית כשלעצמה, אלא כמתודולוגיה מחקרית עיצובית, היכולה להרחיב את טווח האפשרויות לפני ההכרעה הסופית של האדריכל, אשר בעידן הבינה המלאכותית פועל כאוצר של אפשרויות ופחות כיוצר יחיד.

הטענה המרכזית היא כי בעידן הבינה המלאכותית ניתן לעבור מתכנון של קומה החוזרת על עצמה אל מרחב של חיפוש טיפולוגי מבוקר, הנותן מענה לאתגרי המגורים בעיר. במקום לראות בטכנולוגיה איום על האדריכלות, מוצע להשתמש בה כבסיס למחקר ביקורתי, הבוחן כיצד ניתן לנסח קומת מגורים עירונית, מותאמת מקום ופתוחה לשונות דמוגרפית וחברתית, מבלי לוותר על הדרשות המבניות, ואף לאפשר ייצור בהיקף נרחב כמתבקש בפרויקטים של מגורים להמונים.

כך נוצר קשר חדש בין טיפולוגיה, עירוניות וחישוביות, שבו השאלה אינה רק כיצד לייצר עוד וריאציה עיצובית, אלא כיצד להחזיר לטיפולוגיה את כוחה כמרכיב עירוני פעיל המעצב את חיי הקהילה והשכונה. בהקשר הישראלי, תחום תכנון המגורים סובל מזה שנים מסטגנציה טיפולוגית, הנובעת משילוב של רגולציה נוקשה, נורמות תכנון שמרניות והעדפות תרבותיות המעדיפות טיפוסים מוכרים וברורים. על רקע זה, החשיבה החישובית והבינה המלאכותית אינן רק כלים ליעול, אלא אמצעים מתודולוגיים שיכולים לפתוח מחדש את שדה האפשרויות של המגורים בעיר, ולהציע אופני התערבות חדשים בסביבה העירונית הישראלית.

הבינה המלאכותית חדרה לשיח העירוני דרך מושגים של דאטה, חיזוי, אוטומציה, ניהול תשתיות וערים חכמות. אולם לצד היכולת לנתח, לייעל ולדמות מערכות עירוניות, מתעוררת שאלה תכנונית רחבה יותר: כיצד ניתן לקרוא מחדש את העיר כאשר דפוסי עבודה, פנאי, שירותים, ייצור ונוכחות פיזית מתחילים להתארגן מחדש? ההרצאה מציגה להתבונן בעיר כמרחב הניתן לתכנות מחדש. אזורי תעסוקה, קמפוסים טכנולוגיים, מבני משרדים, חניונים, תשתיות תנועה ומרחבים מוגנים-פונקציונליים תוכננו במשך עשורים סביב הנחות שימוש יציבות יחסית. בעידן שבו מערכות בינה מלאכותית משנות את יציבות העבודה, הלמידה, השירותים והייצור, מרחבים אלה עשויים להפוך לזירה מרכזית של שינוי עירוני, ולא רק לרקע פסיבי להתפתחות טכנולוגית.

במרכז ההרצאה תוצג מתודולוגיית מחקר-עיצוב לפיתוח טקטיקות עירוניות בעידן הבינה המלאכותית. באמצעות גוף עבודה עיצובי ודוגמאות מרחביות, תיבחן האפשרות להפעיל מחדש מבנים, תשתיות ומרקמים קיימים דרך פעולות של אדפטציה, שכבתיות, עירוב שימושים, המרה פרוגרמטית ופתיחה של מערכות סגורות למרחבים ציבוריים, חצי-ציבוריים והיברידיים. הדגש אינו על פתרון עירוני יחיד, אלא על מערכת פתוחה של פעולות תכנוניות היכולות להגיב למצבי שינוי, אי-ודאות והתהוות עירונית.

מתוך כך, ההרצאה ממקמת את הבינה המלאכותית לא רק ככלי להפקת דימויים או ליעול תהליכים, אלא כזרז לבחינה מחדשת של תפקוד, שימוש וארגון מרחבי בעיר. המהלך מיועד להמשיך ולהתפתח במסגרת קורס בפקולטה לארכיטקטורה בטכניון, שירחיב את הבדיקה לכדי מעבדה פדגוגית ומחקרית לטקטיקות עירוניות בעידן הבינה המלאכותית.

פרויקט מטרופוליס: פלטפורמת תאומים דיגיטליים מודולרית ופתוחה

יונתן דורטייהמר, אוניברסיטת אריאל

ערים מתמודדות כיום עם אתגרים דחופים, ובהם צמיחה עירונית בת-קיימא, היערכות לשינויי אקלים, יעול השימוש באנרגיה, ניהול תחבורה וניידות, וחיזוק החוסן החברתי. כדי להתמודד עם אתגרים אלו נדרשים כלי תכנון גמישים, מבוססי נתונים, שיכולים לתמוך בקבלת החלטות עירוניות מורכבות. טכנולוגיית תאומים דיגיטליים עירוניים יכולה לשלב נתונים עירוניים בזמן אמת עם מודלים מתקדמים של בינה מלאכותית, וכך לסייע לניהול ולתכנון עירוני יעילים יותר. עם זאת, היישום המעשי של טכנולוגיה זו עדיין מוגבל. הסיבות לכך כוללות פיצול של נתונים עירוניים בין מערכות שונות, הבדלים גדולים בפורמטים ובאיכות הנתונים, דרישות שונות של מודלי בינה מלאכותית, מורכבות טכנולוגית גבוהה, מערכות תוכנה שאינן מתקשרות זו עם זו, מחסור בכלים לתזמור תהליכי עבודה, והיעדר מדדים מוסכמים להשוואת ביצועים. מגבלות אלו מקשות על הנגשת הטכנולוגיה, על הרחבת השימוש בה ועל יצירת אמון בתוצאותיה. כתוצאה מכך, לערים רבות אין גישה לכלים מתקדמים לתכנון ולניהול מבוססי נתונים, וגם המחקר בתחום הבינה המלאכותית העירונית מתקדם לאט. פרויקט METROPOLIS מבקש להתמודד עם חסמים אלו באמצעות פיתוח מסגרת פתוחה ובין-מערכתית לתאום דיגיטלי עירוני מבוסס בינה מלאכותית. המסגרת תכלול: (1) מנוע אינטרופריביליות מבוסס מודלי שפה לאיחוד ולהמרה של נתונים עירוניים, (2) ממשק מודולרי להפעלה ולשילוב של מודלי בינה מלאכותית על דאטה עירונית, (3) מנגנון לתזמור מודלים וליצירת תרחישים עירוניים מורכבים, (4) כלים להשוואה ולבחינה של ביצועי מודלים, ו- (5) ממשקים אינטואיטיביים לתמיכה בקבלת החלטות. המערכת תיבחן בפילוט בעיר תל אביב-יפו, שבו יוערכו ביצועיה, נוחות השימוש בה, השפעתה על תהליכי תכנון וניהול עירוני, והיכולת ליישם אותה גם בערים נוספות. בכך מבקש הפרויקט להפוך תאומים דיגיטליים עירוניים לנגישים ושימושיים יותר עבור רשויות מקומיות, לקדם סטנדרטים לשילוב בינה מלאכותית בתכנון עירוני, ולהאיץ את המחקר והפיתוח בתחום הבינה המלאכותית העירונית.

16:00-14:40 מושב תמטי 3 – מושב בוטל

עצים עירוניים, תיאום ציפיות: כיצד מודל חיזוי של מספר גזעי עצים תומך בניתוח היער העירוני ב-40 ערים בישראל

אור אלכסנדרוביץ', דניאל רוזנברג וסיון שרעבי, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

ליערות עירוניים תפקיד מרכזי ביכולת ההסתגלות האקלימית של ערים, ומשום כך יש לראות בהם מרכיב יסוד בתפקוד המרחב העירוני בתנאים של מזג אוויר חם. כדי לנהל באופן אפקטיבי את היער העירוני ולהעריך את כושר הקירור של העצים בעיר, חיוני ליצור ולעדכן באופן שוטף מערכת ניהול עירונית הכוללת תיעוד מדויק של מיקומי העצים וממדי הנוף שלהם. עם זאת, עלותם הגבוהה של סקרי עצים ידניים מונעת במקרים רבים תיעוד רחב היקף של כלל העצים בעיר ומקשה על הערכה מציאותית של פוטנציאל הצימוח של עצים חדשים לאור מצב הצימוח של עצים קיימים.

מיפוי אוטומטי של מתאר חופת העצים העירונית מתוך תצלומי אוויר באמצעות ראייה ממוחשבת הוא שיטה חדשה יחסית לחילוץ נתונים מרחביים. אף שפותחה בעיקר כדי להעריך את שיעור כיסוי חופת העצים בעיר, שיטה זו פותחה גם אפשרות למיפוי אוטומטי של מיקום גזעי עצים בקנה מידה רחב ובעלות נמוכה. מיפוי כזה ניתן להפיק באמצעות מודל חיזוי המערך באופן ישיר את מספר גזעי העצים הכלולים בתוך פוליגון חופת עצים על סמך תכונותיו הגיאומטריות של הפוליגון. בהשוואה בין מודלי חיזוי ליניאריים, מודלי אננסמבל (ensemble) ומודלי חיזוק גרדיאנט (gradient boosting) בחלוקה שכבתית (stratified split), עלה כי מודל ליניארי מרוסן (regularised) הניב את הביצועים הטובים ביותר ($R^2=0.73$, MAE, מתאם ספירמן $\rho=0.86$), כאשר 88% מהחיזויים היו בטווח של ± 2 עצים לפוליגון.

יישום המודל על מיפוי מתאר חופת העצים של המרכז למיפוי ישראל (מפ"י) משנת 2022, המקיף את כל ערי ישראל, הניב את מיקומם של 3.09 מיליון עצים ב-40 הערים המאוכלסות ביותר בארץ. חלוקת מספר גזעי העצים בשטח הפוליגון המתאים להם מאפשרת גם לחשב קוטר נוף עץ ממוצע עבור כל גזע ולהשוות מגמות צימוח בין ערים. התוצאות חושפות מדרג לאומי ברור: קוטר הנוף החציוני נע בין 6.9 מטר בחיפה ל-4.9 מטר ברהט ובביתר עילית. הבדל ניכר גם קיים בחלקם של עצים רחבי נוף (קוטר 10 מטר ומעלה) במלאי העצים העירוני: מכ-15% בערים ותיקות ברצועת החוף ועד לפחות מ-3% בערי פריפריה. ניתוח שהתמקד בעצי רחוב בלבד (266,816 עצים ב-18 ערים), שחולצו בהצלחה בין מיקומי הגזעים לתחום זכות הדרך בערים, חשף אף הוא פערים דומים, והבליט הבדלים משמעותיים בכושר הצימוח של עצים בין ערים שונות.

Setting tree planting targets for urban cooling: a multi-variable evidence-based approach

Evgeniya Bobkova, Or Aleksandrowicz, and Sivan Sharabi, Technion – Israel Institute of Technology

Urban heat is a major planning challenge, straining urban infrastructure and imposing physiological stress on pedestrians in cities, and urban forest management is critical for increasing the cooling capacity of streets and public spaces. However, existing methods for measuring how many trees to plant, and where, often remain too coarse: current planting targets typically rely on citywide Tree Canopy Cover Ratio (TCCR) values, overlooking the local distribution of trees across public spaces and the reduced capacity for substantial tree growth in streets. Moreover, since municipalities rarely have the resources to shade every deficient street at once, deciding where to act first is inherently a strategic and political choice. This study introduces a decision-support framework for calculating tree-planting targets for urban streets. The methodology integrates two dimensions: (1) a multivariable forestry model that translates desired shade levels into specific tree counts based on crown-diameter benchmarks, and (2) a spatial priority model that integrates urban shade mapping with configurational centrality measures, building density, and accessibility analyses to identify streets with high pedestrian traffic or, alternatively, access to climatically vulnerable populations and social infrastructure. The framework is operationalized via an interactive platform with a full-scale application in Tel Aviv-Yafo, enabling a direct comparison between conventional prescriptive methods and evidence-based strategies grounded in the city's actual street-tree growth conditions. In addition, the platform allows users to evaluate alternative spatial strategies, making the trade-offs between competing priorities explicit rather than resolving them into one prescribed solution. The results demonstrate that planting targets are highly sensitive to assumptions about tree growth potential and spatial allocation logic. Strategic prioritization is inherently political, always a matter of choosing whose heat exposure is addressed first, and the framework does not prescribe a single answer. Instead, it shifts urban forestry planning from one-size-fits-all targets toward a transparent, quantified comparison of competing priorities, making the consequences of each choice explicit so decision-makers can target cooling benefits where they are most critically needed.

מתודולוגיות לחקר עירוניות מקומית (1858-2026) בעידן הפוסילי הגלוקלי: עירוניות עכשווית פרו-פוסילית, ייצור מרחבים אנתרופוגניים, ומחקר 'לא אנושי', במרחב המקומי, שלאחר מהפכת גז המאובנים (2010-2026)

קרן בן הלל ויעל אלואיל, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

ההבנה כי יש לתכנן את העיר והאזור סביבה, צמחה מהמהפכה התעשייתית, בשל פיתוח התעשייה בתוך הערים, אשר יצרה זיהום אוויר, מים ותחלואה אנושית. תהליך זה הוביל לצמיחת הדיסציפלינה של תכנון עירוני. תהליך העיור הגלוקלי צמח אקספוננציאלית. בסוף העשור הראשון למאה ה-21 כמחצית מאוכלוסיית העולם התגוררה בערים וכיום כבר כ-85% מאוכלוסיית העולם מתגוררת בערים.

מטרת המחקר הייתה לבחון באמצעים אמפיריים תכנוניים-היסטוריים, את הקשרים בין עיור לניצול מחצבים פוסיליים: על המנעד שבין פחם, נפט וגז מאובנים (הממוגז כ-"טבעי"). לבחון את פיתוח המרחב המקומי על ידי תכנון לאורך זמן, תוך התמקדות במרחבים הנלווים למרחבי המגורים, קרי מרחבי המסחר, התעשייה, התשתיות והאנרגיה. דרך מחקר היסטורי-ויזואלי 'מסורתי' מבוסס ארכיון, סקרי שטח פיזיים ותייעוד צילומי (אנלוגי), המחקר שירטט את 'העידן הפוסילי'. עידן שהחל במרחב המקומי, עם חוק הקרקעות העות'מני של 1858, אשר העביר את הבעלות על הקרקע מעיבודה, לבעלות הונית, וביסס את הרגולציה המקומית כחקיקה פרו-פוסילית. תהליך זה החל מחיפה וממנה התפרש אל כל הארץ ואל המים הכלכליים שלה. העידן הפוסילי (הקולוני-קפיטליסטי), מאופיין בקשר בין פיתוח המרחב וייצור מרחבים אנתרופוגניים על ידי חברות זרות, מקומיות ואימפריאליות, באמצעות ניצול מחצבים פוסיליים, רגולציה, תכנון, בעלות על ההון, ועל הקרקע ביבשה ובים.

המסחר הבינלאומי ותהליך התיעוש המקומי הביאו לגידול אקספוננציאלי ביעודי הקרקע הפוסיליים ולעלייה דרמטית בצריכת האנרגיה והתגוונות מקורותיה הפוסיליים ב-168 השנים האחרונות. להתפשטות מרחבי הייצור של התזקיקים, תעשיות-הבת הפטרוכימיות ותעשיות-ההמשך, במרחב. תעשיות אלו אחראיות על ייצור ספקטרום אדיר של חומרי גלם, המהווים בסיס לתרבות החומרית הגלוקלית: פלסטיק, ניילון, צבעים, קוסמטיקה ותרופות. לאין ספור הארטיפקטים, חפצים וחומרים סחירים המרכיבים את חיי היום יום בעבר ובהווה.

ההרצאה תסקור את המתודולוגיות החדשות לחקר התכנון והפיתוח של ישראל ברבע המאה החולפת. את תרומת מחצבי-המאובנים לעיצוב המרחבים האנתרופוגניים, את ההשתרשות וההתפשטות המרחבית והוורטקאלית של השימוש במחצבים פוסיליים – בפרט לאור תוספת האנרגיה הנדרשת להנעת חוות שרתי הבינות המלאכותיות. תדון במשמעויות הפרקטיות והמסוריות של שימוש מבוסס מכונה במחקר ובהנדסת התודעה. ותחשוף את מדיניות מכירת זיכיונות הקרקע ותת-הקרקע, והגדרת אזורי התעשייה החדשים, תחנות כוח סמוכות מגורים, מפעלים פרטיים, פרטיים-זרים וחוות השרתים כ-"תשתיות לאומיות". תכנון המשקף מדיניות של "קדימה בכל הכוח" ("Full Steam Ahead").

השטחים הירוקים שאינם נספרים: גינות קהילתיות, מיפוי ומדיניות עירונית

גליה אורייה צוקרמן ואלון שפון, אוניברסיטת תל אביב

גינות קהילתיות נתפסות לעיתים כיוזמות מקומיות קטנות, אך מחקר דוקטורט זה מציע לראות בהן תשתית עירונית ירוקה-חברתית: מרחבים המשלבים קיימות סביבתית, קהילתיות, בריאות, חינוך, חוסן עירוני ומעורבות אזרחית. השלב הראשון של המחקר, שפורסם ב-npj Urban Sustainability, הראה באמצעות סקירת ספרות שיטתית כי גינות קהילתיות תורמות לכל 17 יעדי הפיתוח בר-קיימא של האו"ם. עם זאת, דווקא בעידן של עודף נתונים, נותרת שאלה בסיסית פתוחה: האם הערך העירוני של גינות קהילתיות אכן נמדד, ממופה ומוכר במערכות התכנון והממשל המקומי?

ההרצאה תציג את השלב האמפירי הנוכחי של המחקר: בניית מסד נתונים חדש של גינות קהילתיות בערים הגדולות בישראל, המשלב נתונים עירוניים, שכבות GIS, מידע ברמת הגינה, מדדים סוציו-אקונומיים ונתוני שביעות רצון של תושבים. באמצעות ניתוח מרחבי וסטטיסטי נבחן הפער בין תפקודן של גינות קהילתיות כמרחבי טבע עירוניים פעילים לבין ייצוגן במערכות המיפוי והסיווג העירוניות.

ממצא מרכזי מצביע על כך שחלק ניכר מהגינות הקהילתיות (79%) אינן נמצאות בתוך שטחים המסווגים רשמית כשטחים ירוקים. ממצא זה חושף פער מדידה וממשל: גינות קהילתיות עשויות לתרום לקיימות עירונית בפועל, אך בפועל הן נשארות בלתי נראות במדדי השטחים הירוקים, בתקצוב, בתכנון ובניהול העירוני. בהקשר רחב יותר, הממצא מתחבר למגמות בינלאומיות כגון ה-Singapore Index ואמנת ברלין, המדגישות כי ניהול טבע עירוני מחייב מדידה של תפקוד, נגישות, ממשל וחוסן – ולא רק של שטח ירוק כקטגוריה סטטית.

ההרצאה תדון בגינות קהילתיות כמקרה מבחן לשאלת המתודולוגיה העירונית בעידן הנתונים: כיצד מערכות GIS וסיווגים עירוניים מייצרים ידע תכנוני, כיצד הם עלולים לייצר עיוורון מוסדי, ומה נדרש ברמת המיפוי, הסיווג והממשל המקומי כדי שיוזמות אזרחיות-סביבתיות יוכרו כחלק ממערך השטחים הירוקים העירוני. בכך, המחקר מציע מבט ביקורתי אך יישומי על הקשר בין נתונים, תכנון עירוני וקיימות.

יו"ר: רונן אידלמן, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

התנגדות והימנעות מעירוניות דיגיטלית עולות לנוכח התפשטות הניהול האלגוריתמי, איסוף הנתונים, המעקב והממשל הדיגיטלי בערים. בעוד מרבית המחקר על "העיר החכמה" מתמקד בכפייה מלמעלה בשם קדמה ויעילות, אנו מבקשים להצביע על אזרחות דיגיטלית הנבנית גם "מלמטה", דרך שימוש, ערעור, הסטה והתנגדות לתשתיות ולכלים הדיגיטליים. המושב מבקש לבחון כיצד קהילות שונות – בעיקר מודרות ושוליות בערים – מתנגדות, נמנעות או מתחמקות מהשירותים ומהממשל הדיגיטלי המוצעים להן, ובכך תובעות מחדש את זכותן לעיר. נבקש לבחון מספר צירים מרכזיים, שאינם בהכרח ממצים: התנגדות שיח-ית המתבטאת במחאה גלויה כנגד העירוניות הדיגיטלית והדיגיטליזציה של המרחב; התנגדות דיגיטלית המבוססת על שימוש בנרטיבים עצמאיים ברשתות החברתיות ובתקשורת הדיגיטלית; ופעילות אנלוגית "מלמטה" המבקשת ליצור חלופות לכלים ולמדדים הדיגיטליים השולטים. נוסף על כך, המושב יבקש להאיר גם את האסטרטגיות הפחות גלויות – היעלמות, הימנעות ושתיקה – כצורות לגיטימיות ומשמעותיות של פעולה פוליטית בתוך ומול העיר הדיגיטלית.

היעלמות (dis/appearance) ונסיגה דיגיטלית

רונן אידלמן, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

בהרצאה אני מבקש להציע תוספת ביקורתית למסגרת הנפוצה של "התנגדות" כפעולה אקטיבית, גלויה ומאורגנת, ולטעון כי היעלמות (disappearance) מהווה אסטרטגיית התנגדות והישרדות בפני עצמה – אסטרטגיה שקטה יותר, אך לא פחות פוליטית. בעוד שמרבית הספרות העוסקת בהתנגדות לעירוניות הדיגיטלית מתמקדת בפעולות נראות – מחאה דיסקורסיבית, קמפיינים ברשתות חברתיות, אקטיביזם קהילתי, חינוך, ואפילו הריסה וחבלה (לודיזם) – הרצאה זו תבחן את הפרקטיקות של מי שבוחרים, או נאלצים, שלא להופיע – או להופיע כמה שפחות – במערכות הדיגיטליות.

ירושלים תשמש כמקרה בוחן מרכזי, נוכח המורכבות הייחודית שלה כעיר המאוכלסת על ידי קהילות הפועלות, מסיבות שונות ולעיתים מנוגדות, מחוץ למרחב הדיגיטלי הממשלי והעירוני: פלסטינים תושבי מזרח ירושלים, החיים תחת משטר אזרחות של אפליה ודיכוי המתבטאים גם בממשל הדיגיטלי העירוני; קהילות חרדיות הנמנעות באופן מודע ואידיאולוגי מטכנולוגיות דיגיטליות מסוימות כחלק מאסטרטגיית שימור תרבותי וקהילתי; אוכלוסיות משכילות הבוחרות מתוך מודעות ביקורתית בנסיגה דיגיטלית (digital regression) – צמצום מכוון של הנוכחות הדיגיטלית כאסטרטגיית הגנה מפני מעקב, מיפוי ומסחור נתונים; ולצדן קבוצות שהיעדרן מהמערכת הדיגיטלית הוא תוצר של הדרה מבנית – מהגרי עבודה, מבקשי מקלט ואוכלוסיות חלשות כלכלית – שאי-הנראות שלהן אינה בחירה אלא כורח.

אבקש לחקור את המתח שבין היעלמות כהדרה כפויה לבין היעלמות כפרקטיקת הישרדות מודעת ואסטרטגית, ולשאול: מה אובדן הנראות הדיגיטלית מאפשר, ומה הוא עולה? כיצד יכול היעדר-נוכחות במערכות הדיגיטליות לשמש ככלי הגנה מפני פיקוח, מעקב ושליטה דרך נתונים – ובה בעת כמנגנון המעמיק הדרה ושוליות? אבקש להציע מסגרת תיאורית המבחינה בין סוגים שונים של אי-נראות דיגיטלית בעיר, ולמקם את ירושלים כמעבדה עירונית מורכבת להבנת התופעה.

דמוקרטיה בצל האלגוריתם – התנגדות, הימנעות וניכוס טכנולוגי בהתחדשות עירונית

אביעד מוסרי-רובינשטיין, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

ההרצאה תבחן את הממשק המורכב בין התחדשות עירונית לדיגיטציה בשכונות דרום-מזרח תל אביב-יפו, ותטען כי תהליכי תכנון מבוססי נתונים מנוצלים על ידי העירייה היזמית להפיכת מרחבים לקרקע סחירה תוך דחיקת קהילות מקומיות.

מתוך מבט ביקורתי על המרחב ה"פיזיטלי", נדון כיצד אזרחות דיגיטלית מצומצמת ואובדן אמון מייצרים "דמוקרטיה מונעת-משילות", שבה כלי שיתוף דיגיטליים מתפקדים כטקסים בירוקרטיים המרוקנים את המושג "שיתוף ציבור" מתוכנו הדמוקרטי. אל מול מערכת זו, ננתח דפוסי פעולה כפולים של התנגדות מצד התושבים: מצד אחד, אסטרטגיות של "אי-השתתפות" והימנעות דיגיטלית מודעת ככלי לערעור מאגרי המידע העירוניים והנכחת חוסר האמון; ומצד שני, פעילותם של "משתתפי-על" – תושבים המשתמשים בכלים הדיגיטליים עצמם באופן טקטי וחתרני כדי להוות משקל נגד לתכנון מלמעלה, להגיש מידע קריטי לקהילה ולייצר רשתות התנגדות המנסות את הטכנולוגיה לשירות המאבק על הבית.

מי לא בדיגיתל? אי-נראות, ממשל עירוני ודמוקרטיה מקומית בתל אביב-יפו

דורית גרפונקל, האוניברסיטה הפתוחה

הרצאה זו בוחנת את מה שנותר מחוץ לתמונה הדיגיטלית של העיר – את האוכלוסיות, השיחות והעולמות החברתיים שאין להם נוכחות במערכות הניהול העירוני הדיגיטלי, ואת השאלה כיצד היעדרות זו מעצבת את השיח הציבורי, את יחסי הרשות-תושב ואת אופי הדמוקרטיה המקומית.

פלטפורמות עירוניות כמו דיגיתל מציגות את עצמן כ"חלון שירות" אחיד ונגיש לכלל התושבים – כלי לשיפור השירות, להגברת השקיפות ולחיזוק המעורבות האזרחית. אולם כאשר הממשל הדיגיטלי הופך לתשתית המרכזית של היחסים בין הרשות לתושב, עולה שאלה דמוקרטית יסודית: מה מעמדן של מי שנותרים מחוץ למערכת?

תל אביב-יפו תשמש מקרה בוחן: נכון לשנת 2024, כ-80% מתושבי הצפון רשומים בדיגיתל, לעומת 40% בלבד מדרום לאלנבי ובמזרח העיר. פער זה אינו טכני בלבד – הוא משקף ומייצר מחדש אי-שוויון מרחבי, חברתי ואזרחי. ההרצאה תשאל: מה קורה למי שאינו "בדיגיתל" – מתוך בחירה, מחסום תרבותי-לשוני, או הדרה מבנית? האם הוא שקוף לרשות? ואם כן – האם יש ביתרון השקיפות הזו גם ממד של הגנה, לצד עלויות ברורות של אי-גישה לשירותים ולהשתתפות?

ההרצאה תציע להבחין בין שלושה מצבי אי-נראות דיגיטלית: הדרה כפויה, נסיגה מודעת, ונוכחות חסרת-קול. מתוך כך תיבחן השאלה הרחבה: כיצד פלטפורמות עירוניות מעצבות לא רק את הגישה לשירותים, אלא את עצם הגדרת ה"אזרח הרלוונטי" בעיני הרשות – ומה משמעות הדבר לדמוקרטיה העירונית.

מכאוס לדרימה: גישה מבוזרת ומבוססת-נתונים למערכת בקרת רמזורים אדפטיבית

אפרת בלומנפלד ליברטל, אוניברסיטת תל אביב ושלמה הבלין, אוניברסיטת בר-אילן

נקודת המוצא של ההרצאה היא השינוי העמוק ביחסים בין תכנון עירוני וטכנולוגיות ניווט. במשך עשורים, תכנון התנועה העירוני נשען על היררכיה ברורה יחסית של רחובות: רחובות ראשיים נועדו לשאת נפחי תנועה גבוהים, בעוד שרחובות מקומיים ואזורי מגורים תוכננו לתנועה מתונה, נגישות מקומית ואיכות חיים. אולם אפליקציות ניווט בזמן אמת מערערות היגיון זה. מאחר שהן מכוונות כל נהג למסלול האישי הקצר או המהיר ביותר, הן עלולות להסיט תנועה מרחובות ראשיים אל אזורי מגורים שלא תוכננו לשאת עומסים כאלה. כך נוצרת התנגשות בין אופטימיזציה אלגוריתמית ברמת המשתמש הבודד לבין מטרות טכנולוגיות רחבות יותר של בטיחות, היררכיית רחובות, צדק תחבורתי ואיכות המרחב העירוני.

מתוך הקשר זה, המחקר מבקש להחזיר את נקודת המבט הרשתית והעירונית אל מרכז ניהול התנועה. לשם כך הומרו נתוני תנועה לרשתות תחבורה דינמיות ומכוונות, שבהן צמתים מיוצגים כקודקודים ומקטעי רחוב כקשתות. לכל מקטע חושב משתנה בזמן, המבטא את מהירות הנסיעה היחסית ביחס למהירות במצב זרימה מיטבית. על בסיס זה פותחה הגדרה חדשה לצוואר בקבוק תחבורתי, המתייחסת לא רק למיקום הגודש אלא גם לסדר הופעתו בזמן. מתוך תפיסה זו פותח מושג "עץ העומס": הגזע הוא מקור הגודש הראשוני, והענפים הם המקטעים שהופכים לפקוקים בהמשך.

ניתוח עצי עומס במרכז לונדון ובמרכז תל אביב הראה כי רוב צווארי הבקבוק האחראים לפקקים המשמעותיים ביותר אינם חזרתיים בזמן או במרחב. ממצא זה מדגיש את הצורך בכלי בקרה המסוגלים להגיב למצבים משתנים בזמן אמת. בהמשך פותחה שיטת בקרה מבוזרת לרמזורים אדפטיביים, שבה כל צומת מתעדף מופעי רמזור לפי תרומתם לשחרור צווארי בקבוק בעלי השפעה רשתית גבוהה. סימולציות בסביבת SUMO, המבוססות על נתוני אמת, הראו כי שיטת העץ משפרת את נפח התנועה ומפחיתה זמני נסיעה ביחס לשיטות בקרה אחרות. בכך המחקר מציע מודל שבו האלגוריתם אינו מחליף את המתכנן העירוני, אלא פועל בתוך מסגרת תכנונית המגדירה את הערכים, המגבלות והיעדים של המערכת העירונית.

From Mobility to Proximity: Mapping Multimodal Access to Everyday Urban Amenities

Gabriel Cotlier, Omer Nakar, Nurit Alfasi, and Eran Ben-Elia, Ben-Gurion University of the Negev

Problem statement. Sustainable urban mobility transitions require moving beyond conventional jobs–housing accessibility metrics toward proximity to everyday urban amenities. While disaggregated accessibility measures are well established, their application to amenity accessibility across multiple transport modes and integration with complementary spatial approaches remain underexplored. This study applies an integrated GIS-based framework to examine multimodal accessibility to amenities and its socio-spatial distribution in Beer Sheva, Israel.

Methods. The framework combines a disaggregated Accessibility to Amenities Index (AAI), time-based network accessibility analysis, and multi-distance spatial cluster analysis. High-resolution datasets from the Survey of Israel (MAPI), OpenStreetMap, GTFS public transport feeds, and municipal POIs were used to construct walking, cycling, and public-transit networks in ArcGIS Pro Network Analyst. Time-based service areas measured cumulative access to eight amenity categories across realistic travel-time thresholds: 5–15 min walking, 10–20 min cycling, and 15–45 min transit.

Results. Results reveal substantial spatial and modal disparities. Core areas, including The Old City, consistently exhibit higher normalized AAI scores, while peripheral neighborhoods such as Ramot, Neve Zeev, and Neot Lon experience pronounced accessibility gaps, particularly at shorter walking and 15-minute transit thresholds. Spatial analysis identifies strong clustering of commercial amenities within central walking radii (200–600 m), contrasting with more corridor-based distributions in peripheral areas. Walking sensitivity analysis indicates high stability of accessibility patterns under alternative pedestrian impedance assumptions.

Conclusions. By extending accessibility measures to everyday amenity accessibility and integrating multimodal network analysis, temporal thresholds, and spatial clustering, the framework provides a scalable approach for identifying socio-spatial disparities in urban amenity access. The findings can support interventions that promote accessible, equitable, and people-oriented neighborhoods within the X-minute city paradigm.

Decoding New Residential Behavior: GPS-Based Detection of Working from Home and Third Places

Inessa Tregubova, The Hebrew University of Jerusalem

The shift toward working from home (WFH) and "new third places" has fundamentally reshaped urban dynamics, disrupting traditional commuting triads and moving professional activity from central business districts closer to residential neighborhoods. Measuring these changing spatial patterns is crucial for modern urban planning, infrastructure development, and understanding modern residential behavior. However, traditional data sources like surveys suffer from human bias, lack of international standardization, and poor temporal granularity, while alternative methods like public transit validation data only capture indirect, aggregate trends.

To overcome these limitations, this research introduces a scalable methodology leveraging high-granularity GPS mobility data from mobile applications to track remote work dynamics. The proposed framework operates in two main dimensions. First, it estimates individual WFH levels using a Bayesian probability model that adjusts for outliers, data biases, and unique individual work schedules. Second, to detect emerging office-substitute third places, the framework combines GPS signal metrics with Google Places API data. This involves estimating visit statistics and using a Word2Vec Natural Language Processing (NLP) model to determine the semantic distance of various Points of Interest (POIs) to the concept of "work." A Logistic Regression classifier with Elkan and Noto adjustment is then trained on positive-only ground truth from Google Reviews to isolate clear office substitutes.

The proposed framework yields robust results validated at an aggregated level against official census statistics across two distinct geographies: the Tel Aviv Metropolitan Area and Auckland, New Zealand. We believe this methodology helps to explore the impact of new residential behaviors with significantly higher granularity. Ultimately, it provides actionable insights for policymakers adapting to the evolving landscape of remote work, with an open-source Python package provided to simplify reuse.

תפיסות של חיים עירוניים בעידן של טכנולוגיות חכמות

יערית שלם, אוניברסיטת בר-אילן

התפיסה האלגוריתמית של החיים העירוניים דרך ייצוגים דיגיטליים, דאטא, שונה מהאופן בו תופס אותם האדם דרך התנסות חושית במרחב הפיזי. מבט הדאטא (Data gaze) של האלגוריתם (Beer 2018) לאו דווקא רואה את העיר והחיים בה, אלא מאפשר חיזוי סטטיסטי הנסמך על מידע עירוני שנאסף ומנותח בזמן אמת, אוטומציה של תהליכי קבלת החלטות וויזואליזציה של המידע על גבי מפות. אך מבט הדאטא של האלגוריתמים מלווה אותנו במרחב העירוני לא רק כעין שצופה בנו, אלא לא רק טכנולוגיות עירוניות שמאמצות על ידי הממשל והתכנון, אלא גם התוצרים של האלגוריתמים המלווים ומכוונים את חיינו, מכיוון שאנו חיים במקביל במרחב הפיזי והדיגיטלי. המבט האנושי שלנו על העיר מלווה במבט האלגוריתמי, ומתווך על ידו במידות משתנות.

המחקר, ממנו אני מבקשת להציג ממצאים ראשוניים, שם במרכז את חיי היומיום בעיר ודרך מיפוי אנלוגי של הליכה בה, חושף את ההשפעה של הטכנולוגיה עליהם. שיטת המחקר שואבת השראה ממחקרים בלימודי מדיה, חינוך ועיצוב, המאפשרים ליצור מבט אינטרדיסציפלינרי על העיר שהופכת לחכמה, ולעצב מחקר פעולה יצירתי המשתף את הנוטלים בו חלק, בתהליך של יצירת הידע. היא משלבת סדנאות הליכת דאטא (Data Walkshop) שמפנות תשומת לב לנוכחות ושימוש בטכנולוגיות לאיסוף דאטא במרחב העירוני (Powell 2018), עם ערכות לבדיקות תרבותיות (Cultural Probes) המכילות אובייקטים חומריים, הוראות שימוש ומשימות המחולקות למשתתפים, ובאמצעותן מעוררות את מחשבותיהם לגבי הנושא הנבדק (Gaver et al 2004).

חברתי, אבל לא באמת: ניתוח השיח החברתי במוסדות התכנון המחוזיים בשנת 2025

עפר לרנר וניר מועלם, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל, בשיתוף עם שרון בנד, עמותת מרחב

תכנון מרחבי אינו רק עיסוק בשימושי קרקע, זכויות בנייה ותשתיות. החלטות תכנוניות מעצבות את תנאי החיים, את הנגישות להזדמנויות ולשירותים, את חלוקת המשאבים ואת יכולתן של קבוצות שונות לחיות ולהשתלב במרחב. הן קובעות, הלכה למעשה, אילו צרכים יקבלו מענה, מי ייהנה מתהליכי פיתוח ומי עלול לשאת במחיריהם. משום כך, השאלה החברתית איננה רק נדבך משלים לפעולה התכנונית, כי אם חלק מהותי מן האחריות הציבורית של מוסדות התכנון.

על רקע תיקון 151 לחוק התכנון והבנייה, הקובע שילוב נציגי ארגוני חברה ורווחה במוסדות התכנון, המחקר בוחן כיצד סוגיות חברתיות ורווחתיות נוכחות בשיח הוועדות המחוזיות בשנת 2025, במטרה להעמיד נקודת ייחוס למצב השיח החברתי ערב כניסת הנציגים. המחקר מבוסס על ניתוח 157 ישיבות ולמעלה מ-80,000 עמודים של תמלילים, פרוטוקולים, סדרי יום ומסמכי החלטה. ייחודו המתודולוגי הוא בשילוב ניתוח תוכן, ניתוח שיח וניתוח טקסט חישובי בסיוע כלי בינה מלאכותית מבוססי LLM, לצד בקרה, אימות וקריאה פרשנית אנושית. הניתוח נערך בשלושה ממדים משלימים: סדר היום התכנוני-חברתי של מליאות הוועדות, נראותן של שש קבוצות מן השוליים ועומק השיח החברתי.

הממצאים מצביעים על פער בין ההשפעה החברתית הרחבה של עבודת הוועדות לבין מקומן של שאלות חברתיות בדיון. הוועדות עוסקות בדיון, תחבורה, תשתיות, מוסדות ציבור, פיתוח כלכלי, התחדשות עירונית וסביבה, אך ברוב המקרים משמעותן החברתית אינה הופכת לשאלה המארגנת את הדיון. הדבר בולט ביחס לקבוצות מן השוליים, שצורכיהן זוכים להכרה בעיקר כאשר ניתן לתרגמם לשפה פיזית, פרוגרמטית או סטטוטורית. צרכים שאינם ניתנים לתרגום כזה נותרים בשולי השיח.

האתגר אינו להפוך את מוסדות התכנון לגופי רווחה או להוסיף "מילים חברתיות" לדיון, אלא להרחיב את גבולות ההכרה התכנונית. תפקידם של נציגי החברה והרווחה הוא להוסיף עדשה חברתית: לזהות מראש תוכניות בעלות השלכות חברתיות, לבחון את השפעתן על קבוצות שונות ואת חלוקת התועלות, העלויות והסיכונים הכרוכים במימושו, ולתת לשיקולים אלה ביטוי בהחלטות ובהוראות. כך ניתן לעבור מאזכור חברתי להטמעה חברתית ולעקוב לאורך זמן אחר התפוקות, התוצאות וההשפעות של עבודת התכנון.

הבניית האזרח-הטכנוקרטי: דיון בשיח התכנון הישראלי

ג'סי פוקס וטליה מרגלית, אוניברסיטת תל אביב

תיאוריות תכנון נוהגות להבחין בין שני סוגי ידע מרכזיים בתחום: ידע מקומי, המוחזק בידי תושבים, וידע מקצועי, המוחזק בידי אנשי תכנון. במחקר זה נטען כי בישראל, צורה הגמונית של ידע ניאוליברלי-טכנוקרטי הפכה כה רווחת, עד שהיא עיצבה מחדש את האופן שבו הציבור הרחב תופס סוגיות תכנוניות ומנסח אותן. במקום להביע ידע מקומי המבוסס על ניסיון חיים והיכרות עמוקה עם מקומות, תושבים הופכים בפועל ל"אזרחים-טכנוקרטים", המנסחים את דרישותיהם בשפה הממסדית השלטת.

כדי לבחון תופעה זו, אנו מנתחים את השיח סביב תהליכי תכנון מתארי בעשר ערים ישראליות מגוונות. לצורך כך, בנינו קורפוס של 3.7 מיליון מילים הכולל 1,300 מסמכים ממגוון זירות שיח (פרוטוקולים של דיונים בוועדות תכנון, דרך אירועי שיתוף ציבור ועד לרשתות חברתיות). ניתחנו מסד נתונים ייחודי זה באמצעות שילוב של כלי ניתוח דיגיטליים וניתוח שיח ביקורתי.

הממצאים חושפים הגמוניה מוחלטת של המסגור הטכנוקרטי בשיח הציבורי, המשתקפת בדומיננטיות של צמד המילים השכיח ביותר בקורפוס: "יחידות דיון" (או "יח"ד"). ניתוח הסביבה הלשונית של המונח מעלה כי בלמעלה מ-90% מהמקרים (למעט בזירות שיתוף הציבור), המילים הסמוכות אליו נשאו אופי מספרי, כמותי ותוספתי (כגון "אלפי" או "תוספת"). מכאן שתוכניות המתאר נתפסות בעיקר כמנגנון לייצור יחידות דיון לשם עמידה ביעדים כמותיים. זירות השיח האזרחיות אינן קוראות תיגר על תפיסה זו, אלא מאמצות אותה כמעט לחלוטין.

במקביל, הדיונים מתאפיינים בהשתקה מובהקת של הממדים החברתיים של הדיון. מונחים הנוגעים לדיון בר-השגה, דיון ציבורי ודיון להשכרה כמעט ואינם נוכחים בקורפוס, וכך גם ביטויים המצביעים על "משבר", "מחסור" או "מצוקת" דיון. עם זאת, ניכר הבדל ברור בין ערים יהודיות, המתמקדות בייצור כמותי גולמי, לבין ערים ערביות, שבהן השיח נסוב סביב מגבלות קרקע ומאבקים נגד מדיניות הציפוף האנכי. ממצאים אלו מצביעים על נרמול עמוק של המסגור הטכנוקרטי של הדיון בתוך השיח הציבורי בישראל.

הדיון במשברי דיור עירוניים מתמקד בדרך כלל במחסור, באי-נגישות כלכלית ובצפיפות יתר. מחקר זה מפנה גם אל הקוטב האחר: מרחב מגורים העומד לרשות משקי בית מעבר לצורכיהם. אלא שהגדרתו של מרחב כזה מחייבת לקבוע תחילה מהו דיור מספק. מחקר זה בוחן כיצד מעצבת הבחירה בין הגדרות נורמטיביות של דיור מספק את האופן שבו מרחב מגורים עודף מומשג ונמדד, ואילו הבדלים מתקבלים כאשר הגדרות אלה מיושמות על נתוני משקי בית.

המחקר עושה שימוש בסטנדרטים המשמשים בדרך כלל לזיהוי צפיפות יתר כדי לאמוד מרחב מגורים עודף. תקנים אלה אינם כלים טכניים ניטרליים: הם מתרגמים את הרכב משק הבית לדרישות של חדרים וחדרי שינה, ובכך מגלמים הנחות חברתיות ותרבותיות בנוגע לפרטיות, לגיל, ליחסים בין בני משק הבית, למבנה המשפחה ולמגורים משותפים. לפיכך, הגדרת מרחב מגורים עודף היא תוצאה של היחס בין מאפייני משק הבית לבין ההגדרה הנורמטיבית שנבחרה.

באמצעות נתוני מיקרו עדכניים מארצות הברית, המחקר משחזר את הרכבם של משקי בית ומיישם תקני אכלוס שונים להערכת מרחב מגורים עודף. ההשוואה מראה כי היקפו ודפוסיו של מרחב המגורים העודף רגישים במידה ניכרת לתקן הנבחר. מבחינה חברתית ותרבותית, רגישות זו חושפת תפיסות שונות של מה נחשב ל"די" עבור הרכבים שונים של משקי בית. מבחינה כלכלית, המדד מאפשר לבחון את מידת ההתאמה בין מלאי הדיור לבין הרכב משקי הבית ואת פוטנציאל הניצול של המלאי הקיים. מבחינה סביבתית, מרחב מגורים רב יותר לנפש עשוי להיות כרוך בביקוש מוגבר לאנרגיה, לחומרי בנייה, לקרקע ולתשתיות. מבחינת מדיניות וניהול עירוני, המדד מאפשר לבחון לצד הרחבת היצע הדיור גם את אופן השימוש במלאי הקיים.

המחקר מדגים כיצד מחקר עירוני מבוסס-נתונים נשען על בחירות נורמטיביות. בכך הוא מחבר בין מדידת צורכי הדיור, בחינת השימוש במלאי הקיים והדיון בשאלה כיצד ניתן לספק צורכי מגורים בלי להרחיב שלא לצורך את צריכת המשאבים ואת ההשפעה הסביבתית של הדיור.

איפה והאם יש חזון בתוכניות מתאר עירוניות?

עינת מנדלסון-שוורץ וטליה מרגלית, אוניברסיטת תל אביב

תוכניות מתאר עירוניות בעולם ממלאות תפקיד כפול: הן משמשות כמצפן תכנוני המכוון את פיתוח העיר, ובו בזמן ככלי שכנוע המבקש להניע בעלי עניין לממש את עקרונות הפיתוח של העיר. לפיכך, עליהן לא רק להציג חזון עירוני, אלא גם לתקשר שאיפה תכנונית ארוכת טווח ולרתום אנשים סביבם.

סביבת התכנון העכשווית – המאופיינת במערכות מורכבות ורב-ממדיות, בשינויים חברתיים, טכנולוגיים וסביבתיים מהירים, בהסתמכות גוברת על קבלת החלטות לטווח קצר ועל גישות מבוססות נתונים, וכן במשטרי ידע טכנוקרטיים ומוכווני שוק – מאתגרת את יכולתן של תוכניות המתאר לתקשר חזון ארוך טווח. מצב זה מחליש את היכולת של התוכניות לדמיין ולשקף חזון עתידי ומגביל את היכולת לקיים דיון ביקורתי ולהניע שינויים עירוניים הכרחיים.

ייצוג חזותי (כגון דימויים, תוכניות, גרפים) ממלא תפקיד חשוב בתקשורת עקרונות תכנוניים. מעבר לתמיכה בטקסט, אמצעים חזותיים בתוכניות מתאר מעבירים ידע, מעצבים משמעות, ממסגרים סוגיות עירוניות ומגשרים על פערי ידע מקצועי. הם באים להסביר השלכות תכנוניות, לשכנע ולהעניק לגיטימציה. הם גם יכולים לעודד דיון וחשיבה על עתידים עירוניים אפשריים.

למרות חשיבותם, קיימים מחקרים מעטים הבוחנים את האופן שבו תוכניות מתאר עירוניות מייצגות חזונות עתידיים ארוכי טווח. באמצעות ניתוח השוואתי של 11 תוכניות מתאר עירוניות עכשוויות מסביב לעולם, המחקר בוחן האם, וכיצד, תוכניות אלו מייצגות חזון עירוני ארוך טווח. האם הן מאפשרות לבעלי עניין לדמיין את עתיד העיר, או שמא הן מסתפקות בתחזיות הממשיכות את ההווה? באמצעות ניתוח הייצוג המילולי והחזותי של התוכנית, אנו בוחנות כיצד ערים מנסחות את חזונן, אילו עתידים הן הופכות לנראים, וכיצד כלים חזותיים מתווכים בין מומחיות טכנית לבין לגיטימציה דמוקרטית.

יו"ר: מריק שטרן, המכללה האקדמית להנדסה ע"ש סמי שמעון ומכון ון ליר בירושלים

הארכיון, החוקר והמודל: מתודולוגיה פרשנית פתוחה לביקורת – מורשת המסגדים הפלסטיניים המרוקנים כמקרה בוחן

אורי בלטרברט, אוניברסיטת תל אביב

מחקרים היסטוריים נשענים על תהליכי פרשנות ומסגור של ידע, ע"י ארכיונים, חוקרים ולאחרונה גם מודלי AI. בארכיון, מבני התיעוד והאחזור מנוהלים ממסדית ובכך שולטים בנרטיב (Trouillot, 1995). החוקר מעצב את החומר באמצעות פרשנות של מושגים ושאלות מחקר (Drucker, 2011). בדומה, גם מודלי בינה מלאכותית, שמסייעים לחוקרים ולארכיונים, אינם ניטרליים: הם יוצרים קשרים בין מסמכים, מבליטים תמות ומבנים מסלולי קריאה. במובן זה, הארכיון, החוקר והמודל פועלים יחד כיצורני ידע. בהרצאה אציג מודל מחקרי מבוסס AI שפיתחתי המבקש לערער על מערכת זו.

המודל פותח במסגרת עבודת דוקטורט, בנושא מורשת המסגדים הפלסטיניים המרוקנים בישראל. המורשת עברה תהליכים ממושכים של ניכוס, השתקה ומחיקה, הן במרחב הבנוי והן במנגנוני התיעוד והשימור. עקבותיה פוזרו בין גופים, מוסדות וארכיונים שונים, באופן שהקשה עלי לחקור ולתעד אותה. לשם כך בניתי מודל בינה מלאכותית, שנשען על מאות תיקים מארכיונים שונים, ועל למעלה מ-150,000 פריטי מידע תיעודיים. את תשתית הידע גיבשתי בחמישה שלבים, שכל אחד מהם מוסיף שכבת קריאה ופרשנות חדשה המתרחקת מן הניטרליות הנחזית של המידע הגולמי:

1. הנגשה: פתיחת הידע הגולמי באמצעות OCR והפיכתו לקורפוס טקסטואלי בר חיפוש.
2. מיפוי: קטלוג הידע ע"י רצפי מידע נתונים כגון: רצף כרונולוגי, מוסדות, כותבים ואתרים.
3. קריאה מחודשת: ארגון מחדש של הידע לפי המיפוי באופן החוצה את גבולות הקטלוג הארכיונאי.
4. המשגה: קריאת הידע באמצעות מושגים פרשניים חדשים כגון: הפקעה מושגית, ניכוס או הכשרה ביוקרטיה.
5. רפלקסיביות: חשיפת תהליך הפרשנות עצמו באופן המאפשר לבחון, לבקר ולהחליף את מערכת מושגי הקריאה.

תרומתו של המודל אינה בהוספת סוכן מחקר נוסף, אלא בהפיכת מנגנון ייצור הידע עצמו לגלוי, מתועד ופתוח לביקורת. בניגוד למחקר היסטורי מסורתי, שבו התוצר המרכזי הוא מערכת טיעונים אחת במסלול פרשני יחיד, המודל נותר דינמי: הוא משמר את ריבוי האפשרויות הגלום בקורפוס ומאפשר להמשיך ולייצר ממנו שאלות ופרשנויות חדשות. לפיכך עבודת הדוקטורט אינה עוד טיעון היסטורי סגור על מורשת המסגדים, אלא סביבת חקירה דינמית שבתוכה תהליך ייצור הידע עצמו הופך לאובייקט מחקר גלוי לבחינה. בכך מתרחב גם המהלך הפוסטקולוניאלי העומד בלב המחקר. המחקר חושף את הקולות והזיכרונות של מורשת המסגדים שהוזרו מן הנרטיב הישראלי הדומיננטי, והמודל מרחיב אותו אל עצם מנגנון ייצור הידע: הוא חושף את הידע המושתק בארכיון, פותח אותו לנתיבי קריאה חלופיים, ומערער אפילו על מסלול הפרשנות הבלעדי של החוקר.

ארכיוני ירושלים במאה העשרים ואחת: דיגיטציה ו-ויזואליזציה של מחקרי ההתפתחות המודרנית של העיר

נועה הייזלר רובין, בצלאל אקדמיה לאמנות ועיצוב ירושלים

הרצאה זו תציג פרויקט מחקר המשותף בצלאל, אקדמיה לאמנות ועיצוב, ירושלים ולאוניברסיטה העברית, הממומן על ידי הקרן הישראלית למדעים, ומטרתו להציג את ההיסטוריה המודרנית של ירושלים כרצף מרחבי-זמני אחד ולחשוף היסטוריה ירושלמית שטרם סופרה. הפרויקט מבוסס על קורפוס מחקרי של כ-25,000 מסמכים בשפות שונות, ובו מפות, תכניות עירוניות, שרטוטים אדריכליים, צילומים ומסמכים רשמיים, המאורגנים בשישה אוספים המתארים את התפתחות ירושלים המודרנית. חומרים אלה נאספו כחלק מפרויקט "ארכיוני האדריכלות של ירושלים" בשיתוף בצלאל, הרשות לפיתוח ירושלים והספרייה הלאומית, ומאורגנים כעת לכלל ארכיון דיגיטלי חדש בסיוע המרכז למדעי הרוח הדיגיטליים באוניברסיטה העברית.

הארכיון נבנה על תשתית Omeka-S כ-Linked Data, המאפשר קריאה ממוחשבת של הנתונים ושליפת מידע דרך חתכים שונים, וכן התממשקות פתוחה למאגרי נתונים חיצוניים באמצעות פרוטוקולים סטנדרטיים. גישה זו מציבה את הארכיון כצומת בתוך רשת רחבה של ידע דיגיטלי, ומאפשרת שאלות מחקריות חוצות-אוספים. הפעולה השיתופית פועלת באופן ישיר לחשיפת כל מה שהארכיון מכסה: היסטוריות מקומיות מודחקות, שתיקות מרחביות, ועתידים עירוניים אלטרנטיביים. גישת "ארכיוני-הנגד" בה אנו נוקטות מבקשת הן לחשוף, הן לייצר ידע היסטורי חדש אודות התפתחותה של ירושלים המודרנית, על כל קהילותיה ומרחביה.

מעבר להעמדת התשתית הטכנולוגית והרעיונית למחקר המרחבי, הפרויקט נועד לפתח מודל חדש לתפיסת הארכיון עצמו ולהציע ארכיון שהינו הן ממשק, הן כלי למחקר אינטרדיסציפלינרי משותף. במסגרת זו, בכוונתנו לפתח תהליך עיצובי-מחקרי לבניית ויזואליזציות וממשקים אינטראקטיביים המשמשים כמתודולוגיה מחקרית לכל דבר. כך לדוגמה נציע מיפוי רב שכבתי ורב זמני המאפשר קריאה מרובדת של המרחב העירוני לאורך ציר הזמן; שיטוט חופשי בארכיון ללא צורך בשאליתא מוגדרת מראש; וחיפוש מבוסס דמיון חזותי, המאפשר לאתר מסמכים על פי קרבה ויזואלית ולא רק על פי מטא-דאטה. מנגנונים אלו יכולים להיות מועילים במיוחד כשמדובר במסמכים המתעדים את המרחב, כגון מפות ותכניות עירוניות או אדריכליות. לצד כל אלו, ומתוך תפיסה שוויזואליזציה של דאטה היא עצמה מנגנון פרשני, נבקש לבחון שאלות חדשות, לגלות דפוסים נסתרים ולפתוח אופני גישה בלתי צפויים לידע הטמון בארכיון. בהרצאה נדון בפוטנציאל של המאגר הן מבחינת תפיסת הארכיון המחודשת, והן מבחינת האופן שבו עיצוב יכול לשמש מתודולוגיה מחקרית בזכות עצמה.

ההרצאה מבוססת על המחקר האוצרותי שנערך במסגרת התערוכה "חי. צומח. עיר", המציגת מאה שנים לתוכניתו של פטריק גדס לתל אביב, ומציעה מבט מתכלל על מקורותיה הרעיוניים והמתודולוגיים של התוכנית. המחקר מבקש להתבונן בתוכנית כצומת שבו מתכנסים רעיונות, שיטות עבודה וניסויים שפיתח גדס לאורך שנות פעילותו באירופה, בהודו ובמוקדים נוספים. תפיסות מתחומי הביולוגיה, הבוטניקה, הסוציולוגיה, הגאוגרפיה, החינוך והתכנון העירוני אינן מופיעות בתוכנית כרבדים נפרדים, אלא מתלכדות לכדי תפיסת עולם הוליסטית, המתורגמת למרחב העירוני של תל אביב.

המחקר נשען על עבודה עם ארכיונים בינלאומיים ומקורות ביוגרפיים, היסטוריים ותכנוניים, על שיתוף פעולה עם חוקרות וחוקרים מובילים בתחום, ועל מהלך רחב של מחקר יישומי שחיבר בין מוסדות תרבות, אקדמיה ורשות מקומית. במסגרת זו התקיימו שיתופי פעולה עם בית הספר לארכיטקטורה בבצלאל במודל של Research by Design, אשר שילב מחקר, הוראה, תכנון ותצוגה במסגרת אחת.

תהליך המחקר אפשר למפות את מערך הממשקים שממנו צמחה תוכנית גדס – בין ביולוגיה, בוטניקה, סוציולוגיה, חינוך, אקולוגיה, נוף ותכנון – ולהתבונן בתוכנית לא רק כמסמך תכנוני, אלא כביטוי מרחבי של מערכת ידע רב-תחומית. מתוך כך שימשה התערוכה לא רק כפלטפורמה להצגת ידע קיים, אלא כמרחב מחקרי שבו התגבשה פרשנות אינטגרטיבית לתוכנית, המאפשרת לבחון מחדש את הרלוונטיות שלה לאתגרי העיר העכשווית ובהם שימור, קיימות, מרחב ציבורי ומדיניות עירונית.

באמצעות מקרה מבחן זה מבקשת ההרצאה להציע את המחקר האוצרותי היישומי כמודל לעבודה בין-תחומית בחקר עירוניות – מודל המחבר בין מחקר אקדמי, מוסדות תרבות, רשויות מקומיות והציבור הרחב. כשם שגדס תרגם רעיונות שגיבש במוקדים שונים בעולם לכדי תוכנית מקומית לתל אביב, כך מבקש המחקר האוצרותי לתרגם מחדש את תפיסתו לכלים עכשוויים למחקר, לשימור ולפיתוח העיר.

צוות התערוכה והמחקר האוצרותי: שירה לוי בנימיני, לימור יוסיפון גולדמן, ענת לוי וד"ר קטרין רושאנט.

12:10-10:50 מושב 1 – עיר ברוח הזמן: משילות אקלימית ודיפלומטיה ירוקה

יו"ר: מרב כהן, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

כיצד דיפלומטיה עירונית סביבתית מעוצבת על ידי יחסי עיר-מדינה ומעצבת אותם מחדש בדרגות שונות: פיתוח טיפוסים אידיאליים על בסיס שלוש**ערים ברשת 40C**

קים נח בלומנטל, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

ערים הפכו לשחקניות מרכזיות בזירה הגלובלית בתחומי הסביבה ושינוי האקלים. באמצעות השתתפות ברשתות ערים גלובליות ערים מחליפות ידע, מגייסות משאבים, מקדמות שיתופי פעולה ומשתתפות בעיצוב סדר היום הסביבתי הגלובלי. עם זאת, חלק ניכר מן הספרות על דיפלומטיה עירונית ורשתות נוטה להתמקד בפעילות הבינלאומית של ערים, תוך מתן תשומת לב מוגבלת לאופן שבו יחסי עיר-מדינה מעצבים פעילות זו ומושפעים ממנה. מחקר זה בוחן כיצד דיפלומטיה עירונית סביבתית מעוצבת על ידי יחסי עיר-מדינה, וכיצד היא מעצבת אותם מחדש בדרגות שונות. המחקר מבוסס על השוואה איכותנית בין שלוש ערים החברות ברשת 40C: קופנהגן, תל אביב-יפו ודקר, ומתבסס על ראיונות עם נציגים עירוניים ולאומיים לצד ניתוח מסמכי מדיניות.

הממצאים מצביעים על כך שדיפלומטיה עירונית סביבתית ממלאת תפקידים שונים בהתאם לתצורת יחסי העיר-מדינה שבתוכה היא פועלת. על בסיס ההשוואה פותחו שלושה טיפוסים אידיאליים: Ambitious-Champion – המתאר עיר הפועלת בסביבה המאופיינת באוטונומיה גבוהה וביחסי שיתוף פעולה עם המדינה, אך גם בשאפתנות אקלימית גבוהה יותר ובקצב פעולה מהיר יותר משל המדינה, ומשתמשת בדיפלומטיה עירונית לצורך מנהיגות גלובלית, קביעת סדר יום והפצת נורמות; Progressive-Steward – המתאר עיר שפועלת במסגרת מדינה ריכוזית יותר ובעלת סדרי עדיפויות שונים בתחום האקלים, ומשתמשת בדיפלומטיה עירונית ללמידה, בניית לגיטימציה והובלת שינוי בזירה המקומית והלאומית; ו-Dependent-Mobilizer – המתאר עיר שפועלת במציאות פוליטית עוינת ובתנאים של תלות פוליטית ומשאבית גבוהה במדינה, ומשתמשת בדיפלומטיה עירונית ככלי לגיוס משאבים, פיתוח יכולות מקצועיות והרחבת מרחב הפעולה העירוני.

בעוד שיחסי עיר-מדינה מעצבים את המוטיבציות, האסטרטגיות ותפקידי הערים בתוך רשתות ערים, הדיפלומטיה העירונית גם משפיעה בחזרה על יחסים העיר-מדינה בדרכים שונות: באמצעות חיזוק מעמדן של ערים כמקור ידע וכשותפות למדיניות, הרחבת משאבים ויכולות פעולה, או ביסוס השפעה ברמה האזורית. המחקר מציע מסגרת חדשה להבנת יחסי הגומלין בין ערים, מדינות ורשתות ערים גלובליות, ומדגיש כי ערים נבדלות זו מזו לא רק ביכולותיהן, אלא גם במניעים ובצרכים שבאמצעותם הן פועלות בזירה הגלובלית.

ארכיטקטורה פוליטית של מעברי אנרגיה: המתחים שבין אוטונומיה מקומית לממשל רב-שכבתי בממשל אקלימי

מירב שגיא, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

המעבר לאנרגיה מקיימת מציב את השלטון המקומי והאזורי בחזית ההתמודדות עם משבר האקלים, וחושף שאלות של כוח, סמכות, צדק והשתתפות בקבלת החלטות. מחקר זה בוחן את תפקידם של השלטון המקומי והאזורי בקידום המעבר לאנרגיה מקיימת, תוך התמקדות במתח שבין אוטונומיה מקומית לבין מבנה ממשל רב-שכבתי (Multi-Level Governance), וביחסי הגומלין בין השלטון המקומי והאזורי, המדינה, המגזר העסקי, יועצים מקצועיים, חברות אנרגיה וארגוני חברה אזרחית. שאלת המחקר המרכזית היא כיצד השלטון המקומי מוביל תהליכי מעבר לאנרגיה מקיימת, ומהם התנאים המוסדיים, הפוליטיים והחברתיים המאפשרים או מגבילים את יכולתו לפעול כשחקן משמעותי בתחום זה. המחקר נשען על מתודולוגיה איכותנית השוואתית. מקרי הבוחן כוללים את ראשון לציון, בני ברק, וג'לג'וליה בישראל ורובע קמדן בלונדון.

התשתית התיאורטית של המחקר מתמקדת בספרות העוסקת בממשל אקלימי עירוני, ממשל רב-שכבתי, דמוקרטיה אנרגטית והוגנות אנרגטית. בהקשר זה, המעבר האנרגטי נבחן לא רק כתהליך של התפתחות טכנולוגית, אלא בעיקר כתהליך פוליטי-חברתי, שבמסגרתו נבחנים יחסי הכוח, חלוקת הסמכויות והמשאבים בין רמות ממשל ושחקנים שונים. בחינת האוטונומיה המקומית מתמקדת ביכולתן של רשויות ליזום מדיניות, לקבוע סדרי עדיפויות, להקצות משאבים, ולפעול גם מעבר לדרשות המדינה. בחינת הממשל הרב-שכבתי מתמקדת בדפוס התיאום, התלות והמשא ומתן בין הרמה המקומית, הלאומית והאזורית, וכן בממשקים עם גורמים חיצוניים. בנוסף, המחקר בוחן כיצד עקרונות של דמוקרטיה אנרגטית וצדק אנרגטי באים לידי ביטוי במידת ההשתתפות הציבורית, בשקיפות, בגישות למשאבים ובחלוקת התועלות של המעבר האנרגטי, ובפרט ביחס לצרכים של קבוצות מוחלשות.

ממצאים ראשוניים מתוך עבודת השדה האמפירית מצביעים על כך שמעבר לאנרגיה מקיימת ברמה המקומית מותנה בשילוב של תנאים המאפשרים זאת: הנהגה עירונית ומחויבות פוליטית, מנגנונים ארגוניים ייעודיים ויכולת בין-אגפית, גישות למשאבים, ידע ומומחיות, שיתופי פעולה עם שחקנים חיצוניים, וגמישות רגולטורית המאפשרת התאמה מקומית של מדיניות ארצית. השוואת המקרים מראה כי גם תחת מדיניות ממשלתית דומה, יכולת הפעולה המקומית מתעצבת באופן שונה בהתאם למבנה ההזדמנויות המוסדי, למערך השחקנים ולמידת האוטונומיה של הרשות בעיצוב סדר היום האנרגטי שלה.

מדיניות סביבתית עכשווית מסתמכת יותר ויותר על השתתפות אזרחים בפרקטיקות יומיומיות כגון הפרדת פסולת ומחזור. אולם היכולת לפעול כ"אזרח ירוק" אינה מתפלגת באופן שוויוני במרחב העירוני: היא תלויה בגישה לתשתיות מאפשרות שחלוקתן מושפעת מפערים חברתיים-כלכליים ואתניים עמוקים. תשתיות פסולת, כמו תשתיות עירוניות אחרות, אינן ניטרליות: הן מייצרות ומשחזרות גבולות של שייכות והכרה אזרחית.

מחקר זה מציע את המסגרת התיאורטית של אזרחות סביבתית מובחנת (Differentiated Environmental Citizenship) המשלבת תובנות מספרות האזרחות הסביבתית, העירונית והתשתיתית והאזרחות המובחנת. הטענה המרכזית היא כי כאשר מדיניות סביבתית אחידה מיושמת דרך רשויות מקומיות בעלות יכולות שונות, נוצרים פערים אזרחיים התלויים בתשתית העירונית: אלו שיש להם תשתית מאפשרת מוצבים כסובייקטים סביבתיים אחראיים, ואלו שחסרים אותה, נתפסים כמי שאינם ממלאים את חובתם האזרחית (בעל-כורחם).

אנו בוחנות טענה זו דרך ניתוח כמותי השוואתי של נתוני תשתיות המחזור בישראל, (פריסת פחים כתומים) ושל נתוני המחזור בפועל (הלמ"ס). הממצאים מצביעים על דפוס שיטתי: כמעט כל הרשויות הערביות (98%) פועלות תחת הסדר שאינו כולל הפרדת פסולת במקור, בעוד רוב הרשויות היהודיות מפעילות את מערכת הפח הכתום. הפער מלווה בהפרש של כ-12% בשיעורי המחזור בפועל. פערים אלו מהדהדים את הפערים הסוציו-אקונומיים והאתניים המאפיינים את הנוף העירוני הישראלי.

המושג אזרחות סביבתית מובחנת מתאר פער מובנה בהזדמנות האזרחית לממש חובות סביבתיות יומיומיות, הנובע לא מערכים שונים, אלא מגישה לא שוויונית לתשתיות. הממצאים ממחישים את המנגנון לפיו מדיניות סביבתית אחידה מצפה מכל הרשויות המקומיות להקים תשתיות סביבתיות, אולם אי-השוויון ביכולות העירוניות מביא ליישום נחות ברשויות חלשות וערביות, ומייצר אי-שוויון תשתיתי שבעטיו לתושבי רשויות אלה אין אפשרות בפועל לממש את חובתם האזרחית-סביבתית. כלומר, נוצרת אזרחות מובחנת לא על בסיס זהות או זכויות, אלא על בסיס גישה לתשתיות. המאמר מציע כי הכרה בדינמיקה זו מחייבת להרחיב את שאלת הצדק הסביבתי העירוני: לא רק מי נחשף לנזקים סביבתיים, אלא מי מקבל את התנאים החומריים להיות שותף פעיל בעשייה הסביבתית הקולקטיבית.

הסתגלות לשינויי אקלים בסביבות מגורים חמות-צחיחות: סקירה מבוססת-ראיות והערכת יעילות של שילובי פתרונות

שירן נדלר ריאלפה, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

אזורים צחיחים (Drylands) הינם פגיעים במיוחד לשינויי האקלים, המתבטאים בעלייה בתדירות ובעוצמה של גלי חום קיצוניים, אירועי גשם עזים, תקופות בצורת, וסופות אבק תכופות יותר. כתוצאה מכך, תושבי הערים המתקיימות באקלים הצחיח-חם מתמודדים עם אי-נוחות תרמית במבנים ובמרחב העירוני, שטפונות, וזיהום אוויר. אלו מובילים לפגיעה בתשתיות, לסיכונים בריאותיים ולפגיעה ברווחת התושבים. שילובים של פתרונות עבור התאמה אקלימית, למיתון הסיכונים הללו, נבחנו רבות בספרות המקצועית. עם זאת, תוצאות מאמרים הבוחנים את ההשפעה של פתרונות, בקני מידה עירוניים שונים, טרם נסקרו באופן שיטתי במסגרת אינטגרטיבית אחת. לכן, מחקר זה מבצע סקירה שיטתית של שילובי פתרונות (עיצוביים, מרחביים, טכנולוגיים ומבוססי טבע) עבור פיתוח מגורים באקלים חם וצחיח, לפי PRISMA 2020. הסקירה מתמקדת במחקרים שביצעו מדידות בשטח או הערכות המבוססות סימולציה (89 מחקרים).

מטרת המחקר הינה לזהות פתרונות הסתגלות בקני מידה עירוניים שונים ולהעריך את יעילותם בשיפור תנאי האקלים העירוני. בשלב ניתוח המידע בחנו תחילה את היעילות המדווחת של פתרונות משולבים, ולאחר מכן יישמנו מודל רגרסיה לוגיסטית להערכת ההסתברות ליעילותם של פתרונות בודדים. הממצאים מצביעים על מספר פתרונות בקנה המידה של מבנה יחיד המציגים יעילות בשיפור תנאי המיקרו־אקלים. בין פתרונות אלה בולטים גגות קרים, חלונות בדיגוג כפול ומשולש, חומרי מעטפת בעלי ביצועים גבוהים כגון בטון תאי מאוורר, לוחות גבס ופוליאוריתן, מבנים בצורת L, וכן תריס צל אופקי ואנכי בממדים מיטביים. לעומת זאת, פתרונות בקנה המידה השכונתי הציגו חוסר וודאות בינוני-גבוה ביעילותם, דבר המדגיש את הצורך במחקרי המשך. פתרונות מבוססי טבע שהפגינו ביצועים גבוהים במיוחד הינם גגות ירוקים, צמחייה מושקית, עצים רחבי עלים ועצים בוגרים בעלי תכסית צפופה. ככלל, הסקירה חושפת התמקדות מחקרית חזקה בביצועים תרמיים ואנרגיה, ותשומת לב מועטה להפחתת נגר ואיכות אוויר.

ממצאי המחקר מדגישים את חשיבות ההערכה של אסטרטגיות תכנון עירוני משולבות, וכן יכולים לשמש מתכננים, אדריכלים ומקבלי החלטות, במטרה לתמוך בפיתוח מותאם אקלים בערים הצחיחות-חמות של המאה ה־21.

יו"ר: מוטי קפלן, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

במסורת התכנון הישראלית, התנכרה העיר לנחל, כגורם עוין, זר, מאיים, חצר אחורית. בערים רבות הוטח הנחל או הוסדר בתעלות, והיו שהגדילו לעשות וטמנו אותו מתחת לאדמה. עד אשר חלחלה ההכרה כי הנחל הוא נכס עירוני, רוח חיים רעננה, מים זורמים, צמחיית נחל, בעלי חיים, סביבה טבעית חיה ונושמת, ניגוד למונוטוניות העירונית. טבע עירוני במיטבו, ששטח פניו הסגולי גדול, והוא עובר על פני חלקי עיר רבים ושולח זרועותיו אל חלקיה המרוחקים. וכל זאת, בתנאי שתכנון העיר פונה אל הנחל, מכיר בו ובפוטנציאל הטמון בו, כציר עירוני מרכזי המחבר אליו את חלליה הציבוריים. המושב יעסוק ביחסי נחל עיר תוך התמקדות בהארת נחלים (Enlightening Urban Streams).

ערים רבות בעולם מקדמות בשנים האחרונות מהלכים לפתיחת נחלים שנאטמו – הארת נחלים (streams reviving / enlightening urban) – בכך הם מסייעים ליצירת שלד ציבורי עירוני, תוך התייחסות לניהול משאב המים. מהלכים אלה מקודמים על רקע תפיסות עבר שלפיהן הנחלים מתפקדים רק כערוצי ניקוז שמונעים מפגעים או סיכונים להתפתחות העיר. הם הוכנסו למובלים סגורים וכוסו בפיתוח ובכבישים והם יקרים ומורכבים להקמה ולאחזקה. פתיחת הנחלים מסייעת למערכות הניקוז להתמודד עם כמויות המים הגדולות שמובילות לנזקי שיטפונות, לפריצת מערכות הביוב ועוד (ובעיקר נוכח איומי משבר האקלים). במקביל נבחן מחדש השלד העירוני וחיבוריו לכלל שטחי העיר. מגמות אלה מתייחסות לשלושה אלמנטים מרכזיים בתכנון ניהול המים: האטה, השהייה והגדלת החדרה והחלחול. ניהול כלל-עירוני בהיבטים אלה יוצר רשת ירוקה-כחולה התואמת באופן מלא תכנון עירוני מיטבי, המעמיד את הולך הרגל במרכז ומעודד הליכתיות, רציפות והמשכיות. המושב המוצע בוחן את הסוגיות לעיל בראי הניסיון, וחקרי אירוע בישראל, תוך התמקדות בעשור האחרון.

פארק אריאל שרון כמחולל התחדשות עירונית: מניהול נגר למנוע מטרופוליני

אילת מורל, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

נחל האיילון הוא אחד הנחלים הבולטים במרחב המטרופוליני של גוש דן, נחל שמקורותיו בשטחים פתוחים וסיומו בסביבה עירונית עמוסה. בין שני קצוות אלו שוכן פארק אריאל שרון, אחד הפארקים המטרופוליניים הגדולים בישראל, הנשמר ככזה, בין היתר כמענה הנדסי לצורך בריסון וניהול נגר עילי של נחל האיילון ויובליו. ואולם, גם כאשר הפארק ממלא תפקיד תשתיתי קריטי כגון בלימת שיטפונות, ניהול מי נגר וניקוז מטרופוליני, הוא מתקשה להפוך למרחב עירוני חי, נגיש ומשמעותי לתושבי השכונות הגובלות בו, ובהן כפר שלם, שכונת התקווה והארגזים. חסמים פיזיים ובהם: כבישים, תשתיות לאומיות ושטחים חקלאיים מגודרים, מנתקים את הפארק מסביבתו העירונית ומונעים ממנו לשמש מנוף להתחדשות.

ההרצאה תציג שני תרחישים תכנוניים הבוחנים כיצד ניתן לשנות תפיסה זו. התרחיש המתון מציע חיזוק קישוריות, שיפור נגישות רגלית ומינוף תחנת המטרופוליטית כשער כניסה מרכזי. התרחיש היזמי מציע שינוי מבני עמוק ע"י הגדרת הפארק כ"ריאה ירוקה מוארכת" לאורך נחל האיילון, שילוב מגורים ותעסוקה בשוליו, והקמת מנגנון "בנק זכויות" שיאפשר לתושבי השכונות המוחלשות לקבל דירות חדשות הגובלות בפארק תוך שמירה על המרקם הקהילתי. כדוגמה, ההרצאה תציג השוואה בין פארק אריאל שרון לבין מערכת הפארקים המטרופולינית של שיקגו, המוגדרת כגוף סטטוטורי עצמאי בעל מנדט, תקציב ייעודי וכלים ביצועיים. ההשוואה מדגישה כי הפער בין שני המקרים אינו נובע מהיעדר פוטנציאל מרחבי, אלא מהבדלים מהותיים במבנה המוסדי ובכלים הניהוליים. הדיון יתמקד בקשר ההדוק בין ניהול נחלים בסביבה מטרופולינית לבין שאלות של צדק מרחבי, ממשל תכנוני ועתיד ההתחדשות העירונית בדרום תל אביב.

מודל כלכלי ליישום פארק נחל עירוני – נחל אלכסנדר במעברו בקלנסואה

מג'ד ראס, דני ברויטמן ומוטי קפלן, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

למעבר נחלים ברקמה עירונית פוטנציאל גבוה ביצירת פארקים עירוניים-ליניאריים. רצועה רציפה, בעלת ערכים טבעיים. לטיפולוגיה המוארכת יתרונות על-פני שצ"פ קונבנציונאלי: שטח הפנים, החשיפה, הנגישות והניראות, ומעבר לכך, ערכי הנחל הטבעי הם סגולות הפארק הליניארי, שאין למצוא בשצ"פים רגילים. בישראל גוברת ההכרה בתרומת הנחלים לעיר, אלא ששיקומם והפיכתם לפארקים נתקלים בחסמים. העיקריים בהם: הסטה ואף הטמנת הנחל, הנחל עובר בתווך בנוי ומופר, המגיע עד שפת האפיק, ואף בחדירה אל האפיק, בלא להותיר פתח ליצירת שצ"פ סובב-נחל. המצב חמור שבעתים ביישובים ערביים, אשר סיבות היסטוריות, מסורתיות, ושכירות בעלויות פרטיות יצרו מצב בו נכסים, פרטים וציבוריים מגיעים עד שפת האפיק וחוסמים למעשה את נתיבו הטבעי של הנחל.

החסם הכלכלי ברור – ללא הרחקת הנכסים הקיימים, לא תיתכן אפשרות ליצירת פארק ליניארי בעל איכויות טבעיות בסביבת הנחל. המחקר שלפנינו בוחן מודל כלכלי על-פני תערך שומה לנכסים הצמודים לנחל ותוצע המרת זכויות בנייה, משפת הנחל אל עורפו, בסביבה הקרובה או בשוליו היישוב, בנחל אלכסנדר במעברו בקלנסואה. המפתח להצלחה הינו הסדרת איחוד וחלוקה, מנגנונים כלכליים לפיצוי הוגן תמורת הנכסים, ועד ליצירת מרחב ליניארי רציף לאורך היישוב. התועלות הכלכליות חלקן מדידות. ערך השצ"פ והאפשרות לתוספת יח"ד סביבו, אשר יישענו על פארק-הנחל ובכך נחסכת קרקע עירונית יקרה; והסמכת מבני-ציבור, כבתי-ספר הנהנים מפארק-הנחל במקום הקצאת שטחים יקרים הנדרשת על-פי הסטנדרטים המקובלים, כולם ערכים כמותיים-מדידים הנאמדים במסגרת המחקר. לכך מתווספים שרתי המערכת האקולוגית – טיהור-מים, ובעקבותיהם שיפור בריאות-הציבור, כמסדרון אקולוגי, מפלט לחי וצומח, שיפור נוף וערכים אסתטיים וכו'.

המודל המוצע מהווה פתח מעשי לשאיפה רבת-שנים, מיקסום ערכי הנחל בעיר ומיצוי הפוטנציאל הכלכלי שבו. סילוק מטרדים סביבתיים ותרומה לרווחת ולבריאות הציבור. למרות הספרות הרבה, בשדה התכנון והמחקר, נותרו רבים מנחלי-ישראל במצב כלוא ומופר, ובעיקר ביישובי החברה-הערבית. המודל נוגע במוקד הבעיה – החסם הכלכלי, הקשור בבעלויות, זכויות, קרקעות-פרטיות ונכונות התושבים לשיתוף-פעולה. המודל מציע פתרונות כלכליים בשני מסלולים: חקר-ארוע פרטני, מקטע נחל-עירוני חסום ושיקומו בשיתוף בעלי-הנכסים והרשות המוניציפלית, תוך התחשבות מלאה בזכויותיהם; יצירת מודל-עירוני המציג את מיצוי הפוטנציאל הכלכלי-חברתי עקב שינוי המדיניות ושינוי גורף בפני היישוב. יש מקום לגיוס משאבים חיצוניים ליישום המודל. המודל עשוי לשמש דוגמה ופתח ליישום בערי הארץ.

הארת נחל עמיק – מודל התחדשות עירונית

ליאת עדי-רובינס, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

נחל עמיק הוא אחד מנחלי הכרמל, החוצים את חיפה ממזרח למערב. תחילתו בשכונות הכרמל הוותיק, עובר דרך שטח פתוח, נכנס לשכונות רמת הנשיא ונווה דוד, חוצה את כביש 2 ומסילת הברזל עד להישפכו לים. מעלה הנחל נותר עדיין פתוח, מוקף חורש טבעי, אך עם כניסתו לרקמה העירונית, הוא עובר בחלקו במובל סגור, בדרך הוא מאבד מרציפותו והפוטנציאל הטמון בו להפוך לפארק נחל עירוני רציף. המיזם להעלאת הנחל הטמון (Enlightening) במובל אל פני השטח כרוך בהשקעת מאמץ ושינוי תפיסה.

המחקר היישומי שלפנינו בוחן את הפוטנציאל הטמון בתהליכי התחדשות עירונית להחייאת נחלים עירוניים, באמצעות מקרה הבוחן של וואדי עמיק בחיפה. המחקר מדגים את ההזדמנות להפוך נחל עירוני ממרחב מוזנח למשאב עירוני פעיל ולהשיבו למרכז החיים העירוניים. באמצעות שילוב בין שיקום אקולוגי, פיתוח המרחב הציבורי ותכנון מבוסס טבע, מוצע מודל ההופך את הנחל למוקד משמעותי במרקם השכונתי – מרחב המחבר בין הטבע לעיר, מייצר ערכים סביבתיים, חברתיים וחינוכיים, ותורם לאיכות החיים. המודל מציג כיצד החייאת הנחל יכולה לשמש מנוף להעלאת ערכים כלכליים וחברתיים, לטיפוח המרחב העירוני, לחיזוק תחושת השייכות ולעיצוב זהות מקומית חדשה עבור התושבים הקיימים והעתידיים בשכונה.

המיזם מחייב שינויים בזכויות מגרשים, שינויים ביעודי שטח, פיתוח גדות הנחל כפארק נחל עירוני, אשר לאורכו גם ישולבו מבני ציבור ומוסדות חינוך. מדובר בשינוי תפיסה הנדרש בקרב מקבלי החלטות וקובעי מדיניות. הצלחת המודל תהווה פתח ליישום תכניות דומות במרחב העירוני בחיפה.

נחלים עירוניים במזרח ירושלים

יערה רוזנר-מנור, האוניברסיטה העברית ירושלים ואראלה גנן, אגמא

יובליהם העליונים של הנחלים קדרון, אוג, ודרגה מקשרים בין שכונות ואזורים שונים, ומייצרים את השלד העירוני המזרח ירושלמי. בהיותם שטחים פתוחים בהיקף משמעותי, המצויים בלב שטח בנוי צפוף, הם מהווים עתודת קרקע ייחודית, שיש לתת את הדעת על פיתוחה. בתפקוד מיטבי עשויים נחלים אלו להביא תועלות רבות: לשמש אצבעות ירוקות המובילות מהעיר הבנויה לשטחים הפתוחים הסובבים, לאפשר זרימת מים נקיים מהמעלה ועד למורד ולים המלח, לשמש מרחב ציבורי פתוח ואיכותי בתוך העיר, ולהוות בסיס לשימור מאפייני נוף, תרבות ומורשת. כיום, הנחלים נתונים תחת איזמים סביבתיים, ובמקרים רבים מחמיצים את ייעודם בכל הנוגע לקשר אדם-סביבה.

מזרח ירושלים, על אתגריה הייחודיים, והתפיסה השונה של ממשקי אדם סביבה, מזמנת אפשרות לדיון אלטרנטיבי-משלים בהיבטי יחס הנחל והעיר. הניסיון מלמד כי הקשר בין תפיסות התכנון השגורות לבין שכונות מזרח ירושלים הוא חלקי בלבד. כמעט בכל נושא נדרשות התאמות והשלמות, ולמתכננים עירוניים וקובעי מדיניות יש הרבה מה ללמוד מהתרבות המקומית, האופן בו מתקבלות החלטות, והאופן בו נוצר מרחב. במובן זה, המחקר מהווה חלק מגוף ידע מתהווה הן בנוגע למימוש פוטנציאל הנחלים העירוניים, והן ביחס לתכנון ומימוש מרחבים ציבוריים באזורים קונפליקטואליים. המחקר עוסק בשאלה: האם וכיצד אפשרי לממש את הפוטנציאל של הנחלים במזרח ירושלים?

תכנון השלד הירוק של תל אביב בין שנות החמישים לשבעים של המאה העשרים כרקמה עירונית מחברת

טל אלון מוזס ויעל סופר, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

תל אביב נוסדה ב-1909 כפרבר גנים מצפון ליפו, ובפועל כמקבץ שכונות בדידות ללא תווך ירוק מקשר. בשנות העשרים, עם הפיכתה לעיר, הציעו המתכננים ריכארד קאופמן ופטריק גרס מתווה ירוק לעיר. אך בשל לחצי בינוי והעדר הקצאות לצרכי ציבור מומשו הללו בגינות בלוק קטנות, בשדרות, בשפת הים ובגדות הירקון. בפועל, התממשה הרקמה הירוקה עם קום המדינה כאשר חזון המודרנה העירונית פגש את נכסי הנפקדים הערבים ואיפשר יצירת מגוון שטחים פתוחים ציבוריים וסמי ציבוריים הקשורים זה בזה בשדרות, בטיילות ובמדרכות.

ההצגה, המבוססת על מחקר בתמיכת מחלקת השימור של העירייה, בוחנת את יצירת המרחב הפתוח של תל אביב בין שנות החמישים לשבעים של המאה העשרים, כמקרה בוחן של עירוניות המתפתחת במהירות תוך שילוב של תשתית ירוקה במערך הבנוי. זאת לאור השיח הבינלאומי בנושא השטחים הפתוחים העירוניים כפי שבא לידי ביטוי במיניפסט של CIAM משנת 1952 או בזה של איגוד אדריכלי הנוף באירופה ערב מלה"ע השנייה.

השלד הירוק של תל אביב הוא תוצר של האידאולוגיה הצינונית שטיפחה את האתוס הכפרי גם במרחב העירוני, באמצעות חזון עיר הגנים של הווארד כמודל לעיר המודרנית המשלבת יצירות בשוליה, היגיינה וקהילתיות. הוא פרי עבודתם של מתכננים, אדריכלים-גננים והממסד העירוני שתמך במפעל. על אף הצנע, העדר מסורת ותרבות גינון עירוני, נפרש בעיר שלד ירוק שכלל חורשות אקסטנסיביות, גני משחק, פארקים עירוניים ומטרופוליניים, שדרות, מעברים ירוקים סמי ציבוריים ורחבות עירוניות לשימושים שונים.

שלד זה שנשמר עד היום בשכונות כמו יד אליהו ורמת אביב מהווה תשתית לעירוניות ולקיימות של המאה ה-21. שימורו במסגרת תהליכי ההתחדשות העירונית האינטנסיבית של שכונות אלו, מהווה אתגר לעירייה ולמתכננים. ההרצאה תדגיש את חשיבות התכנון ההיסטורי לעתיד המתוכנן.

טבע בחצרות פרטיות: תפיסות, פעולות ומדיניות עירונית בתל אביב-יפו

דנה מור, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

בעשור האחרון, כאסטרטגיה מרכזית בהתמודדות עם שינויי האקלים, מיישמת עיריית תל אביב יפו פתרונות מבוססי טבע – פעולות לניהול ושיקום בר-קיימא של מערכות אקולוגיות כמענה לאתגרים חברתיים וסביבתיים ולחיזוק רווחה, חוסן ומגוון ביולוגי. חצרות בתי מגורים מהוות כרבע מהשטח הפתוח בעיר, ותרומת הטבע בתוכן למערכת העירונית מוכרת ע"י העירייה. עם זאת, מאחר שמדובר במרחבים פרטיים, יכולתה של העירייה לפעול בהם באופן ישיר מוגבלת, והיא תלויה בשיתוף פעולה של התושבים. לשם כך נדרשים שינוי נורמות חברתיות ויצירת תרבות עירונית התומכת בטיפול המרחב הפרטי. סוגיה זו אופיינית לערים רבות בעולם ומציבה אתגרים "יחודיים לניהולה.

מחקר זה בוחן כיצד עיריית תל אביב תופסת את תפקידו של הטבע בחצרות פרטיות, ואת האופנים בהם תפיסותיה מתבטאות ביוזמות עירוניות ובתקשורת עם הציבור, במטרה לגייסו למימוש הפוטנציאל של מרחבים אלו. באמצעות בחינה והצלבה של מסמכי תכנון, פרסומים לציבור, מיזמים עירוניים ופרוטוקולים של ישיבות עירייה, מודגמים דפוסי הפעולה של העירייה ביחס לאלמנטים טבעיים במרחב הפרטי: הגדרת ערכי הטבע ותפקידיו בחצרות, התוויית גבולות האחריות לטיפול מרחבים אלו, תפיסת אפשרויות הפעולה של התושב כשותף פעיל ותיווך רמת הדחיפות והחשיבות של הנושא לציבור.

ממצאי המחקר מצביעים על כך שהעירייה מכירה בפוטנציאל הטבע בחצרות פרטיות לקידום מטרות סביבתיות ועירוניות ומשקיעה בכך משאבים משמעותיים. עם זאת, הכרה זו אינה מתורגמת למדיניות עקבית, ברורה ומחייבת, מצב היוצר עמימות, ומקשה על ריתמת הטבע במרחב הפרטי כמשאב עירוני משמעותי. המחקר מציע כי באמצעות שימוש בכלים מתאימים – חינוך, תקשורת, תמריצים וחיזוק תחושת השותפות – יכול המרחב הפרטי לשמש מנוף לשיתוף הציבור, עידוד מעורבות תושבים, טיפוח מודעות סביבתית, יצירת קהילה וחיבור למקום. ערכים אלה הופכים מרכזיים יותר ויותר בתכנון עירוני עכשווי, המבקש לייצר ערים טובות וחסינות יותר.

מעבר לגודל ולקרבה: השפעת ההקשר העירוני של שצ"פ ירוקים שכונתיים על שימוש חברתי מגוון

רינה מגן, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

מרחבים ירוקים, כגון שדרות ופארקים שכונתיים, מהווים חלק מרכזי מהתשתית החברתית של העיר המאפשרת יצירת קשרים וצמיחה של חיים ציבוריים. אך כדי לממש את תפקידם החברתי, השטחים הציבוריים הפתוחים (שצ"פ) הירוקים צריכים להיות כאלה שנעשה בהם שימוש מגוון של אנשים ופעילויות. ההנחה הרווחת היא שאם יהיו שצ"פ ירוקים נרחבים קרובים למקום המגורים אנשים ישתמשו בהם. לעומת זאת, גישה אחרת טוענת שדווקא מיקומם של השצ"פ במרחב העירוני ישפיע על השימוש בהם. על פי טענה זו, לא מספיק ששצ"פ יהיה גדול, אם הוא לא נמצא במסלולי היום-יום של אנשים, הוא יפספס את ייעודו ואף יפגע בתפקוד החיוני של העיר. בעוד קירבה לבית או לעבודה, נמצאה קשורה לדפוסי שימוש בשצ"פ ירוק כיעד שאליו הולכים, מחקר זה מנסה לבחון את התאוריה בדבר שילוב שצ"פ ירוק שכונתיים במערך התנועה היום-יומי ולהבין את השפעת ההקשר העירוני על התפקודים החברתיים בו.

המחקר נערך על שצ"פ ירוקים שכונתיים במרכז מטרופולין תל אביב. נבחנו מאפיינים של רשת הדרכים (קישוריות ומרכזיות) ושימושי קרקע בקרבת השצ"פ, יחד עם גודלו וצורתו של השצ"פ. תצפיות שדה על תפקודים חברתיים נערכו במדגם מייצג של 26 שצ"פ ירוקים, תוך בקרה על צפיפות מגורים, מאפיינים סוציו-דמוגרפיים ותנאים פיזיים.

התוצאות הראו כי אורך הרחובות בסביבה הקרובה, כמדד של קישוריות וצפיפות הרשת, היה המשתנה המשפיע ביותר על כמות המשתמשים. נמצא קשר חזק ומובהק בין הקישוריות של הרחובות בסביבה הקרובה לשצ"פ, וכמות הגברים, הנשים, הבוגרים, המסתובבים לבד או בזוגות ואנשים שהלכו או עברו בשצ"פ. תמונה דומה הניבה המרכזיות ברדיוס העירוני, כלומר שצ"פ המחברים בין שכונות ובעלי נגישות ויזואלית גבוהה מרחובות ראשיים. לצפיפות שימושי קרקע מסחריים לא הייתה השפעה מובהקת על כמות המשתמשים, ולמרחק ממבני חינוך היה מתאם מובהק רק עם כמות הילדים. לינאריות (בצורת שדרות) נמצאה בקשר חזק ומובהק עם פעילות של הליכה, ובשצ"פ גדולים יותר נצפו יותר משתמשים. כאשר שצ"פ ירוקים משולבים במרקם עירוני בעל רשת דרכים צפופה וקישורית, מרכזיות עירונית ונגישות ויזואלית גבוהה, תפקודם החברתי משתפר.

מדיניות גגות ציבוריים: ניתוח השוואתי של מסגרות תכנון עירוניות בעולם ובישראל

גילת לווינגר וניר מועלם, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

תהליכי הצפיפות העירונית, השינויים החברתיים-עירוניים והמעבר לפרדיגמות תכנון בנות-קיימא מעצבים מחדש את תפיסת המרחב הציבורי. בתוך כך מתבלטת קטגוריה מתפתחת של מרחבים: גגות עירוניים המיועדים לשימוש ציבורי או משותף. הספרות המקצועית מצביעה על כך ש"ציבוריות" היא מדד מרכזי להערכת איכותם של מרחבים ציבוריים, אולם גגות ציבוריים מצביעים אתגרים ייחודיים המחייבים פיתוח קריטריונים ייעודיים להערכת מידת הציבוריות שלהם.

מאחר שגגות אלו נפוצים במיוחד בערים צפופות, שאלת הציבוריות שלהם הופכת לסוגיה הנוגעת במדיניות עירונית: אילו כלים, הנחיות ותקנות מאפשרים את קיומם? והאם מסמכי מדיניות רשמיים מתייחסים במפורש לרמת הציבוריות של גגות אלה? בעוד שמדדים לציבוריות מופיעים ומועגנים במחקר האקדמי, בחינה מקבילה של מסמכי מדיניות, רגולציה והנחיות תכנון מאפשרת לבדוק האם ממדים אלו משתקפים גם במציאות התכנונית. ההרצאה תציג סקירת מדיניות השוואתית המסייעת לחדד ולהתאים את הקריטריונים כך שישקפו לא רק ידע תיאורטי אלא גם פרקטיקות עירוניות קיימות.

הניתוח מראה כי קיימת שונות ניכרת בין ערים בגישתן לפיתוח גגות ציבוריים. סינגפור והונג קונג מציגות מדיניות מוסדית מפורטת ומתקדמת בתחום. ערים כמו ניו יורק, רוטרדם ולונדון משלבות אסטרטגיות גגות מקיפות בתוך מסגרות התכנון העירוניות, אם כי בעוצמות ובהדגשים שונים. לעומתן, תל אביב-יפו וירושלים מצויות בשלבים ראשוניים של גיבוש מדיניות לגגות ציבוריים, אך כבר כיום ניתן לזהות בהן ניצנים של פרקטיקות מתהוות, חלקן במסגרת מדיניות פורמלית וחלקן במסגרת מדיניות בלתי-פורמלית. ההרצאה תציג את ממצאי הסקירה, תדגים את הפערים בין ערים ותדון בהשלכותיהם על הערכת רמת הציבוריות של גגות בהקשר המקומי והבינלאומי.

מנחה: חן כהן, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

המעבר לעיר מקיימת אינו תלוי רק בפיתוח טכנולוגיות ובקביעת מדיניות, אלא גם בנכונותם של יחידים וקהילות לשנות דפוסי התנהגות ולאמץ פתרונות סביבתיים. השולחן העגול יעסוק ביישומה של תיאוריית ההתנהגות המתוכננת (Theory of Planned Behavior), בשילוב שאלונים ייעודיים המותאמים להקשרים שונים, לצורך זיהוי החסמים, העמדות, הנורמות חברתיות ותחושת המסוגלות המשפיעים על אימוץ התנהגויות סביבתיות.

הדיון יתבסס על ארבעה מחקרים העוסקים בזירות שונות של המעבר הסביבתי: החדרת כלי רכב חשמליים, הפחתת השימוש בפלסטיק חד-פעמי, עידוד הצטרפות לתוכניות וולונטריות של אנרגיה ירוקה והטמעת פתרונות אנרגיה ירוקה בקהילה החרדית. אף שהמחקרים עוסקים בתחומים שונים, כולם בוחנים את המפגש שבין מדיניות, תשתיות והתנהגות אנושית במרחב העירוני והקהילתי. מטרת השולחן היא לבחון כיצד מסגרת תיאורטית משותפת יכולה לסייע בפיתוח כלי מדיניות המותאמים לאוכלוסיות, לקהילות ולזירות עירוניות שונות. לצד הצגת התובנות מכל מחקר, הדיון יעסוק גם ביתרונות ובמגבלות של השימוש בתיאוריה ובהתאמת כלי המחקר להקשרים חברתיים ועירוניים מגוונים.

חסמים ומניעים לאימוץ כלי רכב חשמליים ותרומתם של גורמים התנהגותיים להבנת תהליכי מעבר לתחבורה עירונית מקיימת

איתי דאבוש, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

הפחתת השימוש בכלי פלסטיק חד-פעמיים והאופן שבו עמדות, נורמות חברתיות ותחושת שליטה משפיעות על נכונות הציבור לשנות הרגלי צריכה

לילך רינות לבבי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

גורמים המשפיעים על הצטרפות לתוכניות וולונטריות של אנרגיה ירוקה, והפער שבין מודעות סביבתית לבין השתתפות פעילה

מירב תורג'מן, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

הטמעת פתרונות של אנרגיה ירוקה בקהילה החרדית, תוך התייחסות להשפעתן של נורמות קהילתיות, אמון ומאפיינים חברתיים ותרבותיים על תהליכי אימוץ

מתן שטרית, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

12:10-10:50 מושב 1 – נוכחות וזהות: חיי אזרחים פלסטינים במרחב הישראלי

שולחן עגול

מנחה: מתן פלום, עמותת סיכוי-אופוק

בעשורים האחרונים גוברת ההתעניינות המחקרית ביחסים שבין מרחב, אזרחות וזהות, ובפרט באופן שבו מוסדות המדינה, רשויות מקומיות וגורמים אזרחיים מעצבים את האפשרויות של האזרחים הפלסטינים בישראל להיות נוכחים במרחב, ולחיות צורות מגוונות של הכרה, הדרה, השתתפות ומאבק לשוויון. השולחן העגול מבקש לבחון את המושגים "נוכחות" ו"זהות" כקטגוריות מרחביות ופוליטיות, ולהציע דיון משותף על האופנים שבהם הן מיוצרות, מוגבלות ומבנות האחת את השנייה במרחב הישראלי. נקודת המוצא היא שנוכחות פלסטינית אינה מושג אחיד. במקרים מסוימים היא מתבטאת במאבק על עצם ההכרה הפיזית בקיום יישובים ובזכות להישאר על הקרקע, ובמקרים אחרים היא באה לידי ביטוי בשאלות של דיור, ייצוג, שפה, ונראות ציבורית. לפיכך, הבנת הנוכחות הפלסטינית מחייבת בחינה של מגוון הזירות שבהן היא מתעצבת, לצד תשומת לב לאופנים שבהם זהות קולקטיבית באה לידי ביטוי במרחב הבנוי, במוסדות ציבוריים ובחיי היומיום.

הדיון יתרום לשדה המחקר העירוני באמצעות חיבור בין שלוש רמות ניתוח שלרוב נדונות בנפרד: הפרקטיקה התכנונית הרשמית (תוכניות מתאר, מדיניות קרקע והתחדשות עירונית), הפרקטיקה הקהילתית והאזרחית (מאבקים, יוזמות ואלטרנטיבות תכנוניות), וחווית החיים של אזרחים פלסטינים במרחבים עירוניים ולא-עירוניים. הפורמט של שולחן עגול נבחר מתוך הכרה בכך שסוגיות של נוכחות וזהות אינן ניתנות להבנה מלאה מנקודת מבט אחת. המפגש בין ידע מחקרי, ניסיון מקצועי ועשייה אזרחית נועד לאפשר שיח ביקורתי על מגבלות המצב הקיים ועל האפשרויות לחשוב מחדש על מיקומם ומקומם של אזרחים פלסטינים במרחב הישראלי.

שאלות מנחות לדיון:

- כיצד מיוצרות ומעוצבות נוכחות וזהות פלסטינית במרחבים שונים בישראל (ערים ערביות, ערים "מעורבות", כפרים לא מוכרים בנגב)?
- כיצד תוכניות מתאר, מדיניות קרקע והתחדשות עירונית מעצבות, מגבילות או מאפשרות נוכחות פלסטינית במרחב?
- מה תפקידם של השלטון המקומי, מוסדות התכנון וארגוני החברה האזרחית כשחקנים בעיצוב הנוכחות הפלסטינית?
- אילו מודלים חלופיים של תכנון, ייצוג ופעולה קהילתית מציעים דרכים אחרות לחשוב על נוכחות פלסטינית במרחב?
- אילו מסגרות מושגיות וכלי מחקר חדשים נדרשים להבנת הנוכחות והזהות הפלסטינית במחקר של הסביבה הבנויה בישראל כיום?

שוויון, מדיניות תכנונית והנוכחות הפלסטינית במרחב: עיון במאבק הכפרים הלא מוכרים בנגב

ג'ינאן אבו שתייה, עמותת סיכוי-אופוק

שטחים פתוחים כזירות של נוכחות וזהות: יצירת מרחב קהילתי ביישובים ערביים

סחר אמון, עמותת אלביאדר

תכנון חברתי ביישובים הערביים: דיור, קהילה וזהות פלסטינית במרחב

היילא זעאתרה, המרכז הערבי לתכנון אלטרנטיבי

מרחבים עירוניים משותפים בערים "מעורבות": על הנכחה, הפקרה וייצוג הולם של החברה הערבית

מתן פלום, עמותת סיכוי-אופוק

בין הבית הלאומי לאישי

דלית שך-פינסלי והדס שדר, אוניברסיטת חיפה

התחדשות עירונית היא תהליך חידוש של המרחב הבנוי. מדובר בתהליך ארוך שמצריך זמן פיתוח ויישום. עקב פגיעות במרחבים בנויים רבים במדינה מאז 7.10.23 (מדובר בחמש מלחמות עד כתיבת שורות אלו: מלחמה בעזה, 2 מלחמות בלבנון ו-2 מלחמות באירן) – יש צורך בשיקום ובנייה מחדש, ורצוי שבנייה זו תשמר ואף תיטיב עם איכות הסביבה הבנויה.

כיוון שבשלבם העצימים של המלחמות הונהגה התנהלות חירום, דהיינו התכנסות בבתיים והעדר לימודים במוסדות הלימוד, הפגיעה הפיסית האפקטיבית ביותר אירעה בבתי מגורים. אנשים איבדו את בתיהם. חלק מהנפגעים איבד את חייו. השאלה הנשאלת היא כיצד משוקם הבית הפרטי שנפגע כתוצאה ממלחמה לאומית, וכיצד משוקמים מרחבי השכונה והסביבה הבנויה באופן ציבורי/לאומי?

התשובה הלאומית התקבלה ב 9.4.26. או אז פורסם ברשומות משרד האוצר כי המשרד ביחד עם משרד הבינוי והשיכון ומשרד הפנים גיבשו חוק (שאומר סופית במליאת הכנסת) לפיו אם 51% (רק 51%!!) מדיירי בניין או 80% מדיירי מתחם שנפגע מסכימים – הבניין / המתחם יכנס למסלול של התחדשות עירונית. ההסתייגות היחידה היא שדייר שיחפוץ בכך – יוכל לקבל פיצוי כספי על הדירה המוגדלת (שתיבנה במקום זו שנהרסה), מבלי להמתין לתום פרויקט ההתחדשות. בלשון אחרת: המנגנון הלאומי, אינו נוטל אחריות לאומית על מלחמה לאומית, אלא מותיר את הטיפול בדיירים נטולי הבית האישי לשוק הפרטי. היזם הפרטי לא יתקן את הבית, אלא יבנה בניין או מתחם עמוס לאין שיעור מהמבנה המקורי, כדי למקסם את הרווח היזמי, מבלי שהיה בכך צורך מלכתחילה בשל היותה של השכונה הנפגעת שכונה מדורדרת, או בשל צורך חברתי או אורבני להעמיס דיירים דווקא באזורים אלו.

החשש הגדול הוא לאיכותו של מתחם הבינוי המתחדש: מי יערוב לאיכות הסביבה החדשה? בהרצאתנו נחשוף מנגנונים כמותיים לבחינת איכות המרחבים בשכונות שיכולים להוות כלי טכני לשמירת איכויות המרחב וניעזר במחקר כדי להדגים את הבעייתיות לבית האישי שיוצרת הפרטת הבית הלאומי.

התחדשות עירונית בת קיימא: החסמים להתחדשות ללא הריסה בישראל

יעל רונן, רחל קטושבסקי ונורית אלפסי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

התחדשות עירונית מהווה אסטרטגיה מרכזית בהתמודדות עם אתגרי העירייה המודרני, במטרה לשפר את איכות החיים העירונית ולקדם פיתוח בר-קיימא. בעוד שבעולם מתפתחת תפיסה הרואה בהתחדשות עירונית תהליך מתמשך ואינטגרלי לעירוניות בריאה ועמידה, בישראל המודל הדומיננטי מתבסס על הריסה ובנייה מחדש ("פינו-בינו"), גישה המעוררת שאלות מהותיות לגבי קיימות ארוכת טווח. המחקר מתמקד בבחינת הפוטנציאל של התחדשות עירונית ללא הריסה בישראל, בדגש על אזורי פריפריה מחוץ למוקדי הביקוש העיקריים, באמצעות חיזוק מבנים וטיפול כולל במבנה השכונה, מבלי לפגוע במרקם החברתי והתרבותי הקיים.

ההרצאה תתמקד בהצגת חמישה חסמים מרכזיים בפני התחדשות עירונית ללא הריסה בישראל:

- חסם כלכלי: נובע מהמודל הנוכחי המתבסס על יזמות פרטית. עלויות גבוהות של שדרוג, חוסר בתמריצים ממשלתיים מקשים על יצירת כדאיות כלכלית ליזמים, ומציבים אתגר ברווחיות של חיזוק והתאמה בהשוואה להריסה ובנייה מחדש, בעיקר מחוץ לאזורי הביקוש.
- חסם קוגניטיבי: מתייחס להעדפה ברורה לדירות חדשות ולמגורים במגדלים, בקרב גופי התכנון והיזמים. קיים חוסר מודעות לערך התרבותי, הקהילתי והאורבני של שכונות ומבנים ותיקים, במיוחד בפריפריה.
- חסם הנדסי: פער במודעות ובמיומנות בשימוש בטכנולוגיות מתקדמות לשדרוג וחיזוק משאיר את ההריסה כפתרון בלעדי כמעט.
- חסם תכנוני: תכנון המשלב עיבוי, הריסה חלקית וטיפול ברשת הדרכים ובמרחב הציבורי דורש גישה מותאמת לכל שכונה ואינו מתאים לנוסחה האחידה שנוסחה ע"י המדינה.
- חסם רגולטורי: חוקים ותקנות ארציים ומקומיים אינם מותאמים לפתרונות של שימור ושדרוג מרקמים קיימים.

המחקר מציע לפתח מסגרת חדשה להתחדשות עירונית בישראל, המדגישה את חשיבות השימור והשדרוג של מבנים ומרקמים קיימים. גישה זו תדרוש שינוי מהותי בתפיסות הקיימות, בתמריצים כלכליים, בתקנות ובמדיניות התכנון. היא תצריך אימוץ של פתרונות הנדסיים חדשניים ויצירתיים, התאמת תקנים, והעלאת המודעות לערכם של מרקמים עירוניים ותיקים. בדרך זו, המחקר שואף להציע מדיניות חדשה להתחדשות עירונית בישראל, לאזן בין צרכי הפיתוח העירוני לבין שימור המורשת הבנויה והחברתית, ולתרום לפיתוח עירוני בר-קיימא ארוך טווח.

התחדשות עירונית במרקמים היסטוריים מציבה אתגר תכנוני מהותי: כיצד ניתן לייצר ודאות תכנונית מבלי לפגוע במורכבות, בזהות ובאיכויות המרחב שנבנו לאורך השנים. בעוד שהתכנון הסטטוטורי מספק מסגרת רגולטורית ברורה, הוא מתקשה לתת מענה להיבטים של איכות עירונית, המשכיות אדריכלית ועיצוב המרחב הציבורי. מנגד, קביעת כללים עיצוביים אחידים עלולה לצמצם את המגוון המקומי ולהחליש את אופיו הייחודי של המקום.

מאמר זה מציג את פיתוחה של מדיניות עיצוב לשכונת פלורנטין בתל אביב – מרקם עירוני היסטורי הנמצא בתהליכי התחדשות אינטנסיביים. ייחודה של השכונה נובע ממפגש בין שתי ישויות היסטוריות – המרכז המסחרי של תל אביב ושכונת פלורנטין שנוסדה בתחום יפו – אשר יצרו מארג עירוני מורכב של טיפולוגיות אדריכליות, תקופות בנייה, סגנונות שונים ורמות שימור מגוונות. מציאות זו מחייבת פיתוח כלי תכנוני המסוגל להתמודד עם מורכבות מקומית, ולא להחליפה באחידות.

המחקר מבוסס על ניתוח מורפולוגי ואדריכלי של המרקם הבנוי ועל פיתוח מדיניות עיצוב שיושמה במסגרת עבודת התכנון בשכונה. המדיניות פועלת במספר קני מידה – מן הבלוק והרחוב, דרך המסה הבנויה, ועד לעיצוב החזיתות, קומות הקרקע, המרפסות ותוספות הבנייה. מתוך קריאה שיטתית של המאפיינים המקומיים גובשה מערכת עקרונות והנחיות המגדירה גבולות פעולה ברורים, תוך הותרת מרחב לפרשנות אדריכלית ולפתרונות מגוונים.

המאמר טוען כי תפקידה של מדיניות עיצוב אינו לצמצם את המורכבות העירונית אלא לתרגם אותה למסגרת פעולה ברורה ויישומית. ודאות תכנונית אינה נוצרת למרות המורכבות, אלא מתוך הבנתה. באמצעות המקרה של פלורנטין מציע המחקר גישה לפיתוח מדיניות עיצוב במרקמים היסטוריים המצויים בתהליכי התחדשות, המדגימה כיצד ניתן לייצר המשכיות עירונית, לשמר את זהות המקום ולאפשר התחדשות אדריכלית בו-זמנית.

שיפור התכנון באמצעות מדד מס' ע: מדד סביבתי להתחדשות עירונית

בני פירסט, האוניברסיטה העברית בירושלים

בשני העשורים האחרונים נעשתה ההתחדשות העירונית כלי מרכזי לקידום עירוניות מקיימת ולצמצום פערים במרחב העירוני בישראל. אלא שלצד ההכרה ההולכת וגוברת בחשיבותה, נותרת בעינה שאלה עקרונית מרכזית: האם בתהליכים אלה של התחדשות עירונית משתקפת גם מחויבות ממשית להטמעת ערכים סביבתיים בתכנון ובביצוע, או שמא מדובר בפרקטיקה מרחבית שמהותה בעיקרה כלכלית ופזיזית? המדד הסביבתי להתחדשות עירונית (מס' ע), שפותח במיוחד עבור מחקר זה, מאפשר לבחון שאלה זו בכלים מדידים.

ממצאי המחקר, שהתקבלו באמצעות מדד זה, מעלים ספקות של ממש ביחס למידת מימושם של עקרונות תכנון בר-קיימה בתוכניות סטטוטוריות להתחדשות עירונית. המחקר בחן באופן אמפירי את כל 150 התוכניות הסטטוטוריות המאושרות למתחמי התחדשות עירונית, כפי שמופיעים בנתוני הרשות הממשלתית להתחדשות עירונית, באמצעות המדד הכולל 14 קריטריונים אורבניים, סביבתיים ותחבורתיים. תוצאות המחקר הראו כי הציון הממוצע של התוכניות הוא 38 בלבד (מתוך 100), כאשר ביותר ממחצית התוכניות שנבחנו הציון היה נמוך מ-40. עוד עלה מהמחקר כי ערכים סביבתיים מרכזיים כגון עצמאות אנרגטית ונגישות לתחבורה ציבורית כמעט שאינם מיושמים בתוכניות שנבחנו.

יחד עם זאת המחקר מצביע גם על מגמות שיפור, שבראשן עליה עקבית אך מתונה של ציון המדד הכולל בעשור האחרון. המחקר אף חושף מספר רשויות מקומיות מצטיינות, המציעות מודלים תכנוניים מתקדמים יחסית, דבר המצביע על פוטנציאל להתמקצעות ולהפנמה של עקרונות סביבתיים בתכנון. ואולם, הפערים בין הרשויות, וכן היעדר מובהק של תוכניות התחדשות עירונית בפריפריה המרחבית והחברתית, כגון בחברה החרדית ובחברה הערבית, מעידים על חוסר אחידות מערכתית ועל צורך במדיניות ארצית ברורה.

ממצאי המחקר מעלים את הפוטנציאל הגלום במדד מס' ע, אשר יכול להיות לא רק כלי מדידה והערכה על תכניות מאושרות, אלא כלי מכוון עתידי שיכול להיות סטנדרט מינימלי שיביא לשיפור המימדים הסביבתיים בערי ישראל בדורות הבאים.

היקשרות מקום מוגדרת כקשר הרגשי, קוגניטיבי והתנהגותי שפרט או קהילה מפתחים עם סביבה פיזית מוגדרת. מקובל לחשוב שהיקשרות מקום נוטה להתפתח לאורך זמן (Tuan, 1974), כאשר היא שלימה, מעניקה תחושה של יציבות (Brown & Perkins, 1992), שביעות רצון, איכות חיים, צמיחה אישית ורווחה (Scannell & Gifford, 2010, 2017) ומהווה צורך בסיסי של האדם לחיות בסביבתו (Norberg Schultz, 1980). באופן מסורתי היקשרות למקום נתפסה כתופעה סטטית שמתנגדת לשינויים, אך לאחרונה גוברים הקולות הקוראים להבין איך היא משתנה לאורך זמן בהקשר למכלול שינויים כדוגמת שינויים אישיים, חברתיים, מעברי מקום, לרבות שינויים הקשורים בתהליכי התחדשות עירונית.

הרצאה זו מציעה גישה ממוקדת-אדם וקהילה לסייע בהגדרת יעדי תכנון והבנת תהליכי שינוי אורבניים, דרך הפריזמה של היקשרות למקום כתופעה דינמית. נשענת על סקירה ספרותית מעמיקה ומחקר פיילוט שנערך בשנת 2020, אני מציעה מודל תאורטי חדש להבנת תהליכי היקשרות למקום לאורך זמן בקונטקסט של שינויים הקורים בו זמנית. המודל כולל ארבעה מימדים והם: ניהול משא ומתן, רשת חברתית-מרחבית, קשרי קהילה והמשכיות/היכרות (Ellenbogen & Trivic, 2024).

המודל משולב בשיטת מחקר איכותני חדשה שפיתחתי, לאיסוף וניתוח נתונים, וייצוג תוצרי מחקר אותה אדגים בקצרה. השיטה משלבת מחקר ארכיוני, אתנוגרפי, ראיונות חוזרים עם דיירים ומחקר גיאומטרי מושתת GIS לויזואליזציה ואיך היא מפיקה תוצאות אופרטיביות לטובת תכנון מושכל יותר. שיטה בין-תחומית זו פותחה ונוסחה במהלך חמש שנות מחקר רב-אורך בקרב קהילות הדיור הציבורי הצפוף בסינגפור שעברו תהליך מורכב של התחדשות עירונית, מטרום הפינוי וכולל היישוב מחדש בשכונות החדשות והישנות (2020-2025).

בין שאר התוצרים, המחקר מדגיש את חשיבות שיתוף הציבור והמרכז השכונתי כעוגן לחיזוק הקשר הקהילתי בהקשר של תהליכי שינוי וגם מאפיין מהן האיכויות הרצויות ללב שכונתי כזה. בנוסף, השיטה יכולה לשמש מחקרים שונים בעתיד, ולהוות בסיס לשילוב עם שיטות מחקר נוספות כגון מחקר כמותי.

יו"ר: צביקה קורן, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

ישראל היא מדינה קטנה ומצטופפת שבה משאב הקרקע חיוני ונמצא במחסור. מומחי התכנון בישראל זיהו את הנושא עוד בשנות ה-90 במסגרת תוכנית האב ישראל 2020 וכן בתמ"א 35. תיקון 4 של התמ"א שם דגש נוסף על ייעול השימוש בקרקע. אולם למרות הזרקור התכנוני לנושא זה, הממצאים מהשטח מראים תופעה של השתרעות ואבדן שטחים פתוחים בקצב מהיר. מגמה זו לא רק סותרת את המדיניות המוצהרת, אלא גם אינה תואמת את מדיניות השימוש בקרקע במדינות מפותחות המקדמות מדיניות של אפס צריכת קרקע. היבט שלילי נוסף של תופעה זו הוא בינוי של שכונות המתרחקות ממרכזים עירוניים ומשירותים ומוסדות חיוניים לציבור. במסגרת המושב נסקור את התופעה בישראל הן דרך נתונים שנמדדו במסגרת מעקב ובקרה על תמ"א 35 והן מדוח שנכתב בנושא במסגרת מחקר של ה-OECD. במושב יוצגו המדיניות האירופאית בנושא וכן כלי מדיניות פוטנציאליים להתמודדות עם התופעה בישראל.

צפוף אבל זוחל: הזחילה העירונית החדשה בישראל

אמנון פרנקל, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

הזחילה העירונית (Urban Sprawl) היא אחת התופעות המשפיעות ביותר על עיצוב המרחב העירוני בעולם בעשרים האחרונים. במשך שנים היא זוהתה עם התפשטות פרברית בצפיפות נמוכה, בנייה צמודת קרקע, פיתוח מקוטע ותלות גוברת ברכב הפרטי. גם בישראל התאפיינה ההתרחבות העירונית עד תחילת שנות ה-2000 בדפוסים דומים, אשר תרמו לצריכת קרקע מואצת ולפגיעה בשטחים פתוחים.

אימוץ מדיניות של פיתוח קומפקטי, ובכלל זה תוכנית האב ישראל 2020 והמשכה בתמ"א 35 ועדכונה, הביא לצמצום משמעותי של דפוסי הזחילה העירונית הקלאסיים באמצעות קביעת צפיפויות מינימום ועידוד בנייה רוויה. לכאורה ניתן היה לשאול האם הזחילה העירונית נעלמה? אולם בחינת מגמות הפיתוח בשנים האחרונות מצביעה דווקא על שינוי פניה של ההתרחבות העירונית בישראל. במעבר מצמודי קרקע למגדלים נוצרה אבולוציה חדשה של הזחילה העירונית: הערים נעשות צפופות יותר, אך חלק ניכר מהבנייה ממשיך להתבצע על קרקעות פנויות בשוליהן ולא באמצעות מיצוי מלא של המרקמים העירוניים הקיימים.

ההרצאה תבחן את הפרדוקס התכנוני הנוצר בין שאיפת התכנון לעיר קומפקטית לבין המשך ההתרחבות המרחבית של הערים. באמצעות נתונים עדכניים יוצג הדור החדש של הזחילה העירונית בישראל, המדגיש כי צפיפות אינה בהכרח קומפקטיות וכי גם פיתוח עתיר יחידות דיור עשוי להמשיך ולצרוך משאב קרקע בהיקפים משמעותיים. לבסוף יוצגו כלי מדיניות ותכנון שיכולים לסייע בהתמודדות עם השלכותיה של תופעה זו, באמצעות חיזוק ההתחדשות העירונית, ניצול יעיל של קרקע עירונית ושמירה על השטחים הפתוחים.

עירוניות במעלה סולם העדיפויות

נורית אלפסי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

ההכרה בחשיבות העצומה של איכות החיים העירונית לחוסן של מדינת ישראל היא ערך שנמצא במרכז של התוכנית האסטרטגית המרחבית, שפורסמה על-ידי מינהל התכנון באוגוסט 2024. כשנה אחר כך פורסם דוח מקיף של ארגון ה-OECD, שנערך בשיתוף עם ממשלת ישראל, המפרט את החסמים המבניים שהתקבעו במהלך השנים במערכת התכנון והפיתוח של ישראל. הניגוד וההשלמה בין שני המסמכים בולטים לעין: מצד אחד, ביטוי לשאיפה של ראשי מערכת התכנון לייצר אסטרטגיה מרחבית שתקדם עירוניות בריאה ומגובשת, ומנגד, הסבר מפורט וברור לחוסר היכולת שלהם לייצר אסטרטגיה ולהגשים אותה.

החסמים המבניים על-פי ה-OECD, כוללים פיצול מוסדי, שמקשה על היכולת לייצר פיתוח מרחבי קוהרנטי ודפוסי פיתוח מושרשים שמחזקים התפשטות מרחבית ושימוש לא-יעיל בקרקע. נמצא כי הפיתוח החדש מתבצע בשוליים העירוניים, מרביתו במרחק 10-30 ק"מ ממרכזים עירוניים, וכי צפיפותן של שכונות חדשות נמצאת בירידה מתמדת. נקודת תורפה מרכזית היא השוליות של הרשויות המקומיות, שחסרות סמכויות משמעותיות בפיתוח מקומי ואזורי. התוצאה היא השתרעות מרחבית של הפיתוח העירוני, איכות חיים ירודה בערים שמחוץ למרכז המטרופולין ואי שוויון מתרחב.

ההרצאה תתמקד בהמלצות לארגון מחדש של מערכת התכנון והפיתוח. השינוי מבוסס על קביעת יעדים ועקרונות פיתוח מחייבים, במידת האפשר על בסיס התוכנית האסטרטגית המרחבית, כך שאלה יעצבו את הפיתוח העירוני. בנוסף, מומלצת הפרדה בין גופי הרגולציה, המאשרים תוכניות, לבין גופי הפיתוח הממשלתיים והעירוניים. לבסוף, מדובר בביזור סמכויות תכנון ופיתוח מרחבי ותמרוץ פיתוח בר-קיימא. העבודה מבקשת להציג את הצעדים הנדרשים במטרה לגשר על הפער שבין האסטרטגיה המרחבית-תכנונית לבין יכולותיה ותוצריה של מערכת התכנון והפיתוח, על מנת להציב את איכות החיים העירונית במעלה סולם העדיפויות.

תופעת ההשתרעות בישראל: נתונים ממעקב ובקרה תמ"א 35

עידן פורת, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל ובת-אל יוסף רביד, המכללה האקדמית להנדסה ע"ש סמי שמעון

תמ"א 35 מציבה את צמצום הפרבור וההשתרעות של השטח הבנוי כמטרה. בחינת השתרעות הפיתוח נבחנה לאורך כ-20 שנים במסגרת מעקב ובקרה על תמ"א 35. הממצאים מצביעים על השתרעות מהירה של בינוי למגורים לתעסוקה ולתשתיות בקצב של כ-50 קמ"ר בשנה. כלומר, יש חוסר יעילות במעבר משטח פתוח לשטח מבונה. ניתן לחלק את השטח המבונה לעירוני הכולל את כלל השימושים העירוניים: מגורים, שירותי ציבור, מסחר, תעסוקה תיירות ושטחים פתוחים **עירוניים**; מול השטח לתשתיות ואזורי תעשייה. בבדיקה שנערכה לשינוי בשטח המבונה ע"פ נתוני הלמ"ס, ניכר שינוי מגמה אשר בא לידי ביטוי בפיתוח תעשייה ותשתיות. ניתוח זה מציב שאלה לגבי המיקוד ביעול השימוש במשאב הקרקע בתחום המגורים (תיקון 4) כאשר החלק העיקרי בפיתוח הכולל תשתיות וכן שימושים אורבניים שאינם מגורים אינם כפופים למדיניות יעול השימוש בקרקע. אך גם המגורים אינם יעילים. ניתוח של יחס בין תוספת האוכלוסייה לתוספת השטח המבונה מצביעה על פרבור משמעותי במרבית היישובים, להוציא את הערים הגדולות. מרבית היישובים בישראל צורכים קרקע בשיעור העולה על פי 2 משיעור תוספת האוכלוסייה. במצב זה הפרבור גדל במקום להצטמצם. בנוסף, הניתוח מראה את הגריעה של שטחים פתוחים במרקם השמור משולב ובמרקם הכפרי אשר יועדו להוות שדרה ירוקה ופתוחה. בניתוח לאורך הזמן, ניכר כי כמות השטח המבונה במרקם השמור המשולב והמרקם הכפרי יותר מהכפילה את עצמה.

מעקב ובקרה בעידן הדיגיטלי: כלי למעקב אחר השתרעות מרחבית

בת-אל יוסף רביד, המכללה האקדמית להנדסה ע"ש סמי שמעון

השתרעות מרחבית היא אחד הנושאים המרכזיים הנבחנים במסגרת המעקב והבקרה של תמ"א 35. כיום, ריבוי מאגרי המידע המרחביים והכלים הדיגיטליים מאפשר לחשוב מחדש על האופן שבו ניתן לעקוב אחר מגמות אלה לאורך זמן.

ההרצאה תציג פיתוח רעיוני של כלי דיגיטלי למעקב אחר השתרעות מרחבית, המבקש לרכז ולנתח מידע מרחבי לצורך בחינת מגמות פיתוח ומדדי השתרעות. הכלי נועד לאפשר זיהוי של דפוסי התרחבות, השוואה בין אזורים ובין תקופות, ובחינת היחסים בין מדיניות התכנון לבין הפיתוח בפועל. דרך פיתוח הכלי תבחן ההרצאה כיצד ניתן לרתום נתונים וכלים דיגיטליים לטובת מעקב ובקרה שיטתיים ומתמשכים אחר מימוש מטרותיה של תמ"א 35.

מודל תכנוני דינמי לחישוב שטחי ציבור וצפיפויות

יצחק מולדבסקי, משרד הבינוי והשיכון

ייעול השימוש בקרקע בישראל נעשה בשנים האחרונות סוגיה אקוטית יותר ויותר, בין היתר על רקע מגמות גידול האוכלוסין הגבוה במדינה, באופן אבסולוטי ובאופן יחסי בהשוואה למדינות ה-OECD. כבר לפני כשלושים שנה זכה הנושא לתשומת לב מחקרית במסגרת המחקר "תפיסות שונות של פרוגרמות לתכנון שכונות: תרגום מידע מופשט לכלי המחשה עבור צפיפויות ותכסיות קרקע", שנערך בטכניון על ידי החתום על תקציר זה. המחקר התבסס, בין השאר, על ניתוח עבודותיהם של חוקרים והוגי דעות בתחום המחקר העירוני, ובהם James, Hitchcock, Lynch, Strassmann, גליקסון ואחרים; בדיקה אמפירית של מגמות עירוניות באיזון שטחים והקצאות; סימולציות של ניצול קרקע ופילוטמים של אירועי תכנון; ובליווי ראיונות עם אנשי מקצוע מרכזיים בתחום.

בשלושת העשורים שחלפו המשיך הנושא לעמוד במוקד העשייה התכנונית, הן במסגרת פרקטיקה תכנונית אישית, בין היתר במערב ירושלים ובערים נוספות, והן במסגרת הדרכה וליווי של תכנון שכונות, רובעים וערים שיזמה, פיתחה וממשיכה לפתח המדינה.

על בסיס התזה והניסיון המצטבר בתכנון ובליווי תכנון פותח "מודל תכנוני דינמי". המודל הוצג בפרסומים מקצועיים, ובהם "ניתוח צפיפויות בשכונות מגורים", "גיוון הבינוי בצפיפויות מגורים משתנות" ו"עושר בתכנון עירוני 2015-2025", וחלקים ממנו פורסמו גם באתר משרד הבינוי והשיכון לשימוש רחב של בעלי עניין בתחום התכנון העירוני. יעדו המרכזי של המודל הוא יצירת מנגנון מושכל ויעיל לתשתית תכנונית המאפשרת ניצול מיטבי של הקרקע בקנה מידה לאומי, באמצעות איזון מיטבי בין מרכיבי התכנון האורבני, בהתאם ליעד הדמוגרפי, לאופי האוכלוסייה ולקונטקסט התכנוני הקיים, תוך הבטחת איכות השירות לתושב ותנאים ליצירת מרקם עירוני איכותי ואטרקטיבי.

ההרצאה תתמקד בתיאור ובהדגמה של מרכיבי המודל הדינמי, בליווי מקרי בוחן של פרויקטים עירוניים המבוססים עליו. יודגמו יכולתו לחזות חסמי תכנון, לתמוך בניצול מיטבי של הקרקע ולבצע סימולציות מהירות הממחישות החלטות ותרשימים תכנוניים מגוונים, באופן העשוי לחסוך מאות שעות עבודה ולמקד את המאמץ התכנוני בתוצר יעיל ואיכותי, תוך חיסכון משמעותי בזמן ובמשאבים. כמו כן תודגם תרומת המודל לכיול תמ"א 35, תיקון 4, ולפיתוח מנגנונים ואמצעים לעמידה בדרישותיה.

עמדות הציבור כלפי מבני מגורים בעירוב שימושים

לילה לוי קיי, אבינועם מאיר, נורית אלפסי ורחל קטושבסקי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

במשך תקופה ארוכה נבנו ותוכננו מגורים בעיקר בדמות שכונות בהפרדת שימושים גורפת. בשנים האחרונות, לאור המחסור בשטחי קרקע והשינוי בשיח התכנוני, ניתן לזהות מגמה של עירוב שימושים ברמת הבניין אשר באה לידי ביטוי בתוכניות חדשות ובעיקר בתוכניות להתחדשות עירונית. על רקע העלייה בתכנון ובהקמה של מבנים עם עירוב שימושים, עולה שאלה לגבי העדפות הציבור ועמדותיו, והאם יש חסמים או רתיעה כלפי מגורים במבנים אלו בפועל.

מחקר זה נועד לבחון את עמדות הציבור כלפי מגורים בבניינים מעורבי שימושים ולבחון את החסמים התכנוניים בהקשר זה. המחקר בודק כיצד תפיסות הציבור מושפעות מסוגי השימושים במבנה (מסחר, תעסוקה, מוסדות ציבור) וכיצד הן משתנות בהתאם להקשר הגיאוגרפי (מרכז לעומת פריפריה/דרום). לצורך כך, נערך סקר בקרב 480 תושבים בחתר ארצי. בנוסף, נערכו ראיונות עם מתכננים, נציגי יזמים ושומאי מקרקעין במטרה להבין כיצד אלו רואים את עמדות הציבור או מושפעים מהן. הניתוח חושף פער מהותי בין האידיאל התכנוני לבין החוויה היומיומית. הממצאים מצביעים על מספר קונפליקטים ואתגרים מרכזיים שיש להמשיך ולהעמיק את הלמידה וההבנה שלהם, כגון:

- קונפליקט יומיומי ומטרדים: למרות היתרון שבנגישות לשירותים, קיימת רתיעה משמעותית ממגורים מעל חזית מסחרית בשל מטרדי רעש, ריח וחיכוכים סביב פריקת סחורה ופינוי אשפה.
- הפרדוקס הכלכלי: בעוד שנגישות למסחר ושירותים עשויה להשביח את ערך השכונה כולה, דירות הממוקמות ישירות מעל מסחר אינטנסיבי סובלות לעיתים מירידת ערך. המושג "דירות סנדוויץ'" משמש לתיאורן.
- עודף שטחים מסחריים: מדיניות תכנונית קשיחה הדורשת חזית מסחרית בכל פרויקט מובילה בחלק מהמקרים ליצירת חזיתות שאינן בשימוש המעוררות תחושת הזנחה.
- התאמה גיאוגרפית ותרבותית: הממצאים מדגישים כי לא ניתן לבצע העתקה של שילוב בין מסחר ומגורים ממודלים ותיקים במרכז הארץ. יש להתייחס לקונפליקטים שבין שימושי הקרקע בהקשר הנוכחי ולפתור אותם.

הממצאים הראשוניים מצביעים על כך שהצלחתם של מבנים מעורבי שימושים מותנית בהפרדה הנדסית ואדריכלית קפדנית בין השימושים, והתאמה רגישה להקשר הגיאוגרפי והקהילתי. המחקר יספק למקבלי החלטות, רשויות ומתכננים כלים קריטיים ליצירת התחדשות עירונית מתפקדת, המאזנת בין צורכי העיר להעדפות הציבור.

החל משנת 1977 יזמה עיריית תל אביב-יפו תוכנית להתחדשות עירונית של אזור לב העיר. על התוכנית הופקד משרדו של האדריכל אדם מזור. אחת הבעיות העיקריות איתן התמודדה העיר הייתה השתלטות משרדים על דירות, זאת כחלק מתהליך "הדעיכה העירונית" שחוזה האזור בדומה למרכזי ערים רבים בארה"ב ובאירופה באותה העת שנבע מתהליך המעבר לפרברים. ההכרה בבעייתיות זו ופגיעתה במרקם העירוני של האזור, עקב נטישת התושבים, שהובילה לפגיעה בביטחון האישי בלילות, צידדה תוכנית מזור בשני פתרונות. הראשון מצד הביקוש למשרדים, הכוונת תכנון מע"ר חדש לכיוון צפון מזרח החל מסביבות רחוב יהודה הלוי על ציר דרך פתח תקווה והמסגר בואכה תחנת רכבת מרכז והעיר רמת גן. השני מצד היצע למגורים, הומלץ לעיריית תל אביב-יפו לפתוח בתוכנית לפינוי כל המשרדים מדירות מגורים מהאזור בכדי לפנות דירות למגורים, פעולה שתאפשר להשיב תושבים לאזור ולהפוך אותו בטוח יותר בזכות החזרת הרוח העירונית ובכך את הביטחון בלילות (בהמשך לגיין ג'ייקובס).

תהליך פינוי המשרדים נתקל במאבק חריף בשני מישורים ומשני כיוונים:

1. מאבק לפינוי משרדים בהובלת העירייה ונציגיה מול האגודות השונות של בעלי המקצועות החופשיים, ששכרו דירות באזור "לב העיר" כמשרדים ותוכנית הפינוי איימה לפגוע בהם, שהפעילו לחץ פוליטי כבד בכדי לעצור את התהליך.
2. מאבק חריף של בעלי דירות בעיר כנגד המשרדים ובעלי המלאכה הזעירים וזאת תוך חיבור עם תוכנית העירייה.

מדובר על מקרה בוחן שבו פרקטיקות יומיומיות בהמשך לדה סרטו, שטען כי חיי היומיום העירוניים תלויים בפן התיכנוני "מלמעלה" הוא הממד "האסטרטגי" אך לא פחות מהשפעתן של הפעולות "מלמטה" של משתמשי המרחב, ה"טקטיקה", הכוללת פעולות "טקטיות" וההתנגדות של משתמשי המרחב משתפות פעולה עם מהלך תכנוני "אסטרטגי" עירוני, נגד בעלי עניין בעלי הון כלכלי, מקצועי ופוליטי חזק. הצלחתו של המאבק בפינוי המשרדים שהיה ה-"שלב הראשון" של תוכנית לב העיר, היווה את אחד הכלים המרכזיים להצלחתה, הגעת אוכלוסייה חדשה והצעת האזור.

הקצאות ורטיקליות / קומה מבונה: מסע השוואתי בינלאומי אל נבכי המדיניות בערים נבחרות

נר מועלם, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

ערים בעולם פונות יותר ויותר ליישם מדיניות של הקצאה אנכית (Vertical Allocation) – שילובם של שטחים בעלי ייעוד ציבורי בתוך פרויקטים מעורבי שימוש (Mixed-Use) שהם ברובם בבעלות פרטית. אסטרטגיה זו הפכה לכלי פיסקלי המאפשר להתמודד עם מחסור בקרקע, מדיניות צנע וצרכים עירוניים הולכים וגדלים. בהתבסס על מחקר השוואתי של 11 פרויקטים עירוניים בערים שונות (לונדון, ציריך, מינכן, בריסל, איסטנבול, תל אביב, טורונטו, סאו פאולו, טוקיו, סיאול ואדלייד), ההרצאה בוחנת כיצד הקצאה אנכית מתפקדת ככלי ללכידת ערך קרקע (Land Value Capture – LVC) וכיצד היא הופכת לחלק בלתי נפרד ממלאכת הממשל העירוני (City Statecraft).

במקרים אלה, רשויות ציבוריות עושות שימוש בהעצמת זכויות בניה, הסכמים, בונוסים של זכויות בניה, חכירות ארוכות טווח ומשא ומתן, כדי להסיט חלק מההשבה בערך הקרקע לטובת אספקת מוצרים ושירותים ציבוריים, כגון בתי ספר, מעונות יום, מרפאות, מוסדות תרבות, מקלטים לנוער ותשתיות תחבורה. כלים אלה, בין אם הם מבוססי כללים ברורים ובין אם הם נתונים לשיקול דעת, מתווכים את חלוקת הרגשות בין המדינה לבין גורמי השוק. הם קובעים מי נושא בעלויות, מי נהנה מן התועלות ומי מודר מן הערך הנוצר בסביבות עירוניות צפופות ובנויות לגובה.

מבחינה אמפירית, הממצאים מראים כי שטחים ציבוריים נוטים להופיע בעיקר באזורים בעלי ערך קרקע גבוה, שבהם יכולת המינוף הפיסקלית של הרשויות היא החזקה ביותר, ובכך הם מחזקים את חוסר השוויון בחלוקת משאבים והקצאתם. בעוד שחלק מן הפרויקטים מציגים תוצאות מכליליות (Inclusionary), אחרים חושפים מתחים סביב סוגיות של ניהול והפרטה של המרחב הציבורי.

המחקר המשווה מצביע על כך שהקצאה ורטיקלית מגבשת וממחישה את הכלכלה הפוליטית של הפיתוח העירוני העכשווי: היא מדגימה כיצד משטרי מיסוי קרקע, תמריצים פיסקליים והסכמים הנקבעים במשא ומתן מעצבים את הסביבה הבנויה, מחלקים מחדש ערך ומייצרים תוצאות חברתיות-מרחביות. באמצעות בחינה משולבת של מיסוי, לכידת ערך ובנייה לגובה, המחקר מציע נקודת מבט השוואתית להבנת האופן שבו ערים רותמות את הפיתוח העירוני כמכונה פיסקלית – וכיצד ניתן לכוון מכונה זו לעבר תוצאות עירוניות שוויוניות יותר.

12:10-10:50 מושב 1 – בין קרבה להיבדלות: קהילה, זהות ומשילות במרחב הישראלי

יו"ר: גיא שני, המכללה למינהל

המתחים החברתיים בין קהילות פנים-מעמדיות והשפעתם על תהליכי בידול מרחבי: מקרה הבוחן של החברה הקיבוצית

נעה חגי גרוס ואמיל ישראל, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

הספרות העוסקת באי-שוויון מרחבי ובידול חברתי מתמקדת לרוב בהבדלים בין קבוצות מעמדיות, אתניות או תרבותיות נבדלות. לעומת זאת, מעט יחסית ידוע על האופן שבו תהליכי בידול מתפתחים בתוך קהילות הנתפסות כהומוגניות מבחינה חברתית וכלכלית (כפרברים, יישובים קהילתיים ושכונות מגודרות). מחקר זה מבקש לבחון שאלה זו דווקא באמצעות מקרה הבוחן של החברה הקיבוצית בישראל – קהילה אשר עוצבה היסטורית על בסיס אידיאלים של שוויון, שותפות וסולידריות חברתית. עם השנים, לא מעט מהקיבוצים הפכו למעין פרברים מתבדלים מהעיר, מפלטו של מעמד הביניים בישראל.

המחקר נשען על מסגרת תיאורטית המבוססת על תפיסת ההון של פייר בורדייה, ובוחן כיצד מופעים שונים של הון חברתי, תרבותי וכלכלי מעצבים דפוסי השתייכות, יחסי כוח והבחנה חברתית בתוך הקיבוץ. בסיס הנתונים כולל סקר כמותי רחב היקף בקרב 790 תושבי קיבוצים ברחבי ישראל. באמצעות ניתוח גורמים, בניית מדדים מרוכבים וניתוחי רגרסיה, זוהו שבעה ממדים מרכזיים של בידול חברתי ונבחנו קשריהם למאפיינים ביוגרפיים, לדפוסי שימוש במרחב ולמאפיינים מרחביים של היישובים.

ממצאי המחקר מצביעים על כך שגם בתוך קהילה המאופיינת ברמת ההומוגניות גבוהה יחסית מתקיימים מנגנוני הבחנה חברתית מובהקים. עוד נמצא כי הון חברתי ממלא תפקיד מרכזי בתהליכי הבידול, וכי דפוסי השימוש במרחב משקפים ומחזקים גבולות חברתיים פנימיים. עם זאת, המרחב הפיזי עצמו אינו מהווה גורם מסביר מרכזי להיווצרות הפערים, אלא מספק תשתית שבתוכה הם באים לידי ביטוי.

המחקר תורם להבנת יחסי הגומלין בין חברה למרחב ומציע מבט חדש על תהליכי ריבוד והבחנה בקהילות הנחשבות כקהילות סגורות. מעבר למקרה הקיבוצי, הממצאים מעלים שאלות רחבות יותר לגבי היווצרותם של גבולות חברתיים במרחבים המאופיינים בלכידות חברתית ובזהות קולקטיבית משותפת.

תהליכי התחדדות ומשילות בבני ברק

גאיה ביטמן, אוניברסיטת אריאל

בני ברק, העיר החרדית הגדולה בישראל, מהווה מקרה בוחן ייחודי עבור מתכננים ואדריכלים בשל השילוב הקיצוני שבין צפיפות דמוגרפית גבוהה וניהול עירוני, המוכתב על ידי מערכת ערכים דתית קהילתית. מחקר זה בוחן את העיר דרך הצטלבותן של שתי מסגרות תיאורטיות. הראשונה היא תהליך התחדדות המרחב, המוגדרת כאן מחדש לא כהחלפת אוכלוסייה חיצונית, אלא כחיזוק פנימי ורדיקליזציה של המערכת המוסדית והתכנונית. הצעה זו מבקשת לאתגר מודלים אורבניים קלאסיים כגון ג'נטריפיקציה או פלישה וירוושה, שכן השינוי בבני ברק אינו מונע מכוחות שוק קפיטליסטיים אלא מאידיאולוגיה קהילתית המבצרת זהות קיימת. השנייה היא מושג האוטונומיה העירונית, שבמסגרתה פועלת העיר תחת סמכות רבנית המייצרת מנגנוני משילות נפרדים מהנורמות המדינתיות. המתודולוגיה של המחקר משלבת שיטות מעורבות, המצליבות ניתוח היסטורי וארכיוני של מסמכי תקשורת ופרוטוקולים, עם ניתוח דמוגרפי סטטיסטי של זרמי חינוך כאינדיקטור לשינוי צביון האוכלוסייה. דגש מיוחד ניתן לסקירה סטטוטורית של תוכנית המתאר הנוכחית בב/2035, הנבחנת כמענה תכנוני המכשיר נורמות קהילתיות כגון צפיפות חריגה ועירוב שימושים למוסדות דת. בתוך כך, המחקר מנתח את פיתוח מתחם העסקים העירוני BBC כאסטרטגיה נאו-ליברלית, שנועדה לבסס חוסן תקציבי ולממן את המערכות האוטונומיות של העיר, תוך יצירת חיץ תפקודי מהמרקם השמרני. המחקר מנתח את יחסי הגומלין בין העיר למדינה דרך בחינת כלי מדיניות וחוקי עזר עירוניים המייצרים מרחב תמרון פוליטי וכלכלי נבדל. מסקנות המחקר מצביעות על כך שהמרחב הפיזי בבני ברק הוא כלי פוליטי זהותי המעגן את האוטונומיה הקהילתית, ומציע תובנות חדשות על התמודדות התכנון בישראל עם קהילות סגורות בישראל.

'קהילת פליטי הספר' נוסדה לפני שש שנים כהתארגנות דתית קהילתית בשכונות הדרום מזרחיות של העיר תל אביב (בצרון, רמת ישראל, יד אליהו). המקימים הם רובם ירושלמים לשעבר, צעירים בעלי משפחות, בוגרי החינוך הממלכתי-דתי ומוסדות תורניים. חברי הקהילה נפגשים להתפלל כל ערב שבת ופעם בשבועיים בשבת בבוקר. התפילה – אורתודוקסית (לרוב בנוסח ישראלי) אך בשונה מקהילות אורתודוקסיות בארץ, המקימים אמצו פרקטיקות שוויוניות רדיקליות וזאת – מבלי להתייעץ עם רבנים או לערוך דיון הלכתי בנושא. במרחב ההתכנסות נוהגים על פי כללים אורתודוקסים (בלי פלפון ומצלמות) אך אין הקפדה על קוד לבוש (כגון כיפה לגברים) או לבוש צנוע לנשים, הישיבה מעורבת ונשים משמשות חזניות, קוראות בתורה, גבאיות ודרשניות. הקהילה איננה משתייכת לזרם כלשהו ואין רב שמנהיג אותה. עם זאת, היא מקיימת מגע עם התנועה המסורתית, עם מכון 'הדר' ועם ארגון 'הדותא' (ארגון אשר מאגד את כל הקהילות השוויוניות בתל אביב).

הצעירים שהגיעו לעיר שמאופיינת בחופש, ליברליות ורב תרבותיות התאכזבו למצוא בשכונותיה קהילות דתיות שמרניות שלא התאימו לחינוך שרצו להעניק לילדיהם. במקום להיכנע לתכתיבי הממסד הדתי השמרני – הם הקימו מניין עצמאי שמיישם את עקרונות ה'פמיניזם הדתי' בצורה רדיקלית. עבורם הואקום הדתי היה מנוע להתחדשות דתית ודרבן יצירת 'דת עירונית' (Rupke, 2020). מייסדי ופעילי 'קהילת פליטי הספר' יוצרים מרחב הטרוטופי לבעלי פרופיל דומה להם (ירושלמים לשעבר שהתחנכו כדתיים) אשר מכיל גם מקומיים או תושבים חדשים בתל אביב שגרים בשכונות הקרובות ורחוקות. אלה מצטרפים לקהילה לתקופות קצרות כאשר הם מחליטים לציין שמחות משפחתיות (לידות, בר/ת מצווה) באווירה הייחודית של הקהילה. כך, בגלל אופייה ההיברידי כקהילה אורתודוקסית מחד גיסא, ושוויונית מאידך גיסא, קהילת 'פליטי הספר' הפכה ל'מחוללת הגירה אקטיבית'.

המחקר מהווה 'מקרה בוחן' case study לבדיקת מניעים להתחדשות דתית עירונית בעקבות נדידת קבוצה ייחודית מובחנת למטרופולין החילוני הגדול ביותר בארץ, אלא גם לבדיקת מידת השפעת הקהילה (שהולכת וגדלה) על הנוף העירוני בשכונות דרום-מזרח תל אביב. הוא יתייחס גם ליחסי הגומלין, אם הם קיימים, בין הקהילה לבין הממסד העירוני.

המחקר האיכותני מבוסס על ראיונות, שאלונים ותצפיות. התיאוריה של פיטר ל. ברגר (1967) על השפעת תהליכי עיור ומודרניזציה על אנשים שנדחים לפלורליזם דתי אינטנסיבי, מהווה בסיס למחקר. אתייחס גם למחקרים עדכניים אחרים שעוסקים ביחסי גומלין טרנספורמטיביים של 'עירוניות' ו'דתיות' כמו למשל (Rau, 2020, 2024), (Rupke, 2020), (Aharon-Gutman and Ram, 2020) אשר עוסקים בקשר בין פרקטיקות דתיות, התפתחות עירונית ושאיפות יחידים לשינוי והתחדשות דתית.

מצבר קהילות לאשכול קהילות: מסגרת חברתית מרחבת חדשה לעיצוב העירוניות?

ענת ברקאי נבו, גורית אלפסי ואבינועם מאיר, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

בעשורים האחרונים מתרחבות בערים בעולם ובישראל התארגנויות קהילתיות המבקשות לעצב מחדש את היחסים בין מגורים, קהילה והמרחב העירוני. על רקע משבר הדור, העלייה ביוקר המחיה, השינויים במבנה המשפחה והתגברות תחושת הבדידות והניכור העירוני, התפתחו בעולם מגוון מודלים של דיור שיתופי, המשלבים מגורים פרטיים עם חיי קהילה, אחריות הדדית וניהול משותף. בישראל קיבלה התופעה מאפיינים ייחודיים. לצד קהילות דיור עצמאיות התפתחו קהילות מחנכים (קיבוצים עירוניים), המשלבים חיים משותפים עם שליחות חינוכית, חברתית ואזרחית ומבקשים להשפיע על המרחב העירוני ועל החברה הישראלית. בשנים האחרונות הולכים ונוצרים במרחב העירוני צברי קהילות, המעוררים שאלה חדשה: כיצד משפיעות מערכות היחסים המתפתחות בין קהילות דיור שיתופי על עיצוב העירוניות?

בעוד שמרבית המחקרים בתחום מתמקדים בקהילה הבודדת, מחקר זה מסיט את מוקד הדיון אל היחסים בין קהילות הפועלות באותו מרחב עירוני. המחקר מציע את מושג אשכול קהילות כמסגרת חברתית מרחבת חדשה, המתהווה כאשר צבר קהילות מפתח אינטגרציה בין קהילתית המבוססת על חזון משותף, הון חברתי, סולידריות, שיתופי פעולה ומנגנוני תיאום.

ההרצאה תציג ממצאים משני מקרי בוחן – חיפה וחיפה – בחיפה נמצאה אינטגרציה בין קהילתית חלקית וסלקטיבית: שיתופי הפעולה מתקיימים בעיקר בין קהילות דיור עצמאיות, בעוד קהילות המחנכים פועלות בעיקר באמצעות מוסדות חינוך ויוזמות חברתיות. לעומת זאת, בחריש מתפתחת אינטגרציה רחבה יותר בין קהילות מחנכים, קהילות דיור עצמאיות וקהילות אזרחים ותיקים, הנשענות על חזון משותף לעיצוב העיר ומתורגמת לשיתופי פעולה בתחומי החינוך, הקהילה, הקיימות והעשייה הציבורית.

המחקר מציע מודל תאורטי חדש המבחין בין קהילה בודדת, צבר קהילות ואשכול קהילות, ומראה כי ככל שרמת האינטגרציה הבין-קהילתית עולה, גדל פוטנציאל ההשפעה על העירוניות. עם זאת, ההשפעה אינה אוטומטית, אלא תלויה בקיומם של מנגנוני תיווך הממירים הון חברתי, חזון משותף ושיתופי פעולה לפעולה במרחב העירוני. בכך תורם המחקר להבנת תפקידה של החברה האזרחית בעיצוב העירוניות.

יו"ר: הילה פלד-שפירא, אוניברסיטת אריאל ואוניברסיטת בר-אילן

לאורך השנים תוארה העיר ביצירות ספרות כנעה בין שני קצוות: בראשון – העיר היא רקע ותפאורה להתרחשויות העלילה ותו לא, ובשני – העיר היא חלק אינטגרלי, דומיננטי ובעל משמעות ביצירה. העיר גם מתוארת כבעלת שני טבעים: מחד גיסא העיר היא מקום מסודר ומאורגן עם חוקים משלו, מקום מושבם של מוסדות השלטון, ומאידך גיסא העיר היא מקום סואן ותזזיתי אשר מגמד ודורס את הפרט, שלפעמים הולך בו לאיבוד, פיזית ונפשית.

פאנל זה מבקש להתחקות אחר דמות העיר המזרח תיכונית ביצירות ספרות והגות ערביות, אשר מתוכן עולה לא דמות אחת, כי אם דמויות מגוונות ורב-רובדיות של ערים מרכזיות: בגדאד, קהיר, אלמניא, ואלג'יר. דרך יצירות ממרחבים גיאוגרפיים וכתובות שונים, כמו-גם מז'אנרים שונים, נבקש לזהות איזה תפקיד ממלאת העיר בתהליך היצירה של הכותבים, עד כמה היא נוכחת ביצירות, ומה ניתן ללמוד מהתיאורים שלה על חייהם של ההוגים הללו.

סמטאות כדורעות תמנון: העיר הרודפת בכתביהם של יוצרים עיראקיים גולים

הילה פלד-שפירא, אוניברסיטת אריאל ואוניברסיטת בר-אילן

במחצית השנייה של המאה העשרים גלו מעיראק יוצרים רבים על רקע פוליטי. יוצרים אלה, חלק גדול מהם קומוניסטים, נתנו ביטוי ביצירותיהם לרדיפה שננקטה נגדם. אחת הדרכים שבהן הביעו את כאבי הגלות ואת תחושות הניכור והתלישות הייתה על ידי עיצוב אמנותי של דמות העיר, אשר קיבלה ביצירותיהם ממדים דמוניים וחיתיים. הרצאה זו מבקשת לבחון את תחושת הזרות של האינטלקטואל בתוך תחומי העיר, הן בגדאד והן העיר שבה הוא גולה, דרך מאפייניה כפי שמופיעים בשני מקרי בוחן: שיריו של בולנד אלח'דרי (1926-1996), ויצירות הפרוזה של ע'אייב טעמה פרמאן (1927-1990). שניהם ממחיחים היסודות של הספרות העיראקית המודרנית. על ידי מתודולוגיה של קריאה צמודה, המחקר יראה כי העיר אצל שני היוצרים הללו איננה מקום מפלט, אלא מרחב טורפני ואלים שהאינטלקטואל בתוכו חלש וחסר אונים.

מְנִית אֲבֵן אֶל-חֶ'צִיב: עיר מושבו ומקום קבורתו של פרשן הקוראן אל-קרטבי

אימאן אבו קישק, אוניברסיטת אריאל

אבו עבד אללה אל-קרטבי (600-671 / 1203-1272), מגדולי המפרשים של הקוראן בימי הביניים, נולד בקורדובה שבאל-אנדלוס וסיים את ימיו בעיר אל-מניא במצרים עילית, שם הוא קבור עד היום. חרף מעמדו הרם כמחבר פירוש הקוראן אל-ג'אמע לֶאֱחְקָאם אל-קֶרְאָן, נותר אל-קרטבי דמות כמעט אלמונית בספרות הביוגרפית הממלוכית – עובדה שהיא עצמה טעונה הסבר.

הרצאה זו שמה את עיר אל-מניא במרכז הדיון. העיר, הידועה במקורות הגאוגרפיים הערביים בשם מְנִית אֲבֵן אֶל-חֶ'צִיב – שם המיוחס לקצין עבאסי שמונה על דיוואן המס החקלאי במצרים בתקופת הח'ליף הארון אל-רשיד – הייתה העיר הגדולה והחשובה ביותר במחוז אל-מניא, ממוקמת על גדת הנילוס המערבית במצרים עילית. המקורות הגאוגרפיים מעידים על חשיבותה בשל מסגדיה ומרכזי הלימוד שפעלו בה, ועל אופייה הדתי הייחודי – אסכולה מאלכית שלטת, ואוירת סגפנות וחסידות, וריכוז של מלומדים אנדלוסים שהתיישבו באזור מצרים עילית עוד לפני הגעתו של אל-קרטבי.

ההרצאה תבחן את השאלה מדוע בחר אל-קרטבי להתיישב דווקא בעיר זו ולא במרכז, על רקע גל ההגירה של מלומדים מאלכסנדריה למצרים בעקבות ההתפוררות המוחדית, ובמסגרת ההזדמנויות שפתחו הממשלים האיובי והממלוכי בפני מלומדים אנדלוסים. לצד ההסברים שהעלו חוקרים מודרניים, תציע ההרצאה קריאה משלימה: כי שוליותו הגאוגרפית של אל-קרטבי, ריחוקו מקהיר, מיעוט תלמידיו ושייכותו לאסכולה המאלכית – כל אלה הם שהכתיבו את דלות התייעוד על חייו.

השתקפותם של תמורות ושינויים בקהיר ביצירותיהם של סופרים מצריים

שרון שטרית ששון, אוניברסיטת בר-אילן

ההרצאה תעסוק בהשתקפותן של תמורות חברתיות ותרבותיות בקהיר המודרנית כפי שהן באות לידי ביטוי בכתביהם של סופרים מצריים בולטים במהלך המאה העשרים. במרכז ההרצאה תעמוד קהיר כמרחב עירוני דינמי, הנתון לתהליכי עיור מואצים, גידול דמוגרפי, שינוי במבנה השכונות, התרחבות פיזית וחברתית, ומעבר הדרגתי מחיי קהילה מסורתיים אל מציאות עירונית צפופה, מנוכרת ולעיתים מאיימת. באמצעות עיון וניתוח ביצירות ספרותיות שונות אבקש להראות כיצד העיר משמשת כמרחב פעיל המשפיע על האדם, על תודעתו, על יחסיו עם סביבתו ועל תחושת השייכות או הזרות שלו.

בהרצאה יידונו שלוש יצירות מרכזיות: סיפורו של יוסוף אדריס (1927-1991) "סיפור מצרי מאוד" (1970) שבו ניכרת ביקורת חברתית על המציאות המצרית המשתנה; סיפורו של נג'יב מחפוט' (1911-2006), זוכה פרס נובל לספרות, "מחצית היום" (1988), המציג באופן סימבולי את מסלול חייו של האדם בתוך עולם המשתנה במהירות; וסיפורו של מחמד אל-מח'נג'י (נ. 1950), "שלושת האנשים" (1984), בו מתואר רחוב מצרי המשתנה לאורך השנים בעקבות תהליכי עיור ומודרניזציה. לסיכום, ההרצאה תבחן את מקומה של קהיר בספרות המצרית אשר לצד היותה מקום התרחשות מהווה גם מרחב חי, שבו נחשפים המאבקים בין ישן לחדש, בין מסורת לקדמה, ובין האדם לבין העיר המשתנה סביבו.

כשהמציאות הפוליטית והחברתית ברחבי העולם הערבי החלה מתפוררת - מלחמות אזרחים, דיקטטורות, טרור ועוני - הסיפורת הערבית המודרנית גילתה בדיסטופיה כלי ביטוי עוצמתי, כך שסופרים רבים פנו אל הז'אנר הדיסטופי כדי לומר את מה שהשפה הריאליסטית כבר לא הצליחה להכיל. ההרצאה תבחן את התפתחות הדיסטופיה ברומן הערבי: מהו הדיסטופי הערבי, מה מייחד אותו, וכיצד העיר - כמרחב, כסמל, כדמות - הפכה להיות לבו של הז'אנר. בהרצאה נראה דוגמאות לכך מהסיפורת האלג'יראית, בעיקר מתוך "מולדת מזכוכית" מאת יאסמינה צאלח כמקרה בוחן מרכזי. **הטענה** המרכזית היא שהדיסטופיה הערבית היא ז'אנר עצמאי שנולד מתוך טראומה קולקטיבית אמיתית, והוא מבקש לא רק לתאר מציאות אלא אף לחקור אותה.

שיח ביטחון פרפורמטיבי: ג'נטריפיקציה, (היעדר) ביטחון, ושיטור בעיר השסועה

יעל שמריהו-ישרון, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

המחקר על שיטור וג'נטריפיקציה מראה כיצד פערים מעמדיים ואתנו-תרבותיים בין ג'נטריפיירים לתושבים מקומיים מעצבים תפיסות ביטחון המיתרגמות לדרישות שיטור או להתנגדות לו. מחקר זה מרחיב דינמיקה זו אל ההקשר של ערים שסועות אתנו-לאומית. בהתבסס על ראיונות עומק עם ג'נטריפיירים ליברלים, אתנו-ג'נטריפיירים ותושבים ערבים ביפו וניתוח מסמכים, המחקר מציע מסגרת אנליטית חדשה המאירה שני היבטים מרכזיים: ראשית, בעיר שסועה תפיסות הביטחון אינן רק תולדה של הבדלים מעמדיים ותרבותיים, אלא נשזרות בשיח של ריבונות, זהות ומאבק לאומי רחב. במקביל, מתפתח "שיח ביטחון פרפורמטיבי", שבו פחד מן ה"אחר העירוני" מוסווה באמצעות הצהרות על ביטחון מדומיין המשרתות אג'נדות פוליטיות סותרות: הן משמשות את האתנו-ג'נטריפיירים להתרעה וריבונות; הן תומכות בנרטיב הדו-קיום של הג'נטריפיירים הליברלים; ומתפקדות בקרב התושבים הערבים ככלי להצגת עמידה נחושה והתנגדות. שנית, תפיסות אלו מולידות תביעות שיטור מנוגדות, מהחמרת ענישה כלפי המיעוט ועד לביקורת והתנגדות, החושפות קו שבר אידיאולוגי בתוך קבוצת הג'נטריפיירים בני קבוצת הרוב הלאומי. השיטור במרחב העירוני מתעצב בלחץ הג'נטריפיקציה, כאשר הסכסוך הלאומי מחריף את דרישות השיטור ואת המתחים המקומיים. הממצאים מדגישים את הצורך לחקור את ההצטלבות בין ג'נטריפיקציה, תפיסות ביטחון ושיטור בהקשרים עירוניים נוספים, ובייחוד בערים שסועות, תוך ניתוח ביקורתי של שיחים סותרים והאופן שבו הם משרתים את תביעותיהן של קבוצות שונות לשייכות ולגיטימציה במרחב העירוני.

שלום יומימי בתקופות של אלימות: יחסי קרבה בין-קבוצתיים כמנגנון חסינות במצבי משבר

נעם ברנר, עדן יצחקי וחגית סבו-בראנץ, מכון ירושלים למחקרי מדיניות

תיאוריית ה"שלום היומיומי" (Everyday Peace) מדגישה את תפקידן של פרקטיקות יומיומיות המאפשרות לקבוצות יריבות לקיים חיים משותפים גם בהיעדר הסדר פוליטי. אולם, הספרות עסקה בעיקר בתפקידן בתקופות של שגרה ובהקשרים של שסעים אתנו-לאומיים, ופחות בשאלה האם קשרי היומיום ממשיכים למלא תפקיד גם כאשר האלימות מסלימה, או האם הם פועלים גם בשסעים עירוניים מסוגים שונים. מחקר זה מציע להרחיב את התיאוריה באמצעות המושג יחסי קרבה בין-קבוצתיים – מארג קשרי היומיום בין חברי קבוצות שונות, הכולל קרבה חברתית, שיח וחברויות. המחקר מתבסס על שני גלי סקר בקרב תושבי ירושלים הבוגרים, שנערכו בקיץ 2023 לפני המלחמה וכ-18 חודשים לתוכה, בחורף 2025 (N=2,635). ירושלים מהווה מקרה בוחן ייחודי בשל ריבוי השסעים המתקיימים בה במקביל. בהתאם לכך, נבחנים הן היחסים בין יהודים לערבים והן היחסים בין יהודים חרדים ליהודים לא-חרדים, על רקע המחלוקות סביב הנשיאה בנטל המלחמה והשירות הצבאי. הממצאים מצביעים על כך שיש יחסי קרבה בין-קבוצתיים קשורים לרמות גבוהות יותר של אמונה כי הקבוצה האחרת מעוניינת בשלום ולרמות גבוהות יותר של נוחות במפגש עמה. נוסף על כך, נמצא כי יחסי הקרבה ממתנים את השפעת החשיפה לאלימות, כך שהפגיעה באמון מתונה יותר בקרב בעלי יחסי קרבה חזקים. המחקר מרחיב את תיאוריית ה"שלום היומיומי" בשני מובנים. מבחינה תיאורית, הוא מראה כי איכותם של קשרי היומיום עשויה להעניק חסינות יחסית של האמון בתקופות של אלימות, וכי מנגנון זה פועל גם בשסעים עירוניים שאינם אתנו-לאומיים. מבחינה מתודולוגית, הוא מציע להמשיג ולמדוד את ה"שלום היומיומי" באמצעות מדד של יחסי קרבה בין-קבוצתיים, המשלב קרבה חברתית, שיח וחברויות.

קפה, מאפה ו"דודים": מרחב הצריכה הפלסטיני והסתירות של הג'נטריפיקציה ביפו

גיא שני, המכללה למינהל; מאי מנטל ושדא דראושה, אוניברסיטת תל אביב ודניאל מונטרסקו, המכללה האקדמית תל אביב-יפו

הצמיחה חסרת התקדים במספר בתי הקפה בניהול ערבי מצביעה על כמה סתירות יסודיות בשדה העירוני ביפו: מעמד ביניים צומח במציאות אי-שוויונית, יזמות עסקית במרחב מסחרי דועך ואקטיביזם תרבותי לאור משבר קהילתי מתמשך ורצף של מלחמות. הקמת הרכבת הקלה בשדרות ירושלים הייתה אמורה להאיץ את תהליכי הג'נטריפיקציה שעוברת העיר מזה כמה עשורים. את העסקים הרבים שלא שרדו היו אמורים להחליף עסקים אשר ישרתו את התושבים החדשים ולהגביר את הדחיקה התרבותית שחווים התושבים הוותיקים. המציאות לעומת זו התפתחה בצורה מורכבת יותר. החלפת קווי אוטובוס רבים בקו רכבת קלה אחד וסגירת השדרה לכלי רכב, יחד עם סבבים בלתי פוסקים של מלחמות והשפעתה המתמשכת של הקורונה, הובילו לדעיכה משמעותית בכמות המסחר בשדרה.

בניגוד לדעיכה זו, בשלוש השנים האחרונות התפתח גל של פתיחת בתי קפה בבעלות ערבית מקומית לאורך השדרה ובמיקומים שכונתיים שעד לפתיחתם נעדרו תשתית מסחרית של פנאי. אלה מצטרפים לבתי קפה וותיקים בבעלות ערבית אך נבדלים מהם בסגנון תרבות הפנאי שהם מציעים -- מרביתם מגדירים עצמם כבתי קפה ספשיאלטי המבקשים להפוך שתיית קפה לתרבות גבוהה. קהל הלקוחות של בתי קפה אלה משקף הרכב אתנו-מעמדי מורכב: תושבים ערבים ויהודים ותיקים מהמעמד הבינוני נמוך ומעלה, פלסטינים אשר היגרו ליפו, לצד תושבים יהודים חדשים ממעמד בינוני גבוה.

באמצעות ראיונות עם בעלי בתי הקפה ותצפיות אתנוגרפיות אנו מתחקים אחר התהליכים אשר הובילו לפתיחתם של בתי הקפה ומאפיינים את המרחבים הצרכניים שהצמיחו. כפי שנראה, בתי קפה אלה הם תוצר של תהליכים דיאלקטיים: ג'נטריפיקציה זוחלת של דיירים מחד, וג'נטריפיקציה עסקית כושלת מאידך; הדרה תרבותית ממרכז העיר תל אביב מחד, לצד שינוי בסגנון החיים הצרכני של תושבים ערבים-פלסטינים באופן שמושפע מהמרכז הבורגני. בחינת המרחבים החברתיים שצמחו סביב בתי הקפה מגלה מורכבות אשר תלויה בכוונות הבעלים לייצר מרחבים פוליטיים, תרבותיים או צרכניים ובדינמיקות הבלתי צפויות שהתרחשו מאז הקמתם -- אלה משפיעים על סוג והרכב הלקוחות ועל הגבולות החברתיים אשר מרחבים אלה מעצבים.

המאמר מציג עמדות בעלי התפקידים בשלטון המקומי ותפישותיהם בקשר לקיימות השטחים החקלאיים ומצבם כיום, בנוגע לשטחים הלא-חקלאיים ויחידות הקרקע החקלאית עקב הריבוי הטבעי של האוכלוסייה. לכן, עם הצטמצמות הקרקע מתחזקת הנטייה של התושבים לשמור את עתודות הקרקע לדורות הבאים, מאפייני האסטרטגיה שבה נוקטים החקלאים ביישובי המחקר (באקה אל גרביה, ג'ת וביר א-סיכה), הדור הצעיר והמשכיותו בענף החקלאות. בנוסף, מובאות עמדות בעלי תפקידים ברשויות המקומיות בהקשר לתכניות המתאר, קיומם של מטרדים סביבתיים ומדיניות הרשויות השונות בהקשר זה.

מטרת מאמר זה ללמוד את התייחסותם ותפישתם של בעלי תפקידים ברשויות ובמועצות לגבי אסטרטגיות ההישרדות של חקלאים ערבים הנמצאים תחת לחץ של התפשטות תהליכי העיור, להבין את החסמים המקומיים והלאומיים - כלכליים, חברתיים ומוסדיים - לפיתוח חקלאי בר-קיימא, במטרה להתגבר על מחסומי ייצור ולהשתלב בכלכלה הלאומית, להכיר את המדיניות שנוקטות הרשויות המקומיות כלפי משאב הקרקע כבסיס לפיתוח נוכחי ועתידי, ולבסוף להבין את התייחסותם של בעלי התפקידים כלפי החקלאות כמגזר פעיל בתחומי הרשות המקומית. השערת העבודה היא שבתנאים הנוכחיים של אופי הלחץ הגובר של ביקוש לפיתוח עירוני, המשך קיומה של חקלאות במרחב היישובי בעשורים הקרובים תלוי במידה רבה בעתודות הקרקע של היישוב. מנתוני הראיונות עם בעלי התפקידים ברשויות המקומיות עולה כי התפשטות תהליך העיור ביישובי המחקר מתבצעת על חשבון השטחים החקלאיים. עתודות קרקע חקלאית מנוצלות לבנייה למגורים ולתעשייה, ואילו ביישוב ביר א-סיכה עתודות הקרקע נשארות ללא שינוי עקב התפתחות היישוב בצמוד לגרעין היישוב הנוכחי.

מינהל מקצועי ופוליטיקה ברשויות המקומיות בישראל: הדרג המקצועי הבכיר וראש הרשות המקומית

אסף הימן, ערן רזין ואנה חזן, האוניברסיטה העברית

עם אימוץ שיטת הבחירה הישירה לראשי הרשויות המקומיות בישראל, השלטון המקומי החל להיתפס בעיני רבים כממשל מקומי מקצועי יותר ופוליטי פחות, העוסק בניהול ענייני היום-יום, בתכנון ובפיתוח הרשות. מחקר זה, שהוא חלק ממחקר השוואתי רחב של פוליטיזציה ומינהל מקצועי בשלטון המקומי באירופה, דן בשאלה זו ומתמקד בסוגיית מעמדם של נושאי המשרות המקצועיות הבכירות ברשויות המקומיות. המחקר מסתמך על מקורות משניים ועל ראיונות עם נושאי תפקידים בכירים הקשורים לשלטון המקומי.

טענה ראשונית היא שהבחירה הישירה החלישה את מרכזיות הזיקה המפלגתית הגלויה של ראשי רשויות, אך לא הפכה את המינהל המקומי לזירה א-פוליטית. להפך, היא מיקדה חלק ניכר מן ההשפעה הפוליטית בידי ראשי הרשויות, כאשר אלה גם המשיכו לקיים קשרים מפלגתיים במינוחים שונים. השלטון המרכזי הוא זה שמסד מערכת המתאפיינת בראשי רשויות חזקים מאוד, השולטים בביצוע המדיניות ושהשפעתם מכרעת בהליכי מינוי הדרג המקצועי הבכיר ברשות. השפעה זו חלה לא רק על משרת המנכ"ל, שהוא הפקיד המוניציפלי הבכיר ברשות המקומית, הממונה כמשרת אמן בהליך "יחוד", אלא גם על שאר הפקידים הבכירים: גזבר, יועץ משפטי, מבקר פנים ומהנדס העיר. ואולם, השלטון המרכזי ביצר במידה מסוימת את מעמד הפקידות המוניציפלית הבכירה כשומרת סף למינהל תקין (בנוסף למשרד הפנים כרגולטור המרכזי לשלטון המקומי). נושאי המשרות הבכירות נבחרים במכרז ונהנים מהגנות שונות מפני פיטורין. כתוצאה מכך, נחשף מתח בין מחויבותה של הפקידות הבכירה למינהל תקין ולשיקולים מקצועיים לבין ציפיות הדרג הנבחר לקדם את מדיניותו.

המחקר מצביע על כך שהמקצועיות היא ערך משמעותי בשלטון המקומי, אך מימושה משתנה מרשות לרשות. לא רק זאת, אלא שיש חשיבות לזהות האישית של ראש הרשות ביישום גישות ניהול מקצועיות. שונות זו מצביעה על כך שאופי המינהל המקומי בישראל נקבע על ידי שילוב בין הסדרה ריכוזית, תרבות פוליטית מקומית ומאפייני המנהיגות הפוליטית המקומית. ההרצאה תעסוק במושג שומרי הסף המקצועיים בהקשר של הרשויות המקומיות בישראל, בהשוואה למשמעותו במדינות אחרות. יוצגו תובנות ראשוניות על מיקומה של ישראל ביחס לדגמים אירופיים של פוליטיזציה ומקצועיות בשלטון המקומי.

שני ממדים של קיטוב: המתח העירוני-לאומי והשפעותיו על המסלול הליברלי של ערים

נופר אבני, הראל נחמני וטל אלסטר, האוניברסיטה העברית בירושלים

מחקר זה בוחן כיצד קיטוב בין הרשויות המקומיות לשלטון המרכזי מעצב את האופן שבו ערים פרוגרסיביות ממשות אוטונומיה מקומית. לשם כך הוא מציג מסגרת אנליטית חדשה להערכת מידת הקיטוב בתחומי מדיניות שונים, תוך הבחנה בין קיטוב אידאולוגי לבין קיטוב פרגמטי.

הניתוח מתמקד בחמישה תחומי מדיניות עירונית בעלי אוריינטציה ליברלית: שוויון מגדרי, קיימות סביבתית, זכויות להס"ב, הגירה ויחסי דת-מדינה, באמצעות מקרה המבחן של תל אביב-יפו. עבור כל אחד מתחומי המדיניות נבחנים הן מידת הקיטוב בין השלטון המקומי לשלטון המרכזי והן האסטרטגיות והמנגנונים שבהם משתמשת העירייה לצורך יישום המדיניות.

ממצאי המחקר מראים כי רמות גבוהות יותר של קיטוב עירוני-לאומי קשורות למבנים ארגוניים מפוצלים, לעיצוב מדיניות בעל אופי סמלי או טקטי ולרמה גבוהה של עצמאות פיסקלית. לעומת זאת, רמות נמוכות יותר של קיטוב מאופיינות בתכנון אסטרטגי מקיף וביציבות מוסדית. אנו טוענים כי דפוסים אלה משפיעים על הלגיטימיות, הקיימות והאחריות של מדיניות מקומית אוטונומית בעלת אופי ליברלי. על רקע ההחרפה של הקיטוב בין ערים לשלטון המרכזי ברחבי העולם, ממצאים אלה תורמים לדיונים תיאורטיים רחבים יותר על אוטונומיה מקומית, אקטיביזם מוניציפלי ופרוגרסיביות עירונית.

התקבצות פוליטית-מרחבית ביישובי מגורים בישראל 2003-2022

בארי לבנת, אנסטסיה גורודייסקי ונגה קידר, אוניברסיטת תל אביב

מחקר זה מציג כי האוכלוסייה בישראל התקבצה גיאוגרפית בשנים האחרונות לכדי קהילות חברתיות-פוליטיות נבדלות יותר ברמת היישוב, ובוחן אילו מאפיינים ברמת היישוב, כמו גודל, דירוג חברתי-כלכלי ודפוסי הגירה פנימית, מסבירים תהליכי התקבצות אלה. בהסתמך על תיאוריות ה-big sort (Bishop, 2008) וה-rural-urban divide (Scala & Johnson, 2017), מנתח המחקר כיצד תהליכים אלו התרחשו – אם מתוך בחירה מודעת של אנשים להגר למקומות שתואמים את הזהות האידאולוגית ואורח החיים התרבותי שלהם, או מתוך השפעה של הקהילה המקומית ושל תהליכים ברמת הרשות המוניציפלית על זהויות מקומיות. בתנאים של קיטוב פוליטי גובר, התקבצות פוליטית-מרחבית משמעה שאנשים מצויים יותר ב"תיבות תהודה" פוליטיות ופחות במגע, בשיתוף פעולה ובפשרה עם האחר הפוליטי. לכן, היא יכולה להוות איום על ההשתייכות הלאומית ועל היציבות והחוסן של חברות דמוקרטיות.

תוך שימוש בנתוני הצבעה מעשר מערכות בחירות לכנסת (2003-2022) על פני 1,215 יישובים בישראל; במדד למיקום פוליטי של מפלגות המחושב באמצעות נתוני סקר הבחירות הישראלי (INES); ובהתבסס על מדד הקיטוב של דלטון (Dalton, 2008), מחשב מחקר זה מדדים עבור המיקום הפוליטי הממוצע ביישובים וההטרורגניות הפוליטית בהם. באמצעות פירוק השונות (variance decomposition) של מדד הקיטוב, המחקר בוחן התקבצות ברמת המדינה: מה חלקה של השונות הפוליטית שבין יישובים מתוך סך השונות הפוליטית במדינה. ממצאים ראשוניים מלמדים כי בעת שהקיטוב הפוליטי בישראל גדל בין 2003-2022, עלייה זו התבטאה יותר בעליית השונות בין יישובים מאשר בעליית השונות בתוך יישובים. כלומר, יישובי המגורים נהיו יותר הומוגניים פוליטית ביחס למדינה, ויותר שונים פוליטית אחד מהשני משהיו לפני כן.

בשלב הבא, על סמך נתוני למ"ס בנוגע לדירוג חברתי-כלכלי, דפוסי הגירה בין יישובים, שיעור אוכלוסייה ומחוז, תבוצע רגרסיה ליניארית רב-משתנית לנבא הטרוגניות פוליטית ביישובים, ושינוי בהטרוגניות זו לאורך זמן. תוצאות הרגרסיה יאפשרו לדון בהסברים התיאורטיים השונים ובגורמים שמאפשרים או מגבילים תהליכי התקבצות ברמת המדינה. בעוד שקיטוב פוליטי בישראל זוכה לתשומת לב נרחבת, מחקר זה מספק את הניתוח הראשון מסוגו של הממדים המרחביים שלו לאורך זמן.

מיתוג עירוני ושינוי שם: השפעת שינוי שמה של עיר על תחושת המקום של תושביה

אורלי גנני-דגן, תל-חי אוניברסיטת קריית שמונה בגליל ואלי גימון, מכון שנקר להנדסה, עיצוב ואמנות

מיתוג עירוני הפך לכלי מדיניות מרכזי ברשויות מקומיות בפריפריה, ושינוי שם הוא מהלך סמלי בולט לעיצוב מחדש של זהות ותדמית. עם זאת, מעט ידוע על הקשר בין שינוי שם לתחושת המקום של התושבים. המחקר בוחן קשר זה בהשוואה בין נוף הגליל, ששינתה את שמה בשנת 2019 (לשעבר נצרת עילית), לבין מגדל העמק, עיר דומה שלא שינתה את שמה.

מסגרת תיאורטית: המחקר משלב טופונימיה ביקורתית עם חקר מיתוג המקום, ונשען על מודל תחושת המקום של Stedman ו-Jorgensen (2001, 2006) על שלושת ממדיו: זהות מקום, הזדהות רגשית, ותלות מקום. עמדות התושבים כלפי השינוי מובנות כביטוי להיקשרות טופונימית (Kostanski, 2016, 2011). שיטת המחקר: מערך שיטות מעורבות רציף-מסביר (explanatory sequential mixed-methods design). נאספו נתונים כמותיים מ-191 תושבים, ולצדם 19 ראיונות עומק עם נבחרים ציבור ומובילים קהילתיים בשתי הערים.

ממצאים עיקריים: תושבי העיר ששינתה את שמה דיווחו על תחושת מקום גבוהה יותר, בממדי זהות המקום ותלות המקום, אך לא בהזדהות הרגשית, שנמצאה דומה בשתי הערים. עמדות התושבים כלפי השינוי היו המבא החזק ביותר לתחושת המקום, מעבר למאפיינים דמוגרפיים. הניתוח האיכותני מצביע על שלושה מנגנונים: הליך בחירת שם משתף, פרשנות מחודשת של הזהות המקומית, ופער מתמשך בין החוויה הפנימית לתדמית החיצונית, המעכב את הנכונות להמליץ על מגורים בעיר.

תרומה תיאורטית ויישומית: המחקר ממקם את שינוי השם כטריגר זהותי-קוגניטיבי, שעוצמתו תלויה בהתאמה בין השינוי הסמלי לחוויה העירונית היומיומית. הוא מדגיש כי מדד ההצלחה של שינוי שם אינו האימוץ הלשוני של השם החדש, אלא אופן פרשנותו בידי התושבים ותחושת המקום הנגזרת ממנה. ההרצאה תדון בהשלכות ליחסי מרכז-פריפריה ולמדיניות מיתוג בפריפריה.

12:10-10:50

מושב 1 – שולחן עגול לרגל השקת הספר 'העיר הישראלית: מבנה, מורפולוגיה, קיימות'

שולחן עגול

השקת הספר "העיר הישראלית" פרי עטם של יצחק אומר, אורנה צפירי-ראובן וניר קפלן, אוניברסיטת תל אביב, אשר ראה אור בשנת 2026 בהוצאת המרכז לחקר העיר והאזור, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל.

מנחים: יצחק אומר, אוניברסיטת תל אביב וניר מועלם, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

כיצד התפתחו הערים שלנו? מה הם המבנה והצורה הסמויים המכתיבים את הדינמיקה של חיינו? כיצד התגבש המרחב העירוני בשלבי חיים שונים של העיר? איך תורמים המבנה והצורה של העיר לקיימות, לנגישות ולעירוניות שלה? השולחן העגול ישיק את הספר "העיר הישראלית" – אטלס ייחודי וראשון מסוגו העוסק בשאלות אלה תוך מסע מרתק אל תוך הדב"א המרחבי של העיר הישראלית. זהו מחקר ראשון מסוגו בהיקפו, הבוחן באופן שיטתי את כל הערים בישראל באמצעות כלי ניתוח מתקדמים ברזולוציה מרחבית גבוהה.

בשולחן העגול נציג את ממצאי הספר, בפרט את המאפיינים העומדים ביסוד תפקודן והתפתחותן של הערים, מהערים העתיקות והמושבות הוותיקות, שהתפתחו באופן אורגני, ועד לערים החדשות וההרריות שתוכננו. המחקר בוחן כיצד רשת הרכובות ודגמי הבינוי משפיעים על סוגיות קריטיות של קיימות בחיי היומיום: האם המרחב העירוני שלנו מעודד הליכה ברגל? האם הוא מאפשר מפגש בין קבוצות חברתיות שונות? השולחן העגול הוא הזמנה להבין את המנגנונים המעצבים את המרחב שאנו חיים בו ולגלות את הפוטנציאל הממשי ליצור עירוניות טובה בריאה וחיונית יותר עבורנו ועבור הדורות הבאים.

משתתפים.ות:

יצחק אומר, אוניברסיטת תל אביב
אורנה צפירי-ראובן, אוניברסיטת תל אביב
ניר קפלן, אוניברסיטת תל אביב

מגיבים.ות:

ניר מועלם, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל
נורית אלפסי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
יודן רופא, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

מדיניות תרבות וצדק אמנותי: כיצד מימון ממשלתי מעצב דפוסים מרחביים של זמינות תרבותית

טל פדר ואמיל ישראל, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

אף שמימון ציבורי של תרבות ואמנות נתפס ככלי להרחבת הנגישות לתרבות, אי-שוויון מרחבי בהזדמנויות לצריכת תרבות ממשיך להתקיים בהיקף נרחב. לאור זאת, נשאלת השאלה האם מדיניות תרבות אכן פועלת כמנגנון של צדק חלוקתי, או שמא היא מחזקת את דפוסי הריבוד החברתי והמרחבי הקיימים. מחקר זה בוחן האם וכיצד מימון תרבות ציבורי מצמצם או משתק את אי-השוויון המרחבי בזמינות של אמנות. בהסתמך על מושג הזמינות (Availability) כמדד של צדק אמנותי, אנו בונים מדדים המבוססים על מודל גרביטציה של מימון ממוצע להצגה ולזמינות מקומית של תיאטרון עבור 7,657 נקודות שמייצגות את המרחב היישובי ברחבי ישראל. אנו משלבים מאגר נתונים מקיף של כלל מופעי התיאטרון שנתמכו ציבורית בשנים 2019–2023 עם נתונים סוציו-דמוגרפיים, מרחביים ופוליטיים, ואומדים את הגורמים המשפיעים עליהם באמצעות מודלי רגרסיה סימולטנית. הממצאים מצביעים על כך שמימון ציבורי מגדיל באופן מובהק את זמינותם של מופעי תיאטרון, ובכך מאשש את תפקידו כמנוע מרכזי של ההיצע התרבותי. עם זאת, המימון מגיע באופן בלתי פרופורציונלי ליישובים מרכזיים, מבוססים מבחינה כלכלית ומזהים פוליטית עם מקבלי ההחלטות. יתרונות אלו במימון אינם מתורגמים לזמינות שוויונית עבור יישובים בפריפריה הגיאוגרפית והחברתית. גם תמריצים מפורשים לביזור גיאוגרפי אינם מצליחים לקזז את הדומיננטיות המבנית של המרכז התרבותי. לפיכך, מימון ציבורי לאמנויות פועל כחבר פייפוט: הוא מסוגל להרחיב את הזמינות התרבותית, אך תחת ההיגיון הנוכחי של הקצאת המשאבים הוא מקבע את ההיררכיות הגיאוגרפיות הקיימות במקום להיות גורם ממתן.

"דיבידנד הנאמנות בתרבות": אי-שוויון במימון תרבות בין רשויות מקומיות בישראל וצמצומו ככלי פוליטי

מתן חכים, אוניברסיטת תל אביב

הזדמנויות התרבות של תושבי ישראל נקבעות במידה רבה ברשות המקומית שבה הם חיים. מימון התרבות הציבורי מתחלק בין הרשויות בפרט ניכר, וההוצאה בוחנת כיצד פער זה השתנה לאורך זמן ומה מעצב אותו. המחקר בוחן את היקף אי-השוויון במימון תרבות בין 255 הרשויות המקומיות בישראל בשנים 2013–2019 ומציע לו הסבר פוליטי. באמצעות ניתוח כמותי ורגרסיה רב-משתנית על נתוני התמיכות של מינהל התרבות, נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ותוצאות הבחירות, אני מנתח את תקנת "סל לתרבות עירונית" (סל"ע), פרויקט הדגל של השרה מירי רגב.

הממצאים מראים כי אי-השוויון הצטמצם בכל החתכים שנבדקו – בין רשויות יהודיות לערביות, בין סוגי רשויות, ולפי דירוג חברתי-כלכלי ומיקום במרכז או בפריפריה – בעקבות הטמעת סל"ע. ניתוח גובה הזכאות לתקנה חושף אפקט של "דיבידנד נאמנות", שלפיו ברשויות בעלות רוב יהודי כל אחוז הצבעה נוסף לליכוד בבחירות 2015 נקשר לתוספת זכאות של כ-1,854 ש"ח בשנת 2018. כך צמצמה התקנה את הפער במימון התרבות והפנתה אותו לבניית נאמנות פוליטית לימין.

לצד הממצאים מציגה ההוצאה את הכלי המתודולוגי שעמד בבסיס – אמידת "תקציב היפוטטי" המאפשרת להשוות חלוקת משאבים בין תוכניות מדיניות שונות – ודנה בתרומתו למדידה כמותית של אי-שוויון עירוני בעידן הנתונים. הניתוח מאיר את הרשות המקומית כזירה שבה נפגשים חלוקת משאבי תרבות, יחסי מרכז-פריפריה ופוליטיקה ארצית.

כיצד העיר מייצרת אמנות אורבנית? לקראת מושג של גרפיטיקציה

יעל שפירא, אור שרף ודנה מרגלית, אוניברסיטת חיפה

הספרות המחקרית העוסקת בקשרים בין תהליכי ג'נטריפיקציה והתחדשות עירונית לבין אמנות אורבנית מתמקדת ברובה בשאלת השפעתם של גרפיטי ואמנות רחוב על תהליכי שינוי עירוני, מיתוג אזורי והתחדשות עירונית. לעומת זאת, הרצאה זו מבקשת להפנות את המבט לכיוון ההפוך: לא כיצד אמנות אורבנית משנה את העיר, אלא כיצד העיר מייצרת את התנאים להיווצרותם, תפוצתם והצטברותם של מוקדי אמנות אורבנית במרחב?

ההוצאה מבוססת על מחקר דוקטורט בהתהוות, המתמקד במיפוי גאוגרפי-חזותי ותרבותי של מקטע עירוני בדרום-מזרח תל אביב-יפו. המיפוי משלב שלוש שכבות ניתוח: תיעוד של אמנות אורבנית, מיפוי תהליכי בנייה, תשתיות והתחדשות עירונית, ומיפוי מוסדות תרבות ומוקדי פעילות עירוניים. המיפוי משלב עבודת שדה, מחקר ארכיוני וניתוח מסמכי תכנון ותיקי בניין, במטרה לזהות את הקשרים בין תנאים עירוניים לבין דפוסי היווצרותם, תפוצתם והצטברותם של מוקדי אמנות אורבנית במרחב. השילוב בין מיפוי חזותי, מחקר ארכיוני וניתוח מרחבי מאפשר לבחון את העיר כמערכת תרבותית באמצעות שכבות מידע מרחביות וחזותיות המשולבות זו בזו, ומציע מתודולוגיה משולבת לחקר יחסי הגומלין בין תרבות, מרחב ותהליכי שינוי עירוני.

תצפיות ראשוניות במרחב מצביעות על כך שמוקדי אמנות אורבנית בתל אביב-יפו אינם מתפתחים באקראי, אלא נוטים להופיע באזורים שבהם מתקיימים במקביל תהליכי התחדשות, שינוי תכנוני, פרויקטי תשתית ומוקדי פעילות תרבותית. ממצאים ראשוניים אלה תומכים בהשערה כי היווצרותם, תפוצתם והצטברותם של מוקדי אמנות אורבנית קשורים למכלול של תנאים עירוניים ולא רק לבחירותיהם של אמנים. מתוך כך מוצג המונח 'גרפיטיקציה' כמסגרת מושגית להבנת האופן שבו העיר, כמערכת תרבותית, מייצרת את התנאים להיווצרותם ולהצטברותם של מוקדי אמנות אורבנית. המושג מתאר תהליך שבו תנאים תכנוניים, חומריים, חברתיים ותרבותיים, ובהם אזורי תעשייה, מבנים נטושים ותהליכי התחדשות עירונית, יוצרים סביבה המאפשרת את התפתחותן של פרקטיקות אמנותיות במרחב. ההוצאה תציג את המתודולוגיה המשולבת של המחקר, את הממצאים הראשוניים ואת תרומתו של המושג גרפיטיקציה להבנת היווצרותם של מוקדי אמנות אורבנית במרחב העירוני.

מיד לאחר השבעה באוקטובר 2023 הפכה רחבת מוזיאון תל אביב למוקד פעולה מרכזי במאבק לשחרור החטופים והחטופות. הרחבה שימשה כזירה פעילה לעצרות רבות משתתפים, מפגשי מוסיקה ותרבות, הוצבו בה דוכני מכירה, גיוס כספים לטובת המאבק, וכן מיצבים אמנותיים. בהתאם שונה שמה של הרחבה ל"כיכר החטופים". עם החזרתם של כל החטופים והחטופות פונו מהכיכר מירב הסממנים למאבק והמקום חזר להיקרא רחבת מוזיאון תל אביב. ההרצאה מציגה בחינה של כיכר החטופים כמרחב סמיוטי, פוליסמי, אשר מהדהד מסרים חברתיים ופוליטיים ומספר את סיפורו של מקום. ההרצאה עוקבת אחר השינויים שחלו ב"כיכר החטופים" במהלך ימי המלחמה בעזה ולאחר החזרת החטופים והחטופות.

המחקר מציע ניתוח מולטי-מודלי המתמקד במיצבים האמנותיים שהוצבו בכיכר, תוך התייחסות לארגון מרחבי, שימוש בדימויים וסמלים, חומריות, קנה מידה, טקסטואליות ומחוות פרפורמטיביות. הניתוח נשען על גישה סוציו-סמיוטית של המרחב (Scollon & Scollon, 2003) ובוחן שלושה עקרונות מנחים: אינדקסיקליות (indexicality) האופן שבו מיקום יחסי קרבה מייצרים משמעות ומורים על היררכיות. דיאלוגיות (Dialogicality) ההכרה בכך שסימן אינו פועל כיחידה מבודדת ומנהל יחסי גומלין עם סימנים שונים, אשר מתקיימים זה לצד זה ומגיבים זה לזה, ברירה (Selection) ניתוח הפעולות במרחב הציבורי אשר מעידות על בחירות אישיות ו/או ציבוריות. בנוסף מנותחים הדימויים החזותיים באופן שיטתי על בסיס ששת העקרונות של לסטר (Lester, 2021) הכוללים התבוננות מנקודת מבט אישית, היסטורית, טכנית, אתית, תרבותית וביקורתית.

ניתוח הדימויים החזותיים מבקש ללמד על תפקידו המרכזי של הממד החזותי במאבק להשבת החטופים בפרט ובקידום נרטיבים במרחב הציבורי בכלל. ההרצאה מציעה כלים מתודולוגיים מתחום התקשורת החזותית לטובת חקר שיח במרחב הציבורי.

למדוד את הבלתי נתפס: החזרת היופי והאנושיות למרחב העירוני באמצעות כלי מחקר חדשניים

אולריך יעקב בקר, עצמאי

בעשורים האחרונים, התכנון המודרניסטי נכשל במתן מענה לצורכי היסוד האנושיים, וזאת באמצעות יצירת ניכור סביבתי ושחיקה של זהות מקומית, אשר ניתן לקשרם אף למשבר בריאות נפשית עירונית. מתוך הכרה בכך שערים צריכות להיות מקומות קוהרנטיים, יפים ובעלי קנה מידה אנושי, גוברת כיום התנועה העולמית להחזרת עקרונות התכנון והאדריכלות המסורתיים – לא כנוסטלגיה, אלא כשיטה מוכחת לייצור רווחה אנושית המבוססת על מחקר מתפתח.

למרות חשיבותו המכרעת, המימד האסתטי של המרחב העירוני נותר לרוב מחוץ לשיח התכנוני המוסדי והמקצועי, ולעיתים קרובות מוזנח לגמרי לטובת פרמטרים כמותיים יבשים. בהרצאה זו אטען כי היופי הוא ערך מדיד, בר-השגה וכלכלי, אשר ניתן וצריך לשלבו בשיטות העבודה של אדריכלים ומתכננים בישראל. באמצעות שילוב של מחקרים אקדמיים עדכניים על אסתטיקה עירונית ושימוש בכלים טכנולוגיים מתקדמים (בינה מלאכותית וניתוח נתונים), הרצאה זו תציג את הצורך האמפירי לחזור לתכנון באמצעות אדריכלות "מסורתית" – כולל הגדרות ברורות. כל זאת על רקע תנועות מתפתחות בעולם המקדמות תכנון מסורתי מתחדש, לצד מחקרים חדשים – בעוד שבשראל הנושא טרם זכה למענה הולם.

על ידי הצלבת מתודולוגיות מחקר עכשוויות מתחום המחקר הוויזואלי והניורו-פסיכולוגיה עם עקרונות תכנון מסורתיים, ניתן להפוך את ה"יופי" ממושג סובייקטיבי ליעד תכנוני מדיד ובר-יישום. ההרצאה תדגים כיצד שינוי פרדיגמה זה יכול להוביל לפיתוח עירוני שאינו רק פונקציונלי, אלא כזה שיוצר סביבה בנויה משמעותית, עמידה ומעוררת השראה, אשר תהיה ראויה לשימור גם בעיני הדורות הבאים. אנו ניצבים בפני צומת דרכים – והגיע הזמן שהמערכת התכנונית תחשוב מחדש על מושג היופי ועל המסורת המכוננת לאדם בת אלפי השנים, בעזרת טכנולוגיה מודרנית ומוכוננת מטרות. המסורת מהווה ניסוי וטעייה של אלפי שנים, ומכאן שהיא מקבלת יותר ויותר ביסוס מחקרי.

גנטיקה עירונית ומיפוי מנטלי: מתודולוגיה משולבת לחקר מורפולוגיה וחוויה מרחבית בתל אביב

ענת גולדמן, אוניברסיטת תל אביב

הצעה זו מציגה מתודולוגיה משולבת (Mixed-Methods) הבוחנת את המורפולוגיה העירונית של תל אביב דרך שני צירים משלימים: המציאות הפיזית-היסטורית ומולה התפיסה הסובייקטיבית של החוויה העירונית. בבסיס המחקר עומדת "הגנאלוגיה של חזיתות בנייני המגורים בתל אביב" – מחקר דוקטורט שתיעד ומיפה למעלה מ-600 מבנים במרכז העיר, וזיהה "קוד גנטי" מקומי המורכב מתשעה טיפוסים חזיתות עיקריים שהתפתחו בתהליך של ארגון עצמי.

השלב הנוכחי של המחקר לוקח ממצאים אלו צעד קדימה אל עבר הבנת תחושת המקום (Sense of Place) והדימוי העירוני הקולקטיבי. במסגרת זו, נערך סקר נרחב בו נתבקשו מאות נבדקים לשרטט ביד חופשית "חזית של בניין תל אביבי טיפוסי". שרטוטים אלו עברו ניתוח מורפולוגי השוואתי מול קטלוג החזיתות האובייקטיבי שגובש במחקר המקור.

תוצאות ניתוח הסקר מצביעות על התאמה מובהקת בין הטיפולוגיה האובייקטיבית של חזיתות העיר לבין הדימוי המנטלי של התושבים. השרטוטים החופשיים שיקפו בדיוק רב את הנוכחות הסטטיסטית של טיפוסים החזיתות בשטח, ובמיוחד את חוסנם של טיפוסים מסוימים המהווים את ה"נורמה" הוויזואלית של העיר.

ההרצאה תדון בערך המוסף של שילוב נתוני ארכיון ומיפוי שדה עם "נתוני אנוש" וייצוגים גרפיים סובייקטיביים. הצלבת הניתוח הכמותי של המרחב הבנוי עם ניתוח איכותני של חוויית המשתמש חושפת יחסי גומלין מורכבים – מעין דינמיקת "ביצה ותרנגולת" – שבה המציאות הפיזית מעצבת את הדימוי המנטלי של התושבים, וזה בתורו משתמש בתודעה הקולקטיבית, הופך לציפייה תרבותית ומחזק את אותם דפוסי בינוי בתהליכי הייצור העירוני בפועל. בכך, המחקר מדגים כיצד המרחב פועל כמערכת מורכבת של התארגנות עצמית, ומציע שפת מחקר משותפת המגשרת בין המציאות הפיזית לייצוג המרחבי והחווייה החברתית.

המחקר עוסק בהערכת החוויה הרגשית המושפעת ממאפייני הסביבה הפיזית העירונית. סוגיה זו נבחנת באמצעות מקרה בוחן של חצרות קדמיות בבנייני מגורים משותפים, מרחב המהווה סביבה יומיומית שכיחה ומשמעותית בחיי היום-יום של תושבי העיר ושל הולכי הרגל במרחב העירוני. מרחב זה מתפקד כספ פזי ותודעתי המתווך בין המרחב הפרטי לרחוב הציבורי. אף שמדובר בשטח פרטי פתוח, חצרות אלו משיקות למדרכה, גליות לעוברי אורח ומעצבות במידה רבה את החוויה העירונית. עם זאת, פוטנציאל התרומה שלהן לאיכות החיים ולבריאות העירונית נותר לרוב ללא מענה תכנוני ומחקרי מספק. מחקר זה בוחן האם וכיצד האלמנטים המורפולוגיים המאפיינים את החצר הקדמית משפיעים על החוויה הרגשית ותחושת השלמות (Well-being) של משתתפי המחקר, תוך התמקדות בערכיות רגשית (Valence - רגש חיובי ושליילי) ובתחושת מקום (Sense of place), שייכות והזדהות עם הסביבה. כאזור מודל למחקר נבחרו חצרות בשכונת "הצפון הישן" בתל אביב-יפו, המאופיינת ברקמה עירונית הומוגנית יחסית המבוססת על תוכנית גדס ההיסטורית.

הבחינה התבצעה בשיטה כמותית באמצעות סקר מקוון המבוסס על שאלות מתוקפות ממחקרים קודמים. השאלון בחן שלושה היבטים עיקריים: תחושת מקום ושייכות, רווחה נפשית ותחושת שלמות. מתודולוגיית המחקר שילבה סקר חזותי (Google Street View) למיפוי ארבעה אלמנטים פיזיים חוזרים, שעל בסיסם גובשו תשע קומבינציות מרחביות באמצעות מודל "העדפות מוצהרות" (Conjoint Analysis) בתוכנת SPSS. שילובים אלו תורגמו למודלים תלת-ממדיים (SketchUp), נשתלו במודל של רחוב מגורים קיים (רחוב ויתקין, תל אביב) והוטמעו בשאלון לבחינת התגובות הסובייקטיביות של המשתתפים.

ניתוח הנתונים הסטטיסטי הניב ממצאים מובהקים שחלקם לא אינטואיטיביים: דווקא גדר נמוכה (ולא היעדר גדר מוחלט) ומפלס מוגבה מהרחוב נמצאו כתורמים יותר מן החלופות שנבחנו לתחושת השייכות והמקום. בהלימה לספרות, צמחייה גבוהה ומגוונת ונוכחות ספסל נמצאו כמגבירות באופן מובהק את המדדים הרגשיים החיוביים. בנוסף, תכונות אישיות (מצפוניות ונעימות) נמצאו כמבטאות מובהקות לתגובות הרגשיות, בעוד למשתתפים דמוגרפיים לא הייתה השפעה מובהקת. ההרצאה תציג המלצות מעשיות למתכננים ולקובעי מדיניות לעיצוב חצרות קדמיות כמשאב עירוני משמעותי לקידום בריאות עירונית, איכות חיים ועידוד קשרים קהילתיים במרחב היומיומי.

שכונת-השוק: ארגון עצמי בלתי פורמלי כמנוע למעגליות - תרבות, חומר ומקום בשוק התקווה

בועז טורפשוטין, הטכניון - מכון טכנולוגי לישראל

בשנים האחרונות עוסקות האקדמיה והזירה המקצועית במושג כלכלה מעגלית, ובמידה מועטה יותר בעירוניות המעגלית. שיח המעגליות נוטה להתמקד בזרימות חומר, שימוש חוזר ותהליכי ייעול סביבתיים/כלכליים. התמקדות זו מייצרת פער משמעותי בהתבוננות באספקט החברתי-תרבותי ותפקידו ביצירת המעגליות.

מתודולוגית, המחקר מתבסס על שנה של תצפית משתתפת, ראיונות דרך רישום, תיאור גדוש, GIS, צילום 360 מעלות, תאום דיגיטלי וניתוח דימויים באמצעות בינה מלאכותית. שילוב זה מחבר בין מבט אתנוגרפי Bottom-UP לבין מבט חישובי Top-Down.

נקודת המוצא של מחקר זה הייתה בחיפוש אחר מערכות מעגליות מיקרו-לוקאליות בשוק התקווה: ידע חברתי ותרבותי מקומי שתומך שימוש חוזר בפסולת והפיכתה לבעלת ערך. אולם תצפית משתתפת ממושכת בשכונת התקווה, שנולדה מתוך שוליות, משבר והסתגלות בדרום תל אביב, העלתה ממצא הפוך: בשוק נמצאו מעט מקרים של מיקרו-מעגליות חומריות. מעגליות לא נוכחת בשוק לא כשפה, לא כפרקטיקה ולא כתודעה ארגונית.

מתוך חוסר זה נחשפה מערכת משמעות רחבה יותר. הלכתי לחפש מעגליות חומריות ומצאתי את שכונת-השוק: צורה עירונית שבה השוק אינו רק פונקציה מסחרית בתוך השכונה, אלא עיקרון מארגן של יחסי אדם-חומר-מקום. ריבוי של יחידות פשוטות - בסטה, מעבר, סחורה, לקוח, מוכר, מחווה וקול - יוצר מערכת דמוית קן נמלים עירוני: מבוזרת, שבה פשוטות ארגונית מייצרת מסגרת חברתית מורכבת, בעלת חוסן ויכולת הסתגלות בזמן משבר. המסחר אינו תכליתו הבלעדית, אלא האמצעי שבאמצעותו נוצרת מסגרת יומיומית של שייכות, שליחות, פעולה, זיכרון, פרנסה, אמון והכרה. שכונת השוק מארגנת את היחסים שבין אדם, חומר ומקום באמצעות תרבות באופן המייצר את התנאים ומעודד מעגליות מובנית. חשיבותו של מחקר זה היא בהצגת האספקט התרבותי למעגליות דרך הצגה אמפירית של מקרים קונקרטיים.

יו"ר: מיכל בלייכר, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

החברה הערבית בישראל עוברת בעשורים האחרונים שינויים חברתיים, מרחביים ודמוגרפיים שמשפיעים על סביבת החיים ועל היחסים בין תושבים, רשויות וארגונים. תהליכי העיור, המחסור בשטחים ציבוריים ואתגרי התכנון והפיתוח מעלים שאלות הנוגעות לשייכות, לאחריות, לאמון ולשותפות. בתוך מציאות זו נדרשת חשיבה על האופן שבו ידע מחקרי פוגש ידע מקצועי ומקומי והופך לבסיס לפעולה בעלת ערך ציבורי.

המושב מציג שלושה מהלכים המתבוננים בקשר שבין מחקר לפעולה מזוויות שונות. ההרצאה הראשונה עוסקת ביצירת ידע סביבתי משותף עם קהילה מקצועית. ההרצאה השנייה בוחנת מעורבות קהילתית בפיתוח ובהשמה של שטחים ציבוריים פתוחים. ההרצאה השלישית מתמקדת בהתערבות אקדמית ואדריכלית במרחב הציבורי ובהשפעתה לאורך זמן.

יחד מציגות החוקרות תהליך שמתחיל בגיבוש ידע ועקרונות פעולה, ממשיך ביוזמות מקומיות ובשותפויות בין קהילה לרשות, ומגיע לתכנון ולמימוש במרחב. הן מדגישות את חשיבותם של ידע מקומי, אמון, מורשת, אחריות משותפת ומנגנונים המאפשרים שימוש, תחזוקה והמשכיות.

ממחקר לידע משותף: הקהילה המקצועית כשותפה לעיצוב העשייה הסביבתית בחברה הערבית

אחלם סויטאט, יד הנדיב

כיצד יכול המפגש בין ידע מחקרי לידע מקצועי לסייע בגיבוש פעולה סביבתית בחברה הערבית? ההרצאה מציגה תהליך שבו ממצאי מחקר על תפיסות סביבתיות שימשו בסיס ללמידה משותפת עם ארגונים, אנשי מקצוע ובעלי עניין בתחום הסביבה.

המחקר כלל סקירת ספרות, בחינת תפיסותיהם ומניעיהם של פעילי סביבה וסקר בקרב כ-800 משתתפים מהציבור הערבי. הוא זיהה שלוש עדשות להבנת היחס לסביבה: זהותית, תועלתנית ואוניברסלית. הממצאים הצביעו על מקומם של שייכות, מורשת, איכות חיים ואחריות במעורבות סביבתית.

בעקבות המחקר נערכו שולחנות עגולים עם הקהילה המקצועית. הידע והניסיון שהביאו המשתתפים סייעו לפרש את הממצאים בהקשר המקומי ולגבש עקרונות פעולה המחברים בין סביבה, קהילתיות, מורשת וידע מקומי. ההרצאה תציג את תהליך הלמידה המשותפת ואת תרומתו להתאמת העשייה הסביבתית לצרכים ולמציאות החיים בחברה הערבית.

מי מייצר את העיר? מעורבות קהילתית, שטחים ציבוריים פתוחים ועירוניות ביישובים ערביים בישראל

רנא עבאס, פורום סביבה בחברה הערבית

המחקר בוחן מעורבות קהילתית בקידום, בטיפוח ובהשמה של שטחים ציבוריים פתוחים ביישובים ערביים בישראל, כזירה להבנת תהליכי היווצרותה של עירוניות בהקשר מקומי ייחודי. נקודת המוצא היא שההבחנה בין עיר לכפר אינה דיכוטומית בלבד, אלא מתקיימת על פני רצף של מאפיינים דמוגרפיים, מרחביים, מוסדיים וחברתיים. היישובים הערביים בישראל מאתגרים הבחנה זו: רבים מהם עוברים תהליכי עיור מואצים, ובה בעת ממשיכים לשאת מאפיינים כפריים-קהילתיים, ובהם קשרים משפחתיים וחברתיים צפופים, בעלות פרטית נרחבת על הקרקע, מחסור בשטחים ציבוריים, חסמי תכנון ויחסי אמון מורכבים בין התושבים לרשויות.

בהקשר זה, שטחים ציבוריים פתוחים אינם רק תשתית סביבתית או תכנונית חסרה. הם משמשים זירות שבהן מתעצבים יחסי קהילה-רשות, תחושת שייכות, אחריות מקומית, שימוש יומיומי ואפשרויות לפעולה אזרחית. המחקר נערך בשיטה איכותנית וכלל שני שלבים: מיפוי של 64 יוזמות שפעלו בשנים 2019-2024 ב-35 יישובים ערביים וראיונות טלפוניים עם כ-55 פעילים, מנהלי ארגונים ועובדי רשויות; ולאחר מכן למידת עומק של 20 יוזמות באמצעות שמונה קבוצות מיקוד ו-27 ראיונות עם מובילי יוזמות, פעילים ושותפים.

ממצאי המחקר מצביעים על שלושה דפוסי פעולה מרכזיים: יוזמות מקומיות הצומחות מלמטה למעלה; יוזמות המובלות מלמעלה בידי הרשות המקומית או גורמים מוסדיים; ויוזמות שמקורן בגורמים חיצוניים ליישוב. נמצא כי הצלחת היוזמות אינה תלויה רק בפיתוחו הפיזי של המרחב, אלא ביכולת לבנות אמון, לגייס ידע מקומי, ליצור שותפויות, לחבר בין הקהילה לרשות המקומית ולהבטיח שימוש ותחזוקה לאורך זמן.

תרומת המחקר לשיח העירוני היא בהסטת המבט מהעיר כתוצר של תכנון מוסדי בלבד אל העירוניות כפרקטיקה חברתית. העיר מיוצרת גם באמצעות פעולה קהילתית, שימוש, תחזוקה, משא ומתן ויצירת מקום. מנקודת מבט זו, פיתוחם של שטחים ציבוריים פתוחים הוא גם תהליך של בניית תשתית חברתית ואזרחית.

כיצד יכולה האקדמיה לתרום לפיתוח המרחב הציבורי בחברה הערבית בישראל ומה הופך את מעורבותה ללגיטימית ובעלת ערך לאורך זמן? המחקר בוחן שאלות אלה דרך פרויקטים המשלבים הוראה, מחקר, תכנון ובנייה בקנה מידה מלא, בשותפות עם קהילות, רשויות ומוסדות ציבור. המחקר מתקיים על רקע הדיון בתפקידה הרביעי של האקדמיה: הרחבת אחריותה מעבר למחקר ולהוראה, באמצעות מעורבות ישירה באתגרים חברתיים ומרחביים ויצירת ערך ציבורי.

שאלת הלגיטימציה מקבלת משנה חשיבות ביישובים ערביים, שבהם הצורך במרחב ציבורי פוגש מחסור במשאבים, דפוסי בעלות מורכבים, גבולות חברתיים ויחסי אמון מאתגרים עם מוסדות ציבור. בתנאים אלה, פיתוח גינה, כיכר או מועדון קהילתי משפיע גם על היחסים בין קבוצות, על אפשרויות השימוש של נשים, ילדים ומשפחות ועל הקשר בין הקהילה לרשות.

המחקר מבוסס על שנים-עשר מקרי מבחן שנערכו בשנים 2018 עד 2026, מרביתם ביישובים ערביים ובהשתתפות כ-400 סטודנטים. הפרויקטים פותחו במסגרת סטודיו 1:1 בפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים בטכניון, שנוסד והובל במשותף בידי ד"ר דן פרייס ואדריכלית מיכל בלייכר. מתוך ההשוואה בין המקרים מציע המחקר שישה מנגנונים למעבר מהתערבות אקדמית לערבות ציבורית: בחירת ההתערבות, בניית השותפות, תרגום הידע המקומי לתכנון, קריאת המערכת הציבורית והמוסדית, עיגון ההמשכיות ופיתוח אב טיפוס לחדשנות ציבורית.

באמצעות המושג "הקריירה החברתית של ההתערבות" המחקר עוקב אחר הפרויקטים מבחירת המקום ועד לשימוש, לתחזוקה ולשינויים המתרחשים לאחר יציאת האקדמיה. ההרצאה תראה כיצד התערבות זמנית, הנבנית מתוך מחויבות למקום ובשיתוף הקהילה והרשות, יכולה להותיר אחריה מרחב בנוי, ידע, קשרים ויכולת מקומית להמשיך לפעול.

יו"ר: ניר כהן והדס צור, אוניברסיטת בר-אילן

המושב מבוסס על דיוני קבוצת מחקר שהתקיימה באוניברסיטת בר אילן באביב 2026. במוקד הקבוצה העמדנו את מושג הדאגה/טיפול (care) בישראל. מושג זה, שזכה עד כה התייחסות בעיקר מצד חוקרים בדיסציפלינות הטיפוליות (כגון פסיכולוגיה ועבודה סוציאלית), הוא בעל חשיבות מהותית גם בתחומי דעת נוספים במדעי החברה והרוח. הקבוצה ביקשה להבין מהן ההשלכות התיאורטיות והפרקטיות של מושג זה בהקשרים מרחביים שונים. במושב המאורגן, יציגו חלק מחברי הקבוצה את עבודותיהם, תוך התמקדות ספציפית במבנים חברתיים, מנגנונים מקצועיים ויוזמות מדינתיות, אזרחיות ופרטיות שבאמצעותם מקודמת דאגה במרחב העירוני. תוך שימוש במושגים תאורטיים רלבנטיים, כגון טכנולוגיות של דאגה, תשתיות של דאגה, הפרטה של דאגה, ודאגה לקבוצות פגיעות ומודרות, אנושיות ולא-אנושיות, המושב מציע לחשוב באופן מעמיק אודות הקשר שבין פרקטיקות של טיפול ודאגה וחיי היומיום בעיר העכשווית ולהציע אג'נדה עדכנית לחוקרי עירוניות בישראל.

אנשים כסביבה: בין משאב לאיום בשולי מטרופולין תל אביב

טל שמור, אוניברסיטת תל אביב ונתי מרום, חוקר עצמאי

המחקר הממוקם בצומת שבין אנתרופולוגיה עירונית לבין לימודי סביבה בחן את האופן שבו תושבים משולי מטרופולין תל אביב תופסים את סביבתם דרך יחסים אנושיים, לעיתים יותר מאשר את התנאים הפיזיים עצמם. בהשראת עבודתו רבת ההשפעה של עבדומליק סימון (Simone, 2004) אודות "אנשים כתשתית" ("people as infrastructure") הצענו מושג חדש: "אנשים כסביבה" ("people as environment"), השופך אור על כך שאנשים תופסים את הסביבה העירונית שלהם בראש ובראשונה ביחס לאנשים אחרים, תוך שהם מתעלמים מהזנחה סביבתית ומסיכונים שהסביבה מעמידה בפניהם. המושג נחלק לשני ממדים: (1) אנשים כמשאב סביבתי – רשתות חברתיות תומכות בהקשר של שוליות עירונית המסייעות בהתמודדות עם קשיים סביבתיים (2) אנשים כאיום סביבתי – תפיסה של "אחרים" – תושבים חדשים או "זרים" – כסיכון תוך המעטה בחשיבותם של מפגעים סביבתיים משמעותיים.

בהקשר של דאגה עירונית, המחקר מראה כי כאשר תשתיות פורמליות כושלות או נעדרות, יחסים חברתיים ורשתות קהילתיות עשויים להפוך לתשתיות של דאגה: מנגנונים לא-פורמליים של תמיכה, התמודדות וסיוע הדדי. לצד זאת, אותם יחסים עצמם עשויים גם לייצר הדרה ואיום, כאשר "אחרים" מסומנים כמקור סכנה. על בסיס מחקר איכותני בשכונות מורשה והתקווה, ההרצאה תדון במתח שבין דאגה, הזנחה ושוליות עירונית, ותציע לחשוב על דאגה לא רק כפרקטיקה בין-אישית אלא גם כתשתית חברתית המארגנת חיים עירוניים בשוליים.

דאגה וחתוליות. רחוב בירושלים המערבית: תובנות פרקטיות מאתנוגרפיה רב-מינית

חיים נוי, אוניברסיטת בר-אילן

ההרצאה עוסקת במושג הדאגה הבא לביטוי ביחס לתושבות ולתושבי העיר שאינם אנושיים: חתוליות. רחוב. תיאוריה ומחקר פמיניסטיים רדיקליים עוסקים מזה זמן במושג הדאגה האכפתית, בין היתר באינטראקציה ותקשורת בינמינית (interspecies). בעשור האחרון גוף מחקרי זה כלל לא מעט עבודות המתרחשות במרחבים עירוניים. מרחבים אלה הנם מורכבים ומרובדים, ומהווים סביבות חיים לאוכלוסיות מגוונות הכוללות אחרות ו"אחרים" המשתרעים על-פני פרמטרים שונים: סוציאקונומיים, מגדריים, לאומיים, דתיים, גזעיים, מיניים (specie) ועוד. ההרצאה הנוכחית בוחנת את רעיון האפשרות של ערים אכפתיות (care-full cities, ראו Williams, 2020) בהקשר פמיניסטי-רדיקלי ובינמיני.

בתגובה לקריאתה של ויליאמס (למעלה) לזיהוי של פרקטיקות ממשיות של אכפתיות בהקשרים בינמיניים, הרצאה זו מביאה קולות ותובנות מאירועי האכלה ובילוי עם חתולות וחתולי רחוב בשכונה המצויה בירושלים המערבית. הברור המחקרי נסמך על גישות אתנוגרפיות, המציעות מתודולוגיות איכותניות עשירות לאיתור ולזיהוי פרקטיקות של דאגה אכפתית, סביב קשר לילי הנרקם בין הבת שלי ובין חתולי וחתולות השכונה. המחקר מזהה ומאפיין פרקטיקות של דאגה אכפתית במרחב העירוני, לצד מסירות והכרת טובה בינמינית. ככל שיתיר הזמן, המחקר יצביע גם על פרקטיקות אלימות של התנגדות לדאגה אכפתית, המעצבות מרחב עירוני אכזרי ונטול אכפתיות או דאגה לאחרת.

תשתיות עירוניות של דאגה מזוהות בדרך כלל עם בתי חולים, מערכות רווחה ושירותי חירום – מוסדות שתפקידם לספק הגנה, תמיכה וסיוע. הצעה זו מבקשת להרחיב את המושג ולבחון כיצד גם מוסדות אמנות ותרבות הופכים בזמן מלחמה לתשתיות של דאגה. בהתבסס על מחקר מתמשך על מוסדות התרבות בתל אביב-יפו מאז ה-7 באוקטובר, אבחן כיצד מוסדות אלו, שבשגרה ממוקדים בחינוך אסתטי, פיתוח אופני מבע, שימור ובידור, ניתבו את משאביהם ליצירת תשתית עירונית של דאגה. באמצעות תשתית זו העיר מכוננת מחדש את עצמה, בניגוד למדינה המפקירה, כישות דואגת וכרשות מרכזית האחראית על המשכיות החיים בעת חירום. הדאגה מתבטאת הן במתן מענה לצרכים פיזיים, באמצעות פתיחת מרחבים מוגנים, מקומות מנוחה, שתייה ושירותים, והן ביצירת תשתית לצרכים רגשיים ואקספרסיביים, באמצעות מרחבים לאבל, נחמה, תקווה ואסקפיזם. לצד הממדים האוניברסליסטים שתשתית הדאגה העירונית מבקשת לייצר, היא גם משרטטת מחדש את גבולות הקולקטיב הראוי לדאגה. מצד אחד, קהילת הדאגה מתרחבת מתושבי תל אביב-יפו לכלל החברה הישראלית, בניסיון לטשטש את הגבול שבין "הבועה התל אביבית" לבין שאר המדינה. מצד אחר, היא נותרת ממוקדת בעיקר בקולקטיב היהודי, ובכך חושפת כיצד גם תשתיות עירוניות של דאגה מכילות מנגנונים של הדרה.

בין דאגה לפיקוח: אחאות, רווקות והפרטת הדאגה מנקודת מבטן של נשים ערביות-פלסטיניות בישראל

טל מלר, אקדמית צפת ורג'דה אלנאבולסי, המרכז האקדמי רופין

מחקר זה בוחן את יחסי האחאות בקרב נשים ערביות-פלסטיניות רווקות בישראל מנקודת מבט של דאגה (care), אחריות והישרדות במציאות של משבר מתמשך. בעשורים האחרונים, וביתר שאת מאז אירועי 7 באוקטובר, המלחמה המתמשכת, העלייה בפשיעה ובאלימות, אי היציבות הכלכלית ונסיגת מדינת הרווחה, גוברת ההסתמכות על המשפחה כמקור מרכזי לתמיכה, הגנה וסיוע. בתוך מציאות זו, יחסי האחאות הופכים לתשתית מרכזית של דאגה המפצה על היעדר תמיכה מוסדית מספקת אך תשתית זו אינה מתקיימת במנותק מן המרחב שבו חיים בני המשפחה.

המחקר מבוסס על ראיונות עומק עם נשים ערביות-פלסטיניות רווקות (מגיל 20 ומעלה) ובוחר את האחאות כזירה חברתית שבה דאגה אינה רק רגש או חובה מוסרית, אלא מנגנון של חלוקת משאבים, טיפול, תמיכה כלכלית ומחויבות חומרית ורגשית. המחקר מתייחס לדאגה גם כפרקטיקה מרחבית, המתעצבת באמצעות קרבה וריחוק, דפוסי מגורים ואפשרויות נידודות, דיור ותחושת ביטחון בקהילה. הממצאים מצביעים על כך שנשים רווקות ממוקמות בעת ובעונה אחת כמושא לדאגה וכסוכנות מרכזיות של דאגה. מחד גיסא, הן נתפסות כפגיעות יותר בשל היעדר זוגיות והחרפת תחושת חוסר הביטחון, ולכן זוכות להשגחה, הגנה ופיקוח מצד אחיהן. מאידך גיסא, הן נושאות באחריות מתמשכת לדאגה להורים, לאחים ולאחיינים, ולעיתים אף מספקות תמיכה כלכלית למשפחה בתנאים של מחסור מוסדי ואי-שוויון מרחבי.

בנוסף, עולה כי יחסי הדאגה אינם סימטריים. אף שהדאגה עשויה להתקיים כתנועה דו-כיוונית של תמיכה והדדיות, הסמכות להגדיר מהי "דאגה ראויה", מי זכאית לקבלה ובאילו תנאים, נותרת ברובה בידי גברים ומעוגנת בהיררכיות מגדריות ופטריארכליות. הממד המרחבי והגיאוגרפי חושף רובד נוסף של היררכיה זו: עבור נשים רווקות, הקרבה למשפחה עשויה לספק תמיכה והגנה, אך גם להגביר פיקוח ולהגביל אוטונומיה, כאשר האפשרות להתרחק אינה תמיד מובנת מאליה. המושג "היררכיה של דאגה" מוצע לתיאור החלוקה הבלתי שוויונית של אחריות, זכאות וסמכות ביחסי האחאות, המתעצבת גם באמצעות מיקום, נידודות וקרבה משפחתית. כך, תהליכי הפרטת הדאגה והפקרה מוסדית מטשטשים את הגבולות בין דאגה לפיקוח, סולידריות לתלות ותמיכה לניצול. בכך תורם המחקר להבנת האופן שבו דאגה מתארגנת בקרב קבוצות מיעוט החוות הדרה, אי-שוויון, שוליות מרחבית ואזרחות חלולה.

"ערכים עם ג'יפים" - רוח הרפאים הפרברית של המעמד הבינוני החדש

רמי אדוט, המכללה האקדמית נתניה והאוניברסיטה הפתוחה

בישראל נבנו ובנו מאז שנות ה-90 מרחבים עירוניים "פרבריים": תערובת של מגדלים ובניינים פרטיים ברמות מחירים שתואמות רבדי הכנסה בינונית (תלוי במידת הפריפריאליות) ובקידוד תרבותי שאפשר לכוונתו בהכללה "סביונים". במחקר (שנערך במימון ISF) נבחרו ארבע שכונות פרבריות - בבאר שבע, בחולון, בכפר יונה ובנוף הגליל - מתוך ניסיון לחלץ קווי מתאר של ה"הומו-סביונוס". בשלוש מתוך ארבע השכונות בולטת הנוכחות של מזרחים שעברו מוביליות בדור האחרון או לפניו.

160 ראיונות עומק ועשרות שיחות רקע ושיטוטים הניבו תמונה אתנוגרפית ובתוכה בלטה דמות שלילית שהדוברים ייחסו לה התנהגות גסה עד עבריינית במרחב הציבורי, תוך שימוש תכוף במונח "ערס". הבחנה זו מהדהדת את האוריינטליזם הממסדי אשר הבחין בין אשכנזים שראו עצמם מערביים-אירופיים לבין מזרחים או ערבים שנתפסו כביטוי של המזרח הנחשל. ואולם, הניתוח הסמינטי של המופע הנוכחי מעלה תהיות: ראשית, מזרחיותה של הדמות מוצגת ומוכחשת בו-זמנית על ידי דוברים מזרחים. שנית, אין היא מסמנת במרחב קבוצה מוגדרת כמו למשל שיכון או עדה. היא אפילו איננה אדם או משפחה קבועים אלא דמות שמופיעה באופן לא עקבי בסיפורים - פעם בכביש, פעם בפלישה לשטח ציבורי, פעם בבית הספר, פעם בתור לסופר. לבסוף, יש בידה כוח קניה רב: ג'יפ, פנטהאוז וכד'.

אנו נציע כי דמות זו מוסברת מתוך התנאים הניאו-ליברליים של כינון הסובייקטיביות בקרב מקטעים של המעמד הבינוני החדש, ובמיוחד מזרחים מוביליים שבחרו במרחב פרברי כשלב במוביליות. מהלך זה נבנה/מובנה על בסיס הכרה במוביליות ומצד שני תחושת איום וחרדה מהקפריזיות של ההון ומארעיות הגלומה בתנאי שוק העבודה הנוכחיים.

המרחב הפרברי מציע כינון של מרחב קהילתי מדומיין ("שכונת חיים ניאוו-ליברלית") אך עיקר הדגש הוא על הבניית עצמי אינדיבידואלי גמיש שמפנים בתוכו יסודות תרבות מערבית גלובלית. המרחב הפרברי הסביוני כהילה הוא חלש ובעל כורחו בעל רקמה חצי-בררנית, בניגוד למרחבים יותר יוקרתיים ויותר סגרגטיביים. דמות הערס עם הג'יפ מציגה הפרה של הפרויקט - הן הקהילתי והן האינדיבידואלי - בידי אחת תאום של המזרחי המובילי העולה כרוח רפאים מן העבר הקולקטיבי.

קונים במקום שאי-אפשר לגור בו: ניתוק מרחבי והגאוגרפיה של אסטרטגיית דיור של מעמד הביניים

נדב פן, הטכניון - מכון טכנולוגי לישראל

צעירים בני מעמד הביניים ניצבים כיום בפני שני הכרחים מתנגשים: (1) הכרח המגורים, הקשור באי-שוויון מרחבי, קושר אותם לערים ראשיות ויקרות שבהן מתרכזים שוקי העבודה, השירותים העירוניים והסטטוס; ו-(2) הכרח הבעלות, המונע מכלכלת הנכסים (Asset Economy), דוחף אותם לצבור נכסי דיור לצורך ביטחון ארוך-טווח. בערים הראשיות, שבהן שני הלחצים חזקים מכול, עלו המחירים מעבר ליכולתם של רוב הצעירים לרכוש דיור. כתוצאה מכך סיפוק שני ההכרחים בבית אחד - באמצעות מגורים בדירה בבעלות - אינו אפשרי עוד עבורם.

מחקר זה בוחן את השוכרים-משכירים, קבוצה הולכת וגדלה בקרב צעירי מעמד הביניים, כתגובה למתח מבני זה. במקום לבחור בין שני ההכרחים, השוכרים-משכירים מנתקים ביניהם מרחבית: הם נענים תחילה להכרח המגורים ושוכרים במקום שבו עליהם להתגורר, ואילו את הכרח הבעלות הם מספקים במרחב אחר באמצעות רכישת נכס להשקעה בפריפריה.

בהתבסס על נתונים מנהליים מישראל (2011-2022) ועל 21 ראיונות עומק, אנו מוצאים כי קבוצת השוכרים-משכירים הצעירים גדלה פי שלושה לערך במהלך העשור. הם מתגוררים בערי מרכז במעמד חברתי-כלכלי גבוה (אשכול 8) ומשקיעים בערים פריפריאליות ממעמד חברתי-כלכלי נמוך יותר (אשכול 5). עוד נמצא כי האסטרטגיה מרובדת בהתאם להון ההורי. מי שמקבלים סיוע כספי משמעותי מהוריהם מבצעים ניתוק מרחבי בנוחות וצוברים הון, ואילו מי שמקבלים סיוע מועט או אינם מקבלים כלל משלימים עם דיור בלתי-הולם וסופגים תזרים שלילי כדי לשמר דריסת רגל בכלכלת הנכסים. אנו טוענים שהניתוק המרחבי אותו מבצעים השוכרים-משכירים אינו רק פתרון דיורי, אלא האופן שבו נמשך שעתוק של מעמד הביניים, משעה שמגורים ובעלות, ערך שימוש וערך חליפין, אינם יכולים עוד להתקיים באותו המקום.

אנומליה אורבנית בתקופת ההמתנה של מיזמי התחדשות עירונית כתוצאה מחיובי היטל השבחה

לימור עמית לביא, נטיעה קאופמן וויקטוריה לשברג, מנהלת התחדשות עירונית באר יעקב

הליכי התחדשות עירונית בישראל מתאפיינים בציר זמן ממושך, היוצר פער של עד כעשור בין מועד הפקדת התוכנית (סטטוטוריקה) לבין מימושה הפיזי בשטח. "תקופת ביניים" זו מייצרת חוסר וודאות תכנוני, כלכלי וחברתי, המוחרף בשל הטלת חיובי היטל השבחה בעת מימוש במכר. מנגנון פיסקלי זה הופך לחסם יציאה, ודוחף את המתחמים למצב ממושך של קיפאון וסטגנציה (Freeze Effect). הרצאה זו תתמקד בניתוח האנומליה האורבנית הזו ובחינת השלכותיה דרך ארבעה וקטורים מחקריים:

1. דמוגרפיה וסוציולוגיה עירונית: תהליכי ברירת אוכלוסייה (Sorting), עזיבת מעמד ביניים, כניסת שוכרים ארעיים ושחיקה במדדי החוסן הקהילתי וההון החברתי במתחם.
2. מורפולוגיה, פיזיות ותחזוקת מבנים: דעיכה פיזית מואצת (Property Deterioration) הנובעת מהיעדר כדאיות כלכלית להשקעה בתשתיות ובבטיחות המבנים המיועדים להריסה.
3. המרחב הציבורי והרציפות העירונית: יצירת "איים" של נסיגה עירונית (Urban Blight) המנותקים מקצב הפיתוח הכלל-עירוני, ופגיעה ברשת המרחבית (Spatial Network).
4. כלכלה עירונית וחופש הקניין: פגיעה אסימטרית בזכויות קניין של אוכלוסיות מוחלשות, כבילת נכסים (Lock-in Effect) ופגיעה בנזילות הפיננסית של הפרט.

מטרת ההרצאה: המשגת תופעת הסטגנציה במתחמי התחדשות עירונית בתקופת המעבר שבין התכנון למימוש, ובחינת הקשר בין מנגנון היטל ההשבחה בעת מכר לבין השלכות כלכליות, חברתיות, פיזיות ומרחביות על המתחם ותושביו. הדיון יעסוק בתופעה באמצעות מקרי בוחן וממצאים מהארץ ומהעולם, ובחלופות רגולטוריות אפשריות לצמצום אפקט ה-Lock-in וה-Freeze Effect, תוך שמירה על תכליותיו הציבוריות של היטל ההשבחה.

דיור בר-השגה בניהול עצמי וללא כוחות שוק – המקרה של הקיבוצים השיתופיים-מסורתיים בישראל

מיכל ארבל ורחל אלתרמן, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

הדאגה העולמית הגוברת סביב מסחור הדיור ותהליכי פיננסילאיזציה (Aalbers, 2016) הניעה מחקרים נרחבים בעולם בנושא דיור בר-השגה. עם זאת, מודל הדיור הקיבוצי בישראל, המציג מערכת דיור שוויונית ושיתופית, נותר ברובו "שטח מת" בספרות התכנונית. בעוד שמחקרים קודמים בחנו היבטים חינוכיים, חברתיים, קהילתיים, נופיים או אדריכליים בקיבוץ (Amir et al., 2005; Bamford et al., 2018), שאלת ניהול הדיור הפיזי והקצאתו ללא זכויות קניין, הערכות שווי נדל"ניות או מנגנוני שוק חופשי – נותרה ללא מענה מדעי מספק. מחקר זה נועד למלא את הפער המדעי באמצעות ניתוח שיטתי של האופן שבו מודל הדיור הקיבוצי פותח, יושם ופעל לאורך דורות באופן אוטונומי, ללא שוק וללא התערבות ממשלתית משמעותית.

במשך רוב שנותיו, פעל הקיבוץ ללא בעלות פרטית או קולקטיבית על קרקע. כלל המקרקעין, הן שטחי המגורים והן השטחים החקלאיים, היו בבעלות המדינה הוחכרו לאגודה החקלאית שיתופית בהסדרים שונים. זהו הסדר קנייני חסר תקדים, אשר התאפשר הודות לאידאולוגיה השיתופית הייחודית, שראתה בדיור שירות קהילתי בלבד ולא נכס להפקת הון וצבירת עושר אינדיבידואלי.

המחקר מתמקד בקיבוצים בשלב המסורתי, השיתופי והשוויוני, ובוחן כיצד מערכת הדיור הקיבוצית תפקדה בהיעדר כוחות שוק. מתודולוגית, המחקר כולל ניתוח ארכיוני של מסמכים היסטוריים (וכלל במחקר הפיילוט כ-140 מסמכים מארכיון קיבוץ יגור) וראיונות עומק עם מחזיקי עניין מרכזיים להבנת תהליכי קבלת ההחלטות הפנימיים. תיאורטית, המחקר משתמש לראשונה בתיאוריית "נחלת הכלל" – "Common-Pool Resources", של אלינור אוסטרם (Ostrom, 1990), לבחינת מערכת הדיור הקיבוצית ומיפוי התאמת הקיבוץ לעקרונותיה.

הממצאים מאתגרים את ההנחה הכלכלית המקובלת כי שווקי דיור הם כורח המציאות. המחקר מספק תשתית תיאורטית ומעשית יקרה מפז עבור מתכננים, קובעי מדיניות וחוקרים בעולם המחפשים כיום מודלים קואופרטיביים והיברידיים עכשוויים המשלבים חוסן קהילתי, הגנת נחלת הכלל ודיור בר-השגה אמיתי תחת לחצי שוק גוברים.

האם ציות להנחיות בריאותיות הוא עניין של בחירה אישית? מבט חברתי-מרחבי על התנהגויות בריאות במטרופולין חיפה

מרינה לובנוב ואמיל ישראל, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

התנהגויות בריאותיות נתפסות לא פעם כתוצר של בחירה אישית. עם זאת, מחקרים מתחום הסוציולוגיה של הבריאות מצביעים על כך שהיכולת לאמץ התנהגויות מקדמות בריאות (כגון ביצוע פעילות גופנית סדירה ואימוץ תזונה בריאה) מושפעת גם מהמשאבים החברתיים והכלכליים העומדים לרשות הפרט ומחסיבה שבה הוא חי. אף שהספרות מצביעה על קשר בין מעמד חברתי, סביבת מגורים ובריאות, עדיין חסרה הבנה מספקת של האופן שבו המרחב החברתי והסביבה העירונית פועלים יחד בעיצוב דפוסי ציות להנחיות בריאות. המחקר שיוצג בוחן את הקשר בין מעמד חברתי, סביבה עירונית ודפוסי ציות להנחיות בריאות.

המחקר גם בוחן את האופן שבו תנאים חברתיים ומרחביים מייצרים הזדמנויות לא שוות ליצירת התנאים לאדם שתשמע להנחיות והמלצות הנוגעות לבריאות. בהשראת תיאוריית ההון של פייר בורדייה וגישות מהגיאוגרפיה העירונית, המחקר משער כי ציות או הישמעות להנחיות בריאות נגזר במידה רבה ממיקומם של פרטים במרחב החברתי, המתבטא בהון כלכלי, חברתי ותרבותי, וכן ממאפייני סביבת המגורים והסביבה הבנויה שבה הם חיים.

כחקר מקרה לבדיקת התיאוריה נבחר מטרופולין חיפה. אוכלוסיית המחקר כללה משקי בית במטרופולין זה, המאופייני במגוון רחב של סביבות מגורים, צורות התיישבות ותנאים סביבתיים ובריאותיים מורכבים. כלי המחקר היה שאלון מובנה. באמצעות סקר שדה נדגמו 850 משקי בית, שמילאו את השאלון. הנתונים שנאספו באמצעותו, כללו פרטים על מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של משקי הבית, כמו גם פרטים על משאבי הון כלכלי, חברתי ותרבותי שלהם, תפיסות סביבת המגורים בה הם חיים, מאפייני הסביבה הבנויה, וכן מגוון התנהגויות בריאותיות המשמשות מדדים לציות להמלצות בריאות, ובהן היענות להמלצות רפואיות, ביצוע בדיקות סקר, אימוץ הרגלי תזונה ופעילות גופנית והתנהגויות מניעה נוספות. הנתונים נותחו בכלים כמותיים לבחינת תרומתם היחסית של מאפיינים חברתיים ומרחביים לעיצוב דפוסי ציות והישמעות המקדמים את בריאות האדם.

המחקר מרחיב את הדיון על האופן שבו תנאים חברתיים ומרחביים מייצרים אי-שוויון בריאותי במרחב העירוני. בכך המחקר ממקם את העיר כמנגנון פעיל של ייצור אי-שוויון בריאותי, ולא רק כזירה שבה הוא מתרחש.

כאשר מימדי המרחב מצטמצמים ומימדי הזמן מתרחבים: בדידות עירונית בזקנה

רועי ביגר, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

אנחנו חיים בעידן הבדידות. שינויים דמוגרפיים, האצה טכנולוגית והתפתחות מהירה של ערים מקטינים את התנאים בתוכם אנשים מייצרים ומשמרים קשרים חברתיים. מכאן שבדידות הופכת להיות מימד הולך וגובר בחיי היום יום של הבריות. מחקר זה עוסק בחוויית הבדידות של קשישים בהקשרים עירוניים. עניינו של המחקר בהתארגנות החברתית-מרחבית של קשישים לאורך שלבים שונים בתהליך ההזדקנות.

מחקרי בדידות העוסקים במרחב-חברה הציעו כבר בשנות ה-70 מנגנון של התכנסות מרחבית של קשישים: חוקרים טענו כי את תהליך ההתכנסות ניתן לתאר באמצעות שירות של מעגלים סביב הבית: ראשית הם נסוגים מהעיר, ואז מהשכונה, מן הרחוב, ולתוך סביבת הבניין, המרפסות – ועד ההסתגרות בבית. המעגל ההיקפי של ספי הבית כונה "חגורת הצפייה", והוא תיאר שלב קריטי של היות האדם עם הגב לביתו ועם הפנים החוצה, רגע לפני ההסתגרות בדלת אמותיו. מחקר זה מבקש, באמצעות הישענות על טכנולוגיות מתקדמות לחזור ולבחון מנגנון זה, תוך קיום ראיונות עומק בבית המשתתפים, תיעוד מרחבי באמצעות מצלמות 360 מעלות ואיסוף מפות מנטליות.

ממצאי המחקר מצביעים כי התכנסותם של קשישים בביתם אינה רק התכנסות במרחב, אלא בעיקר הסתגרות בזמן. באמצעות ראיונות עומק ותיעוד שיטתי של המרחב הביתי עלה במחקר כי הקשישים מסדרים את הבית, החפצים, האוכל, המצרכים הבגדים באופן שמשמר רגע בזמן אליו הם מרגישים מחוברים ומשם נובע מעין חייהם. הבית אם כך איננו מרחב אלא תחנת שיגור למימד זמן אחר. ממצאים אלו מציעים להתבונן מחדש בקשר שבין בדידות, מרחב וזמן, ומדגישים את הפוטנציאל של כלים דיגיטליים ומתודולוגיות איכותניות להרחבת האופן שבו ניתן לחקור ולהבין חוויות עירוניות לא רק דרך המרחב, אלא גם דרך הזמן.

חשיפה לשטחים פתוחים בעיר נקשרה לשיפור ברווחה הנפשית באוכלוסייה הכללית, אולם מחקרים מעטים בלבד בחנו קשרים אלו בקרב צעירים המתמודדים עם מחלה נפשית. מנקודת מבט של פרדיגמת ההחלמה בבריאות הנפש, סביבות טבעיות נגישות ותומכות עשויות לחזק יסודות רגשי, קשרים חברתיים ותחושת שייכות בחיי היומיום. מחקר זה בחן את הקשרים בין חשיפה לשטחים ירוקים בסביבת המגורים לבין תוצאי בריאות נפשית בקרב צעירים (18-30) המתמודדים עם מחלה נפשית, וכן את תפיסותיהם וחוויותיהם ביחס לשטחים ירוקים בהקשר של החלמה וחיים בקהילה.

המחקר כולל שיטות מעורבות ונערך במסגרות דיור שיקומיות לבריאות הנפש בחמש ערים/ישובים הנבדלים בצפיפות ובחשיפה לטבע (חיפה, ירושלים, חדרה, יקנעם, הרדוף). הרכיב הכמותי כלל סקר למילוי עצמי שבחן רמות סטרס (10-PSS) ותסמיני דיכאון (9-PHQ), חשיפה לשטחים ירוקים בסביבת המגורים (נוף טבעי מהחלון, קולות טבע וזמן הליכה לפארק הקרוב ביותר), וכן שימוש בשטחים ירוקים (תדירות ומשך ביקורים). הרכיב האיכותני כלל ראיונות איכותניים ומיפוי משתתף לצורך זיהוי שטחים ירוקים משמעותיים ובחינת חוויות המשתתפים, העדפותיהם ודפוסי השימוש היומיומיים שלהם.

64 משתתפים השלימו את הסקר (גיל ממוצע 22.6 שנים; 45% נשים), ומתוכם 17 השתתפו ברכיב האיכותני. זמן הליכה קצר יותר לפארק הקרוב ביותר נקשר לרמות נמוכות יותר של תסמיני דיכאון ($p=0.27$, $\beta=-0.032$) וסטרס ($p=0.002$, $\beta=-0.42$). בנוסף, משך ביקור ארוך יותר בשטח ירוק נקשר לרמות גבוהות יותר של תסמיני דיכאון ($p=0.045$, $\beta=0.30$). השטחים הפתוחים שהמשתתפים ציינו בפעילות המיפוי המשתתף כללו בעיקר פארקים עירוניים, וגם שבילים ירוקים ונקודות תצפית. הראיונות האיכותניים הצביעו על האפקט המרפא של הטבע בהקשר של החלמה ושיקום בבריאות הנפש, כמרחבים המאפשרים הרפיה, קרקוע, הפחתת מחשבות טורדניות, שיפור איכות השינה וסיוע בהתמודדות היומיומית.

מחקר זה נותן מענה לפער חשוב בספרות באמצעות התמקדות בצעירים מתמודדי/ות נפש, החיים/ות במסגרות שיקום בקהילה. הממצאים מצביעים על כך שנגישות לשטחים ירוקים עירוניים עשויה לתרום לרווחה נפשית, לתהליכי החלמה ולחזק תחושת החיבור החברתי. המחקר מדגיש את החשיבות של שילוב שיקולי בריאות נפש בתכנון עירוני, בעיצוב המרחב הציבורי ובפיתוח שירותי שיקום מבוססי קהילה.

מה קורה כאשר תכנון וניהול של גינות קהילתיות פוגשים הקשר חברתי-תרבותי? השלכות לבריאות עירונית

מיקה רוחמה מורן, אוניברסיטת חיפה

גינות קהילתיות יכולות לשמש כמרחבים מקדמי בריאות. עם זאת, תרומתם לבריאות עשויה להשתנות בהתאם למודל הגינה (שיתופית (shared) ופרטנית (plot-based)) ולהקשר הסוציו-תרבותי (חברות קולקטיביסטיות מול אינדיבידואליסטיות). מחקר זה, כפיילוט איכותני בין-לאומי, בחן את התועלות הנתפסות של גינות קהילתיות בהקשר של גינון, תזונה והון חברתי; ובדק האם וכיצד תועלות אלה משתנות לפי מודל הגינה והקשר סוציו-תרבותי. המחקר התקיים במאונטיין ויו, קליפורניה, ובחיפה, ישראל, שמייצגות הקשרים אינדיבידואליסטיים וקולקטיביסטיים, בהתאמה. בכל עיר נבחרו במכוון שתי גינות קהילתיות – אחת שיתופית ואחת פרטנית. המחקר כלל ראיונות חצי-מבניים עם 41 משתתפים מבוגרים (~10 משתתפים לגינה). התמלילים עברו ניתוח תוכן וניתוח השוואתי לפי מודל הגינה וההקשר החברתי-תרבותי. בכל האתרים, המשתתפים תיארו את המעורבות בגינות הקהילתיות כמשפרת תזונה בריאה ובת-קיימא, ידע וכישורים בגינון, ורווחה חברתית, בעוד שקידום בריאות פיזית ונפשית דווח פחות. תרומה בתחום התזונה כללה חשיפה לצמחי מאכל חדשים, חילופי ידע קולינרי ואימוץ הרגלי בריאה ומקיימת (צריכה עונתית ומקומית, צמצום בזבז מזון וכו'). תועלות הגינון כללו גישה לשטח גידול ורכישת מיומנויות וטכניקות חדשות. תועלות חברתיות כללו חיזוק תחושת הקהילה, הגדלת אינטראקציות חברתיות ותמיכה חברתית. הבדלים הופיעו בין מודלים ואתרים, כאשר רוב התועלות היו שכיחות יותר בגינות שיתופיות והיתרון היחסי של גינות שיתופיות ניכר במיוחד בהקשר אינדיבידואליסטי (מאונטיין ויו קליפורניה). ממצאי המחקר תומכים במחקרים קודמים שהראו שגינות קהילתיות תורמות לגינון, תזונה ורווחה חברתית, וכן מרחיבים את הידע הקיים ושופכים אור על הבדלים אפשריים בין מודלים שונים והקשרים סוציו-תרבותיים. באופן כללי, התועלות הנתפסות היו בולטות יותר בגינות משותפות, במיוחד בהקשרים אינדיבידואליסטיים, מה שמרמז כי יתרונות הגינות הקהילתיות מעוצבים על ידי האינטראקציה בין מודל הגינה לסביבה הסוציו-תרבותית. כמחקר פיילוט איכותני בין-לאומי, ממצאים אלו מאפשרים גיבוש היפותזות ראשוניות שאותן ניתן יהיה לבחון במחקר המשך רחב-היקף בין-לאומי המשלב שיטות כמותניות ואיכותניות.

רצות על בטוח? ראיונות בריצה עם נשים לבחינת חוויות הביטחון במרחב העירוני בעיר תל אביב

הגר בן זקן, אוניברסיטת בר-אילן

כיצד ניתן לחקור את חוויות העיר כאשר הגוף אינו רק מושא המחקר, אלא גם כלי לייצור ידע? ההרצאה מציעה את הראיונות תוך כדי ריצה כמתודולוגיה פמיניסטית, גופנית וממוקמת לחקר המרחב והמרחב העירוני בפרט. ההצעה מתבססת על מחקר עירוני יישומי על פרויקט "רצות על בטוח", שנערך עבור עיריית תל אביב – יפו ובחן את חוויות הביטחון של נשים רצות בעיר תל אביב.

המחקר נערך על רקע יוזמה עירונית ליצירת שני מסלולי ריצה מוארים ומסומנים בצפון העיר ובדרום מזרחה, המשלבת תכנון רגיש מגדרית עם טכנולוגיות של תאורה, מצלמות, שילוט ואפליקציית ליווי. במסגרתו נערכו 20 ראיונות איכותניים עם נשים רצות בגילי 25–55:15 בדרום-מזרח העיר ו-5 בצפונה. הראיונות התקיימו והוקלטו תוך כדי ריצה או הליכה במסלולים הקבועים של המשתתפות, ולוו בתיעוד חזותי של נקודות מפתח במרחב. הראיון בתנועה הפך את התחושות הפיזיות בגוף, קצב הצעדים, כמו גם הבחירה במסלולים – לחלק מן הנתונים עצמם. נוכחות החוקרת כרצה לצד המשתתפות אפשרה להקשיב בנוסף לדיווחים בדיעבד, גם לתגובות חושיות, רגשיות וגופניות המתהוות בזמן אמת: עצירה מול אזור חשוך, שינוי מסלול עקב כלב או קורקינט, מבטים חודרים או תחושת חשיפה. במובן זה, הריצה המשותפת אינה רק הקשר לקיום הראיון, אלא סיטואציה של ייצור ידע יחסי וממוקם.

הממצאים מראים כי ביטחון במרחב אינו תוצר של תשתיות בלבד, אלא נבנה במפגש בין הגוף הנע, תנאי הסביבה, נורמות שכונתיות ונוכחות אנושית. כך, "כתמי חושך" בשבילי הריצה מתגלים כליקוי תאורה הקוטע את רציפות התנועה, מערער את תחושת השליטה בגוף ומצמצם את תחושת ההיתר להימצא במרחב. בנוסף, ההשוואה בין צפון העיר לדרום מזרחה מדגישה הבדלים בתחושות של שייכות, נורמליות ונראות נשית במרחב הריצה.

בעידן שבו חקר העיר נשען יותר ויותר על נתוני מוביליות, חישה ופלטפורמות דיגיטליות, ההרצאה תטען כי ראיון בתנועה מציע השלמה ביקורתית חיונית: הוא חושף ממדים חושיים, רגשיים ומגולמים בגוף (embodied) של החיים העירוניים, שאינם נלכדים בהכרח בפלטפורמות דיגיטליות. בכך אני מציעה דרך ללמוד ולהבין את החוויה המגדרית של נשים בעיר מתוך המפגש החי בין גוף, תנועה ומקום, ובאמצעות הידע הנוצר תוך כדי התנועה במרחב.

"אני אוהבת תחבורה ציבורית – אבל פוחדת מדי להשתמש בה": הפסקת שימוש בתחבורה ציבורית בקרב מבוגרים

עומר דיליאן, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

רקע: ניידות היא מהמאפיינים המשמעותיים ביותר בהזדקנות בריאה, והיא הכרחית להשתתפות במרחב החיים ולעצמאות. מלבד ביכולת הפיזית ללכת, ניידות תלויה גם ביכולת להשתמש באמצעי תחבורה שונים – יכולת אשר בדרך כלל מתדרדרת עם הגיל. למרות זאת, מלבד הפסקת נהיגה, מעט מאוד ידוע על תהליכי הפסקת שימוש באמצעי תחבורה אחרים. מטרת מחקר זה הייתה לאפיין את תהליך הירידה ביכולת להשתמש בתחבורה ציבורית – הגורמים לו, מהלכו, והשלכותיו על ניידות, בריאות, ואיכות החיים.

שיטות: זהו מחקר איכותני, אשר עשה שימוש בראיונות עומק מובנים למחצה. במחקר השתתפו 23 זקנים מישוים עירוניים במחוז חיפה, בגילי 67–88 (ממוצע 80.4 ± 6.5), בשלבים שונים של הפסקת שימוש בתחבורה ציבורית. הראיונות תומללו מילה-במילה, ונותחו תמטית אינדוקטיבית ודדוקטיבית.

ממצאים: הפסקת שימוש בתחבורה ציבורית היא תהליך כמו-ליניארי, המתחיל בירידה בביטחון בשימוש בתחבורה ציבורית, המלווה לעתים בקשיים ממשיים, פחד ואירועי נפילה ופציעה. מנגנוני התמודדות שונים מסייעים לעתים בשמירה, גם אם חלקית, על היכולת להשתמש בתחבורה ציבורית – אך לבסוף אינם מספיקים, והפסקת השימוש מובילה לירידה בניידות ואובדן עצמאות. בעוד חלק מהגורמים להפסקת שימוש קשורים בירידה אינדיבידואלית בבריאות ואינם בהכרח בני-מניעה, חלק משמעותי מהם קשור בתשתית הפיזית, בתכנון מערך התחבורה העירוני והארצי, וביחסי נהג-נוסע.

דיון ומסקנות: הפסקת שימוש בתחבורה ציבורית היא ממד חשוב בירידה בניידות של מבוגרים המשתמשים בתחבורה ציבורית. להפסקה השלכות משמעותיות על המשך הניידות והעצמאות, ולעתים, כאשר אין אמצעי התניידות אחרים זמינים, היא מובילה לאובדן מוחלט של עצמאות, ועשויה להאיץ ירידה בבריאות הקשורה בגיל. מספר אמצעי מדיניות לצמצום היקף התופעה נידונים: ביניהם, למשל, שינויים בתשתית התחנות הפיזית כגון התאמת גובה הרציפים ותכנון תחנות מבלט; שינוי מערך התמריצים למפעילות התחבורה הציבורית לצמצום נהיגה אגרסיבית ומניעת נפילות; תוכניות להכשרת נהגים למניעת נפילות; ותוכניות להכשרת מבוגרים לשימוש (בטוח) בתחבורה ציבורית.

ממוגנות קולקטיבית לסחורה נדל"נית: הפרטת הביטחון העירוני וייצורן של "מובלעות מיגון"

אראלה המילטון, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

התחדשות עירונית התפתחה לאורך השנים מתוך הרצון לשם ולהחיות מרחבים עירוניים דועכים. בהקשר זה, תחושת הביטחון של התושבים, מהווה חלק מרכזי במוטיבציות המהוות כהצדקה ומעניקות לגיטימציה להתערבות המדינה וכוחות השוק סביב הבנויה במקביל לצורך בחיזוק המבנים מפני פגעי טבע כמו רעידות אדמה ומפני פגעי אדם כתוצאה ממלחמות.

תרומתו של המחקר המוצג להלן הינה ראשית בעצם הצגת ההיבטים הביטחוניים כקטגוריה בפני עצמה וכן בחשיפת הפרדוקס שבין היותה חלק מהלגיטימציה לאופן מימושה בפועל כאשר היא פוגשת את מנגנוני היישום היזמיים המבוססים על התפיסה הניאו-ליברלית ועל השוק הפרטי ומגבלותיו.

על בסיס ניתוח איכותני רב מקורות הכולל ניתוח מסמכי מדיניות, תמלילי ועדות וראיונות שטח של תושבים ומעצבי מדיניות ברמה המקומית והלאומית ואנשי המגזר הפרטי המחקר מציע טיפולוגיה חדשה הממפה את היבטי הביטחון העירונית על פני שני צירים מובחנים: הציר הראשון מציג הבחנה מפני איומים חיצוניים לאומיים כדוגמת מתקפות טילים או רעידות אדמה ובין איומים פנימיים מקומיים כגון פשיעה, הזנחת תשתיות מקומית; הציר השני מבחין בין ממדים פיזיים הנוגעים לתשתיות בנויות ובין ממדים חברתיים כמו איום על הסדר ציבורי, מלחמות - מעשי אדם וכדומה.

בבחינת ביטויי הביטחון על פני צירים אילו המחקר חושף כשל מבני: בעוד שחוסר ביטחון ברמה השכונתית היומיומית הפנימית במרחב הציבורי הוא המוטיבציה לשינוי, מערכת התכנון והיוזמות הכלכליות מגיבות בעיקר לאיומים הניתנים לתיעול מסחרי ולהפרטה. מתוך כך מתרחש תהליך של הפרטת ההגנה בו תחושת הביטחון מופשטת מההקשר הציבורי קולקטיבי שלה ומעוצבת מחדש כסחורה נדל"נית פרטית ומבוצרת. מענה זה אינו מרפא את המרחב הציבורי שהזנחתו הולידה את חוסר הביטחון מלכתחילה, אלא מייצרת "מובלעות מיגון" מופרטות ומאיצות נוף עירוני מפוצל.

פריפריה בחזית: בין ביטחון לשגשוג בקהילות הגבול של ישראל

תמר אריאלי, תל-חי אוניברסיטת קריית שמונה בגליל

אזורי הגבול של ישראל הם מוקדים של השקעה ציבורית משמעותית. מכאן עולה השאלה – באיזו מידה המדיניות לפיתוח הסביבה האזרחית באזורי הגבול מהווה תשתית הולמת לצורכי השיקום והפיתוח בעקבות מלחמת אוקטובר 2023. על רקע שאלה זו, המחקר סוקר ומנתח את מדיניות פיתוח אזורי הגבול בישראל לאורך השנים.

האידיאולוגיה הציונית ייחסה ערך ליישוב אזורי הגבול כאידיאל וכאסטרטגיה, אך המדיניות התפתחה באופן תוספתי והיא מורכבת ממגוון קטגוריות ותבחינים משתנים של "אזורי עדיפות לאומית", "אזורים צמודי גבול", "אזורים מאוימים" ו"פריפריה חברתית". קטגוריות אלה משקפות טשטוש של הייחוד הגיאוגרפי-פוליטי של אזורי הגבול לעומת הפריפריה הפנימית, וכן פוטנציאל להתערבות פוליטית בהחלטות פיתוח אזוריות.

להבחנות מדיניות אלה השלכות ישירות על ערי הגבול ועל פוטנציאל הפיתוח שלהן. פינויין של שדרות וקריית שמונה המחיש את פגיעותן של ערים פריפריאליות בחזית, ואילו אישור הטבות המס לאשקלון מבטא הרחבה אפשרית של כלי המדיניות גם לעיר שאינה נכללת בעוטף עזה. אולם, הטבות ופיצויים לבדם לעיתים יוצרים עיוותים אזוריים, ובוודאי שאינם בהכרח יוצרים תנאים להתאוששות עירונית ארוכת טווח. התאוששות זו תלויה ביכולת למשוך השקעות, לחזק תשתיות אזרחיות, להרחיב תעסוקה איכותית ולבסס שירותים עירוניים שיתמכו בצמיחה דמוגרפית, חברתית וכלכלית.

האתגר מתחדד לנוכח היקף הפגיעה במלחמה: כ-130,000 תושבים נעקרו מבתיהם ונגרם נזק עצום לרכוש ולכלכלה המקומית. האיומים הביטחוניים המתמשכים, ובפרט בצפון, פוגעים ביכולת לשקם רציפות יישובית, להחזיר תושבים ולבסס פעילות כלכלית. בתנאים אלה, גופים כדוגמת "מנהלת תקומה" ו"פרויקט הצפון", שגובשו בחופזה, מתקשים לתת מענה הולם למשבר. המחקר בוחן האם המדיניות התוספתית הקיימת מסוגלת לקדם פיתוח באזורי הגבול, או שנדרשת מסגרת מדיניות חדשה שתאפשר שיקום ושגשוג חברתי וכלכלי בר-קיימא.

מנחה: אפרת איזנברג, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

למרות מגמות פוליטיות וחברתיות המצמצמות את המרחב לשונות, מחלוקת וביקורת, קולות, חוויות ופרקטיקות של קבוצות וקהילות הנותרות מחוץ לחשיבה התכנונית הדומיננטית ממשיכים להתקיים, לעצב את המרחב העירוני ולייצר ידע חלופי על מקום, שייכות ועתיד. שולחן עגול זה מבקש להפנות את המבט אל ביטויים אלו לא כאל תופעות שוליות, אלא כתשתית לחשיבה תכנונית חדשה המבוססת על הכרה, דמיון ותקווה.

במושב יוצגו, בין היתר, העבודות המפורטות בהמשך. דרך נקודות מבט אלו המושב מבקש לזהות את מה שכבר קיים ופועל בעיר ויכול להפוך למקור של תובנה ולמידה עבור החשיבה והעשייה התכנונית ולהציע כיצד ניתן לחשוב דרכן על מערכת תכנונית חדשה המבוססת על הכרה, דמיון ותקווה המעוגנים במרחב עצמו.

קידום חיים משותפים בעיר

אולפת חיידר, המרכזים לצדק חברתי

ידע מקומי, קבלת החלטות ויצירת אמון: תהליך ההתנגדויות לתוכנית המתאר הכוללנית של מג'לל שמס

אומיה אבו ג'בל, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

פליסימייקינג (placemaking) ביישובים ערביים: בין פוטנציאל לשינוי להזדמנויות מוחמצות

סירין חסן, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

מושג התקווה המרחבית והפוטנציאל שלו לעצב עתידים תכנוניים בחיפה

ימית שמעון, הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

אתיקה מרחבית

חגית לשם, אוניברסיטת תל אביב והטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

מפתח משתתפים.ות

המפתח כולל את כל השמות המצוינים בתוכנית הכנס ובספר התקצירים, לפי סדר אלפביתי, ואת המסלול והמושב שבהם הם כלולים ומספר העמוד.

דובר/ת ו/או יו"ר/מנחה מודגשים בכוכביות באופן הבא:

* מציג/ה, דובר/ת, מגיב/ה או משתתף/ת בשולחן עגול
** יו"ר או מנחה המושב

א

אבינועם מאיר

מסלול 4, מושב 4.....41

אביעד מוסרי רובינשטיין

מסלול 5, מושב 1.....44

אברהם דרזין

מסלול 2, מושב תמטי 5 *.....20

אולפת חיידר

מסלול 1, מושב תמטי 1 *.....14

אורליר יעקב בקר

מסלול 7, מושב 4 (שולחן עגול) *.....66

אומיה אבו ג'בל

מסלול 6, מושב 3 *.....54

אונה שגב

מסלול 7, מושב 4 (שולחן עגול) *.....66

אור אלכסנדרוביץ'

מסלול 6, מושב 2 *.....53

אור שרף

מסלול 1, מושב תמטי 4 *.....18

אורי בלטרברט

מסלול 6, מושב 2.....52

אורלי גנני דגן

מסלול 2, מושב תמטי 8 *.....26

אורנה צפירי ראובן

מסלול 5, מושב 4 *.....50

אחלאם סויטאט

מסלול 6, מושב 4 *.....51

איאד סנונו

מסלול 6, מושב 4 *.....56

אילת מורל

מסלול 5, מושב 3 *.....48

אימאן אבו קישק

מסלול 3, מושב 2 *.....30

אינסה טרגובוב (Inessa Tregubova)

מסלול 5, מושב 2 *.....45

איתי דאבוש

מסלול 2, מושב תמטי 6 *.....23

אלון שפון

מסלול 3, מושב 4 (שולחן עגול) *.....34

אלי גימון

מסלול 1, מושב תמטי 4.....19

אמיל ישראל

מסלול 5, מושב 4.....50

אמנון פרנקל

מליאה *.....2

אנה חזן

מסלול 5, מושב 1.....43

אנסטסיה גורודזייסקי

מסלול 6, מושב 2 **.....52

אנסטסיה גיזבורג

מסלול 7, מושב 3א.....62

אסף הימן

מסלול 4, מושב 3 *.....39

אפרת איזנברג

מסלול 5, מושב 4.....49

אפרת בלומנפלד ליברטל

מסלול 5, מושב 4.....49

אראלה גבן

מסלול 7, מושב 3א *.....63

אראלה המילטון

מסלול 5, מושב 4 *.....49

אריאל פרמן

מסלול 7, מושב 4 (שולחן עגול) **.....66

אריה חיון

מסלול 2, מושב תמטי 6 *.....22

מסלול 3, מושב 2.....31

מסלול 7, מושב 3ב *.....65

מסלול 1, מושב תמטי 1 *.....14

מסלול 1, מושב תמטי 2 *.....16

ב

בארי לבנת

מסלול 5, מושב 4 *.....49

בועז טורפשיין

מסלול 6, מושב 3 *.....55

בני פירסט

מסלול 4, מושב 2 *.....37

בת-אל יוסף רביד

מסלול 1, מושב תמטי 1 **.....14

מסלול 4, מושב 3 *.....40

מסלול 5, מושב 1 *	גאיה ביטמן
מסלול 2, מושב תמטי 6 *	גבריאלי קוטליאר (Gabriel Cotlier)
מסלול 5, מושב 1 **	גיא שבי
מסלול 5, מושב 3 *	גילת לווינגר
מסלול 1, מושב תמטי 4 **	ג'ינאן אבו שתייה
מסלול 3, מושב 3 *	גליה אורייה צוקרמן
מסלול 4, מושב 1 (שולחן עגול) *	ג'סי פוקס
מסלול 1, מושב תמטי 4 *	
מסלול 2, מושב תמטי 7 *	

ד

מסלול 1, מושב תמטי 2 *	דור נצר
מסלול 2, מושב תמטי 5 *	דורית גרפונקל
מסלול 6, מושב 3 *	דינה פינקלשטיין ויינברגר
מסלול 4, מושב 2	דלית שך פינסלי
מסלול 3, מושב 3 *	דנה מור
מסלול 6, מושב 2	דנה מרגלית
מסלול 3, מושב 2	דני ברויטמן
מסלול 5, מושב 3	דניאל מונטרסקו
מסלול 1, מושב תמטי 4	דניאל רוזנברג

ה

מסלול 7, מושב 3 *	הגר בן זקן
מסלול 7, מושב 1 **	הדס צור
מסלול 4, מושב 2 *	הדס שדר
מסלול 4, מושב 1 (שולחן עגול) *	היילא זעאטרה
מסלול 5, מושב 2 ** *	הילה פלד שפירא
מליאה *	הילה צבן
מסלול 7, מושב 2 **	
מסלול 5, מושב 4	הראל נחמני

ו

מסלול 7, מושב 2 *	ויקטוריה לשברג
-------------------	----------------

ז

מסלול 7, מושב 4 (שולחן עגול) *	חגית לשם
מסלול 5, מושב 3	חגית סבו בראנץ
מסלול 7, מושב 1 *	חיים נוי
מסלול 3, מושב 4 (שולחן עגול) **	חן כהן
מסלול 4, מושב 2 *	חנן פרץ

ט

מסלול 3, מושב 3 *	טל אלון מוזס
מסלול 5, מושב 4	טל אלסטר
מסלול 2, מושב תמטי 7 *	טל מודעי שניר
מסלול 7, מושב 1 *	טל מלר
מסלול 6, מושב 2 *	טל פדר
מסלול 7, מושב 1 *	טל שמור
מסלול 7, מושב 3 **	
מסלול 2, מושב תמטי 7 **	טליה מרגלית

18.....*	מסלול 1, מושב תמטי 4	יבגניה בובקובה (Evgeniya Bobkova)
51.....*	מסלול 6, מושב 1 (שולחן עגול)	יודן רופא
54.....**	מסלול 6, מושב 3	יונת ריין ספיר
29.....*	מסלול 3, מושב 1	יונתן דורטהיימר
2.....*	מליאה	ימית שמעון
17.....*	מסלול 1, מושב תמטי 2	יעל אלואיל
66.....*	מסלול 7, מושב 4 (שולחן עגול)	יעל סופר
16.....	מסלול 1, מושב תמטי 2	יעל רונן
19.....	מסלול 1, מושב תמטי 4	יעל שמריוהו ישרון
32.....	מסלול 3, מושב 3	יעל שפירא
36.....*	מסלול 4, מושב 2	יערה רוזנר מנור
47.....*	מסלול 5, מושב 3	יערית שלם
52.....*	מסלול 6, מושב 2	יצחק אומר
31.....*	מסלול 3, מושב 2	יצחק מולדבסקי
23.....*	מסלול 2, מושב תמטי 6	
51.....** *	מסלול 6, מושב 1 (שולחן עגול)	
41.....*	מסלול 4, מושב 4	

L

31.....*	מסלול 3, מושב 2	ליאת עדי רובינס
41.....*	מסלול 4, מושב 4	לילה לוי קיי
34.....*	מסלול 3, מושב 4 (שולחן עגול)	ליכר ריבנות לבבי
61.....*	מסלול 7, מושב 2	לימור עמית לבאי

M

47.....	מסלול 5, מושב 3	מאי מנטל
30.....*	מסלול 3, מושב 2	מג'ד ראס
30.....**	מסלול 3, מושב 2	מוטי קפלן
61.....*	מסלול 7, מושב 2	מיכל ארבל
57, 56.....** *	מסלול 6, מושב 4	מיכל בלייכר
63.....*	מסלול 7, מושב 3א	מיקה רוחמה מורן
2.....*	מליאה	מירב אהרון גוטמן
16.....**	מסלול 1, מושב תמטי 2	מירב שגיא
28.....*	מסלול 3, מושב 1	מירב תורג'מן
34.....*	מסלול 3, מושב 4 (שולחן עגול)	מרב כהן
28.....**	מסלול 3, מושב 1	מרינה לובנוב
62.....*	מסלול 7, מושב 3א	מריק שטרן
14.....*	מסלול 1, מושב תמטי 1	
26.....**	מסלול 2, מושב תמטי 8	
2.....*	אירוע סיום	
42.....*	מסלול 4, מושב 4	משה וילי וילק
52.....*	מסלול 6, מושב 2	מתן חכים
35.....** *	מסלול 4, מושב 1 (שולחן עגול)	מתן פלום
34.....*	מסלול 3, מושב 4 (שולחן עגול)	מתן שטרית

49.....	מסלול 5, מושב 4	נגה קידר
59.....	מסלול 7, מושב 1 *	
2.....	אירוע סיום *	
60.....	מסלול 7, מושב 2 *	נדב פן
62.....	מסלול 7, מושב 3א **	
26.....	מסלול 2, מושב תמטי 8 *	נועה הייזלר רובין
49.....	מסלול 5, מושב 4 *	נופר אבני
22.....	מסלול 2, מושב תמטי 6	נורית אלפסי
36.....	מסלול 4, מושב 2	
39.....	מסלול 4, מושב 3 *	
41.....	מסלול 4, מושב 4 **	
44.....	מסלול 5, מושב 1	
51.....	מסלול 6, מושב 1 (שולחן עגול) *	נטיעה קאופמן
61.....	מסלול 7, מושב 2 *	נלי שחורי
2.....	תערוכה בגלריה *	ניר כהן
58.....	מסלול 7, מושב 1 **	ניר מועלם
2.....	מליאה *	
24.....	מסלול 2, מושב תמטי 7	
33.....	מסלול 3, מושב 3	
42.....	מסלול 4, מושב 4 *	
51.....	מסלול 6, מושב 1 (שולחן עגול) ** *	ניר קפלן
51.....	מסלול 6, מושב 1 (שולחן עגול) *	נרית רבקה אלנבוגן
38.....	מסלול 4, מושב 2 *	נעה חגי גרוס
43.....	מסלול 5, מושב 1 *	נעם ברנר
47.....	מסלול 5, מושב 3 ** *	נתי מרום
58.....	מסלול 7, מושב 1	

ס

35.....	מסלול 4, מושב 1 (שולחן עגול) *	סחר אמון
18.....	מסלול 1, מושב תמטי 4	סיון שרעבי
66.....	מסלול 7, מושב 4 (שולחן עגול) *	סירין חסן

ע

47.....	מסלול 5, מושב 3	עדן יצחקי
64.....	מסלול 7, מושב 3ב *	עומר דיליאן
22.....	מסלול 2, מושב תמטי 6	עומר נקר
36.....	מסלול 4, מושב 2 **	עידן פורת
40.....	מסלול 4, מושב 3 *	
25.....	מסלול 2, מושב תמטי 7 *	עינת מנדלסון שורץ
15.....	מסלול 1, מושב תמטי 1	ענבל יהודה
44.....	מסלול 5, מושב 1 *	ענת ברקאי נבו
54.....	מסלול 6, מושב 3 *	ענת גולדמן
27.....	מסלול 2, מושב תמטי 8	ענת לוי
24.....	מסלול 2, מושב תמטי 7 *	עפר לרנר
22.....	מסלול 2, מושב תמטי 6	ערן בן אליה
49.....	מסלול 5, מושב 4	ערן רזין

פ

22.....	מסלול 2, מושב תמטי 6 **	פנינה פלאוט
46.....	מסלול 5, מושב 2 *	פרידה אלקרינאוי

צ

39.....	מסלול 4, מושב 3 **	צביקה קורן
---------	--------------------	------------

ק

16.....	מסלול 1, מושב תמטי 2 *	קורל חמו גורן
28.....	מסלול 3, מושב 1 *	קים נח בלומנטל
19.....	מסלול 1, מושב תמטי 4 *	קרן בן הלל

ר

59.....	מסלול 7, מושב 1	רג'דה אלנאבולסי
20.....	מסלול 2, מושב תמטי 5 ** *	רונן אידלמן
62.....	מסלול 7, מושב 3א *	רועי ביגר
61.....	מסלול 7, מושב 2	רחל אלתרמן
36.....	מסלול 4, מושב 2	רחל קטושבסקי
41.....	מסלול 4, מושב 4	
32.....	מסלול 3, מושב 3 *	רינה מגן
44.....	מסלול 5, מושב 1 *	רינה רוטלינגר ריינר
60.....	מסלול 7, מושב 2 *	רמי אדוט
56.....	מסלול 6, מושב 4 *	רנא עבאס

ש

47.....	מסלול 5, מושב 3	שדא דראושה
32.....	מסלול 3, מושב 3 **	שחר צור
29.....	מסלול 3, מושב 1	שירה וילקוף
15.....	מסלול 1, מושב תמטי 1 *	שירה לוי בנימיני
27.....	מסלול 2, מושב תמטי 8 *	
29.....	מסלול 3, מושב 1 *	שירן נדלר ריאלפה
22.....	מסלול 2, מושב תמטי 6	שלמה הבלין
24.....	מסלול 2, מושב תמטי 7	שרון בנד
45.....	מסלול 5, מושב 2 *	שרון שטרית ששון

ת

49.....	מסלול 5, מושב 4 **	תמר אריאלי
65.....	מסלול 7, מושב 3ב *	
15.....	מסלול 1, מושב תמטי 1 *	תמר מנור

